

Silo.

Dopisy mým přátelům

O současné krizi společnosti a jednotlivce

Český překlad z italštiny: Z. Frybort 1994
Obsahová a jazyková revize ze španělštiny: Humanistické hnutí 1999-2001
Španělský originál: Cartas a mis amigos.

Silo
Dopisy mým přátelům
O současné krizi společnosti a jednotlivce

Pracovní verze ke korekturám druhého vydání
Humanistické hnutí 1999-2001

Úprava překladu Z. Frýborta z r.1994

Přeložený text prvního vydání byl porovnán se současným
anglickým překladem originálu Cartas a mis amigos a podle něj upraven

Copyright: © 1991-1993 Silo (Mario Rodriguez Cobos)
Copyright: © 1994 (První vydání v češtině) Z. Frýbort a Trado Image
Copyright: © 2001 (Druhé vydání v češtině) Humanistické hnutí

OBSAH.....	3
DOPIS VYDAVATELE.....	5
KOMENTÁŘ K DOPISŮM.....	7
PRVNÍ DOPIS MÝM PŘÁTELŮM.....	11
1. SOUČASNÁ SITUACE.....	11
2. ALTERNATIVA LEPŠÍHO SVĚTA.....	11
3. SPOLEČENSKÝ VÝVOJ.....	11
4. BUDOUCÍ EXPERIMENTY.....	12
5. ZMĚNA A MEZILIDSKÉ VZTAHY.....	12
6. POVÍDKA PRO BUDOUCÍ MANAŽERY.....	13
7. PROMĚNA ČLOVĚKA.....	13
DRUHÝ DOPIS MÝM PŘÁTELŮM.....	15
1. NĚKTERÁ STANOVISKA K SOUČASNÉMU PROCESU ZMĚN.....	15
2. INDIVIDUALISMUS, ROZTRŽIŠTĚNOST SPOLEČNOSTI A KONCENTRACE MOCI V RUKOU MALÝCH SKUPIN.....	15
3. CHARAKTERISTICKÉ RYSY KRIZE.....	16
4. POZITIVNÍ FAKTORY ZMĚN.....	17
TŘETÍ DOPIS MÝM PŘÁTELŮM.....	19
1. ZMĚNA A KRIZE.....	19
2. DEZORIENTACE.....	19
3. KRIZE V OSOBNÍM ŽIVOTĚ JEDNOTLIVCE.....	19
4. NUTNOST UDAT SMĚR VLASTNÍMU ŽIVOTU.....	19
5. SMĚR A ZMĚNA SITUACE.....	19
6. KOHERENTNÍ CHOVÁNÍ.....	19
7. DVA NÁVRHY.....	20
8. VYJÍT Z BEZPROSTŘEDNÍHO OKOLÍ A OBSÁHNOUT CELOU SPOLEČNOST.....	20
9. PROSTŘEDÍ V NĚMŽ ŽIJEME.....	20
10. KOHERENCE COBY SMĚR ŽIVOTA.....	20
11. ÚMĚRNOST JEDNÁNÍ JAKO CESTA KE KOHERENCI.....	21
12. DOBŘE NAČASOVANÉ JEDNÁNÍ JAKO PŘIBLÍŽENÍ SE KOHERENCI.....	21
13. RŮST PŘÍZPŮSOBIVOSTI JAKO CESTA KE KOHERENCI.....	21
ČTVRTÝ DOPIS MÝM PŘÁTELŮM.....	23
1. VÝCHOZÍ BOD NAŠICH IDEJÍ.....	23
2. PŘÍRODA, INTENCE A OTEVŘENOST LIDSKÉ BYTOSTI.....	23
3. SPOLEČENSKÁ A HISTORICKÁ OTEVŘENOST ČLOVĚKA.....	24
4. TRANSFORMAČNÍ ČINNOST LIDSKÉ BYTOSTI.....	24
5. PŘEKONÁNÍ BOLESTI A UTRPENÍ JAKO ZÁKLADNÍ PROJEKT ŽIVOTA.....	25
6. PŘEDSTAVA, PŘESVĚDČENÍ, POHLED A KRAJINA.....	25
7. GENERACE A HISTORICKÉ MOMENTY.....	25
8. NÁSILÍ, STÁT A KONCENTRACE MOCI.....	26
9. LIDSKÝ PROCES.....	26
PÁTÝ DOPIS MÝM PŘÁTELŮM.....	28
1. ZE VŠEHO NEJDŮLEŽITĚJŠÍ JE VĚDĚT, JESTLI CHCEME ŽÍT, A POKUD ANO, TAK ZA JAKÝCH PODMÍNEK.....	28
2. LIDSKÁ SVOBODA, ZDROJ VEŠKERÉHO SMYSLU.....	28
3. INTENCE USMĚRŇUJE KONÁNÍ.....	28
4. CO SI POČNEME SE SVÝM ŽIVOTEM ?.....	29
5. BEZPROSTŘEDNÍ ZÁJMY A MORÁLNÍ VĚDOMÍ.....	29
6. OBĚTOVÁNÍ CÍLŮ HMATNÉMU ÚSPĚCHU. NĚKTERÉ OBVYKLÉ CHYBY.....	30
7. ŘÍŠE PODRUŽNOSTI.....	30

ŠESTÝ DOPIS MÝM PŘÁTELŮM.....	32
DOKUMENT HUMANISTICKÉHO Hnutí.....	32
1. SVĚTOVÝ KAPITÁL.....	33
2. DEMOKRACIE FORMÁLNÍ A DEMOKRACIE REÁLNÁ.....	34
3. HUMANISTICKÝ POSTOJ.....	34
4. OD HUMANISMU NAIVNÍHO K HUMANISMU UVĚDOMĚLÉMU.....	35
5. ANTIHUMANISMUS.....	35
6. FRONTY HUMANISTICKÉ ČINNOSTI.....	36
SEDMÝ DOPIS MÝM PŘÁTELŮM.....	37
1. DESTRUKTIVNÍ CHAOS NEBO REVOLUCE.....	37
2. JAKOU REVOLUCI MÁME NA MYSLI?.....	38
3. AKČNÍ FRONTY V REVOLUČNÍM PROCESU.....	39
4. REVOLUČNÍ PROCES A REVOLUČNÍ SMĚR.....	40
OSMÝ DOPIS MÝM PŘÁTELŮM.....	41
1. NUTNOST NOVÉHO VYMEZENÍ ROLE OZBROJENÝCH SIL.....	41
2. PŘETRVÁVÁNÍ FAKTORŮ AGRESE V OBDOBÍ UVOLNĚNÍ NAPĚTÍ.....	41
3. VNITŘNÍ BEZPEČNOST A VOJENSKÁ RESTRUKTURALIZACE.....	41
4. PŘEHLED POJETÍ SVRCHOVANOSTI A BEZPEČNOSTI.....	42
5. LEGÁLNOST A MEZE VLÁDNOUCÍ MOCI.....	42
6. ZODPOVĚDNOST ARMÁDY VŮČI POLITICKÉ MOCI.....	43
7. RESTRUKTURALIZACE ARMÁDY.....	43
8. POZICE ARMÁDY V REVOLUČNÍM PROCESU.....	44
9. ZAMYŠLENÍ NAD ARMÁDAMI A REVOLUCÍ.....	44
DEVÁTÝ DOPIS MÝM PŘÁTELŮM.....	46
1. PORUŠOVÁNÍ LIDSKÝCH PRÁV.....	46
2. LIDSKÁ PRÁVA, MÍR A HUMANITÁRNÍ POMOC JAKO ZÁMINKY K INTERVENCI.....	46
3. DALŠÍ LIDSKÁ PRÁVA.....	47
4. VŠEOBECNOST LIDSKÝCH PRÁV A TZV. KULTURNÍ TEZE.....	48
DESÁTÝ DOPIS MÝM PŘÁTELŮM.....	50
1. DESTRUKTURALIZACE A JEJÍ MEZE.....	50
2. NĚKTERÉ DŮLEŽITÉ OBLASTI PŮSOBNÍ DESTRUKTURALIZAČNÍHO FENOMÉNU.....	51
3. CÍLENÁ KONKRÉTNÍ AKTIVITA.....	53

Dopis vydavatele

Některé knihy nejsou pouze příjemným čtením, ale obohacují nás vnitřně, vedou nás k zamyšlení. Takové knihy v nás probouzejí emoce, různé myšlenky a občas cítíme potřebu s někým si o tom promluvit, komentovat, vyměňovat si názory. V takových chvílích si uvědomujeme, že kniha není něco pasivního, ale že je naopak otevřením dialogu a setkáním s názory jiných lidí, okamžik k zamyšlení.

Pro dobu, ve které žijeme, jsou příznačné prudké a rychlé změny, a to nejen technologické, politické, nejen ekonomické, ale i změny hodnot, dokonce se mění i naše vlastní názory a postoje. V nastalé dezorientaci někdy převládají zájmy pragmatické, bezprostřední, které neposkytují prostor obecným otázkám a odpovědím ohledně směru, kterým se ubírají události, naše společenská i osobní budoucnost. Najdou se i takoví, co si říkají, že klást si takové otázky je pouze ztráta času.

A právě s tím souvisí náš úmysl vydat Dopisy mým přátelům. Připadají nám jako vhodný podnět pro zahájení diskuse a dialogu se čtenáři. Zveme Vás k napsání Vašich dopisů s komentáři, dojmy, návrhy, kritikami a radami k našim budoucím publikacím.

Abychom se rozloučili Silovými slovy, přijměte s tímto i náš srdečný pozdrav.

Komentář k dopisům

Jednotlivé dopisy, které obsahuje tato knížka, byly publikovány postupně, jak je autor psal. Od prvního, který nese datum 21. února 1991, do desátého, který je poslední, datovaný 15. prosince 1993, uběhly bezmála tři roky. V tomto období došlo k důležitým globálním změnám ve všech oborech lidské činnosti. Budou-li tyto změny probíhat ještě rychleji, než tomu bylo dosud, pak čtenáři příštích desetiletí už jen stěží najdou kontext světa, jehož se autor dopisů neustále dovolává, a řada myšlenek, vyslovených v těchto dopisech, jim tudíž bude unikat. Proto chci možným budoucím čtenářům doporučit, aby si vzali k ruce přehled událostí, k nimž došlo v období 1991 až 1994, a podívali se, k čemu došlo v oblastech ekonomického a technologického rozvoje v dotyčném období a seznámili se s jeho nedostatky, konflikty a i s tím, co se tehdy dělo v reklamě a v módě. Nevadilo by, kdyby si také poslechli tehdejší hudbu, podívali se na architekturu a na urbanistiku, povšimli si přeplnění makroměst, probíhajících migrací, ničení životního prostředí a také jak lidé tento kuriózní okamžik své historie prožívali všeobecně. Hlavně by však měli proniknout spleť tvrzení a protitvrzení, které vyhlašovali tehdejší tvůrci názorů a postojů: filozofové, sociologové a psychologové té poštilé a kruté doby. V těchto dopisech se sice mluví o přítomnosti, je však zcela jasné, že byly psány s pohledem upřeným do budoucnosti a právě jen budoucnost je může potvrdit, nebo vyvrátit. Tento soubor dopisů není založen na nějakém obecnějším plánu, je to spíše řada příležitostných výkladů, které mohou být čteny i na přeskáčku. Přesto by se však daly tématicky utřídít následovně:

A. První tři dopisy se zaměřují na pocity jednotlivce ve stále komplikovanější globální situaci.

B. Čtvrtý dopis předkládá čtenáři obecnou strukturu myšlenek, na nichž jsou dopisy založeny.

C. V dalších dopisech je nastíněn autorův politicko-spoločenský postoj.

D. Desátý dopis se zabývá konkrétním jednáním ve vztahu ke globálním procesům, které ve světě probíhají.

Rád bych zdůraznil některá témata, jimiž se dopisy zabývají.

První dopis: Situace, v níž je nám dáno žít. Rozpad institucí a krize lidské solidarity. Nové typy citlivosti a chování, které se začínají v dnešním světě formovat. Kritéria činnosti.

Druhý dopis: Faktory a změny v současném světě a pozice, které jsou vůči těmto změnám běžně zaujímaný.

Třetí dopis: Charakteristické rysy změn a krize ve vztahu k bezprostřednímu okolí a prostředí, v němž žijeme.

Čtvrtý dopis: Základy názorů vyložených v Dopisech o obecných otázkách lidského života, potřebách a základních projektech. Svět přirozený a svět společenský. Koncentrace moci, násilí a stát.

Pátý dopis: Lidská svoboda, intence a jednání. Etický význam společenské činnosti a angažovanosti, obvyklé chyby.

Šestý dopis: Ideologické základy humanismu.

Sedmý dopis: Sociální revoluce.

Osmý dopis: Ozbrojené složky.

Devátý dopis: Lidská práva.

Desátý dopis: Fenomén obecného rozpadu struktur. Aplikace globálního pochopení na konkrétní činnost.

Čtvrtý dopis, z hlediska ideologického základu celého souboru nejdůležitější, může být prohlouben četbou dalšího autorova textu, *Contribucion al pensamiento* (Příspěvky k myšlení, především eseje nazvané *Historiologické diskuse*) a rovněž přednášky *Krize civilizace a humanismus* (Moskevská správní akademie, 18. června 1992).

V šestém dopise jsou vyloženy ideje současného humanismu. Svou pojmovou koncentrací tento dopis připomíná politické a kulturní „manifesty“ z půle devatenáctého a z dvacátého století, jako byly *Komunistický manifest* a *Manifest surrealismu*. Použití výrazu „dokument“ místo manifest je důsledkem pozorné volby a snahy zaujmout náležitý odstup od naturalismu obsaženého v *Humanistickém Manifestu* z roku 1933, inspirovaném Deweyem, a rovněž od sociál-liberalismu, který obsahuje *Humanistický Manifest II* z roku 1974, který podepsal Sacharov a který je hluboce ovlivněn Lamontem. I když se s tímto druhým manifestem najdou některé podobné body, hlavně v nezbytnosti ekonomického a ekologického plánování, které by však neohrozilo osobní svobody, rozdíly z hlediska politického výhledu a z hlediska koncepce lidské bytosti jsou přece jen zásadní.

Šestý dopis si vyžaduje několik objasnění. Vzhledem k množství oblastí, kterými se zabývá, je totiž příliš stručný. Autor v něm zmiňuje příspěvky různých civilizací k vývoji humanismu, evidentně v myšlení židovském, arabském a východním. Dokument tudíž v tomto ohledu nemůže být řazen výlučně do západní, „ciceronské“ tradice, jak je to u západních humanistů obvyklé. Ve svém exkursu do „historického humanismu“ se autor vrací k tématům, které se vyskytovaly už ve XII. století: poezii potulných studentů, jako byli Hugo z Orleanu a Petr z Blois, autoři slavné básně *In terra sumus*, kterou obsahuje tzv. *Codex Buranus* (nebo také *codex z Beurenu*, v latině známý jako *Carmina Burana*). Silo je necituje přímo, ale následující pasáž z prvního dopisu připomíná zmíněné verše: „Taková velká všeobecná pravda: Peníze jsou všechno. Peníze jsou vláda, zákon, moc. Jsou základní živinou. Jsou ale i uměním, filosofií i náboženstvím. Bez peněz se nic nedá dělat, bez peněz se nic nezmůže. Bez peněz nejsou vztahy mezi lidmi. Bez peněz není soukromí, ani poklidná samota.“ V myšlence, že „dokonce i poklidná samota závisí na penězích“ zaznívá verš „...opat je vězněn ve své cele penězi...“ nebo myšlenka „bez peněz nejsou vztahy mezi lidmi. Bez peněz není soukromí...“ je paralelou k verši „...peníze pocty získávají a bez nich se nikdo lásky nedočká“ Básnické zobecnění: „Peníze, a to je jasná věc, dokáží, že i hlupák výmluvným se stane“ v dopise

reflektuje věta, že peníze jsou i umění, filosofie i náboženství. O penězích se v básni dále říká: „Penězům se všichni klaní, protože konají zázraky... Díky nim hluchý slyší a kulhavec poskakuje“, atd. *Codex Buranus*, na který tady Silo odkazuje, tvoří pozadí, na němž staví humanisté XVI. století, zvláště Erasmus a Rabelais.

Šestý dopis předkládá čtenáři současné pojetí humanistických idejí. Mám pocit, že výborné shrnutí tohoto tématu je možné učinit několika úryvky z autorovy přednášky *Současná vize humanismu* (Nezávislá universita v Madridu, 16. dubna 1993) „...výrazu „humanismus“ se obvykle přisuzují dva významy. Běžně lidé o humanismu mluví, pokud mají na mysli myšlenky zdůrazňující hodnotu a důstojnost člověka. V tomto širokém smyslu je humanismus možno vykládat mnoha nejrůznějšími, třeba i navzájem si odporujícími způsoby. V užším slova smyslu, v přesné historické perspektivě, se výrazu humanismus používá pro označení transformačního procesu, který byl zahájen na konci XIV. a na začátku XV. století, který se označuje jako Renesance a po celé následující století byl ovládán intelektuálním životem Evropy. Stačí připomenout Erasma Rotterdamského, Giordana Bruna, Galilea, Niccolu Cusana, Tommase Mora, Juana Vivese a Bouillého, aby byla jasná rozličenost a rozloha historického humanismu. Jeho vliv se rozšířil a trval po celé XVII. a značnou část XVIII. století, aby nakonec vyústil do revolucí, které otevřely dveře k moderní době. Humanistický proud pak pomalu pohasínal a teprve v polovině našeho století byl znovu uveden do pohybu myslitelé zajímajícími se o společenskou a politickou problematiku. Základní aspekty historického humanismu byly zhruba následující:

1. Reakce na způsob života ve středověku a na jeho hodnoty. Počátek uznání významu jiných civilizací (zvláště civilizace řecké a římské) v umění, vědách a filosofii.
2. Nová představa lidské bytosti, zdůrazňující lidskou osobnost a na schopnost měnit své okolí a svět.
3. Nový postoj vůči přírodě, která začala být považována za prostředí, v němž žije člověk, a ne za druh nižšího světa, který oplývá pokušením a tresty.
4. Zrození zájmu o experimentování a výzkum okolního světa vedený snahou hledat přirozená vysvětlení, bez nezbytnosti nadpřirozena.

Tyto čtyři aspekty historického humanismu se sbíhají do jednoho a téhož cíle, do úsilí vzbudit důvěru v člověka a jeho tvůrčí schopnosti a svět považovat za říši člověka, které může díky svým znalostem a vědám vládnout. Z této nové perspektivy vyplývala potřeba vybudovat nový pohled na vesmír a na historii. Stejně tak nové koncepce humanismu vedly k novému pohledu na problém náboženský, jak v jeho poloze dogmatické a liturgické, tak organizační, která zcela prorostla středověké společenské struktury. Souběžně s proměnou ekonomických a společenských sil své doby humanismus představuje revoluční postoj, stále uvědomělejší a stále pochybovačnější vůči stávajícímu pořádku. Jako odezva se ve německém a anglosaském světě reformace a posléze protireformace ve světě latinském pokusily zabrzdit postup nových idejí a autoritativně upevnit tradiční křesťanský postoj. Z církve se krize přenesla na struktury státní. Impéria a monarchie z boží vůle byly pak odstraněny revolucemi na konci XVIII. a začátku XIX. století. Po francouzské revoluci a po amerických válkách za nezávislost se humanismus prakticky vytratil, i když přežíval ve společenském pozadí ideálů a tužeb, které inspirovaly hospodářské, politické a vědecké změny. Humanismus ustoupil pojímům a praktikám, které se upevňovaly až do doby, kdy po druhé světové válce skončil kolonialismus a rozpadlo se bipolární rozdělení naší planety z dob studené války. V této situaci byla znovu otevřena diskuse o smyslu člověka a přírody, o zdůvodnitelnosti určitých ekonomických a politických struktur, o zaměření vědy a technologie a obecně pak o směru, jímž se ubírají historické události vůbec. První signály přišly od filosofů lidské existence: Heidegger diskvalifikuje humanismus jako jednu z dalších metafyzik (ve svém *Dopise o humanismu*), Sartre jej brání (v přednášce *Existencialismus je humanismus*) a Luypen vymezuje jeho teoretický rámec (ve studii *Fenomenologie je humanismus*). Významnou práci na opačné straně odvedl Althusser, který formuluje antihumanistický postoj v knize *Za Marxem* a Maritain, který si přisvojuje humanismus jako antithesi křesťanství (ve svém *Integrovaném humanismu*). Po této dlouhé cestě k současným diskusím na poli idejí je jasné, že humanismus musí vymezit své současné postavení nejenom jako teoretická koncepce, ale i jako společenská činnost a praxe. Stav humanistické problematiky musí být formulován vzhledem k podmínkám, v nichž lidé žijí. Tyto podmínky nejsou ničím abstraktním. Proto není legitimní odvozovat humanismus z teorie přírody či historie, nebo víry v Boha.

Lidské podmínky jsou takové, že se nelze vyhnout bezprostřednímu setkání s bolestí a nutností ji překonat a odstranit. Tyto podmínky jsou společně mnoha jiným živočišným druhům, ale u člověka je tu navíc potřeba předvídat, jak v budoucnu bolest překonat a dosáhnout slasti. Předvídaní budoucnosti se zakládá na minulých zkušenostech a na intenci, jak zlepšit současnou situaci. Lidská práce akumulovaná ve společenské výrobě přechází z generace na generaci a mění se v neustálém zápase za zlepšení přírodních a společenských podmínek, v nichž člověk žije. **Proto humanismus definuje člověka jako bytost historickou, schopnou společenskou aktivitou proměnit svět i sama sebe.** Tento bod je zásadní, protože jeho přijetí vylučuje pojetí přirozeného práva, přirozeného vlastnictví či přirozených institucí a nakonec i odvozování budoucího lidstva podle dnešní situace, současného člověka, jako kdyby už byl pojem člověka jednou provždy vymezen.

Prastaré téma vztahu člověka a přírody tím nabývá zcela nového významu. Pokud jej znovu promyslíme, objevíme paradox, že člověk se jeví nestaticky, mimo přírodu, a přitom v něm současně jako konstantu objevujeme právě historičnost. Proto také můžeme říci, že **přirozeností člověka je jeho historie**, jeho společenské dějiny. V důsledku toho každý člověk, který přijde na svět, není jen dalším přírůstkem, identickým s prvním exemplářem lidského

druhu, geneticky vybaveným vzhledem k prostředí, ale je to bytost historická, která uskutečňuje svou osobní zkušenost v rámci dosud nahromaděné společenské krajiny, jinak řečeno lidské krajiny. V tomto společenském světě je naše sdílená intence -překonat a odstranit bolest- negována intencemi ostatních lidí. Znamená to, že někteří lidé naturalizují ostatní popřením jejich intence, tím, že je mění v užité předměty. Tragédie člověka jako hříčky přírodních sil podněcuje společenské úsilí a vědu k překonávání těchto podmínek. Stejně tak tragédie podrobení se společenským podmínkám, podmínkám nerovnosti a nespravedlnosti nutí lidi vzepít se této situaci, kdy ale nejde o hru slepých sil, ale o hru jiných lidských intencí. Tyto lidské intence, které popírají záměry jiných, musí být posuzovány ve zcela jiném kontextu, než tragédie přírodní, kde nejsou žádné úmysly. Proto je každá diskriminace doprovázena monstrózním úsilím a snahou přesvědčit všechny, že rozdíly mezi lidmi jsou dány přirozeně, ať už fyzicky či sociálně, bez lidských záměrů. Tak jsou nalézány rozdíly v rase, pohlaví, v majetku či jiné a zdůvodňovány „zákony“ –ať už třeba genetickými či tržními; v každém případě však křivě, zfalšovaně a ve zlém úmyslu.

Obě základní ideje, které jsou pro dnešní humanisty rámcem pro chápání této problematiky, a které jsme tu právě vyložili, lze shrnout takto: **podmínky člověka jsou podřízené bolesti a snaze odstranit ji. Člověka lze definovat jako bytosti historickou a společenskou.**

V základním Dokumentu Humanistického hnutí se tvrdí, že od prehistorie k skutečné historii lidstva se přejde, až bude odstraněno bezohledné a bestiální přivlastňování si jedněch lidí druhými. Prozatím se dá vyjít z jediné centrální hodnoty, a sice z člověka s plnou realizací a svobodou. To všechno je shrnuto v deklaraci: „Nic nad člověka a žádný člověk níže než druhý.“ Považujeme-li za centrální hodnotu Boha, stát, peníze či cokoli jiného, pak člověka něčemu podřizujeme a vytváříme podmínky pro jeho následné ovládnutí či obětování čemusi. Jako humanisté máme v tomto ohledu zcela jasno. Můžeme být ateisty či věřícími, ale při vytváření našeho názoru na svět a při naší činnosti nevycházíme z ateismu ani z víry, vycházíme z člověka a z jeho bezprostředních potřeb. Základní věcí je pro nás odpověď na otázku, zda člověk chce žít, a jestliže ano, za jakých podmínek. Humanistům je odporná jakákoliv podoba násilí - fyzického, ekonomického, rasového, náboženského, sexuálního, ideologického, atd.- jež brání lidstvu v pokroku, a také odsuzují každou z podob zjevné či skryté diskriminace. Tím je narysována hraniční čára mezi humanismem a antihumanismem: humanismus zdůrazňuje práci oproti velkokapitálu, demokracii reálnou staví oproti demokracii formální, decentralizaci před centralismus, nediskriminaci proti diskriminaci, svobodu proti útlaku, smysl života před rezignací, spoluvinu a absurditu. Protože humanismus je založen na svobodné volbě, poskytuje platnou etiku, a jelikož věří v intenci, úmysl, rozlišuje mezi omylem a zlou vůlí. To jsou humanistické postoje. Nemyslíme si, že jsme vzešli z ničeho, víme, že za svůj vznik vděčíme dlouhému vývoji a kolektivnímu úsilí. Zabýváme se současností, přestože vidíme dlouhý boj ještě daleko do budoucnosti. Jsme pro různorodost a to v přímé opozici proti tomu, co nám bylo dosud ukládáno a namlouváno - že odlišnost uvádí prvky systému do dialektiky a respektováním každé partikularity se uvolňují odstředivé síly a dochází tudíž k rozpadu systému. Humanisté tvrdí pravý opak a zdůrazňují, že právě nyní potlačování odlišností vede k situacím výbušným pro nepružné struktury. Proto zdůrazňujeme sblížení směrů a sblížení intencí a stavíme se proti ideji a praxi potlačování předpokládaných dialektických podmínek v určitém lidském celku“. Tolik citát z jedné Silovy přednášky.

Desátý a poslední dopis vymezuje meze rozpadu struktur a zaměřuje se na tři oblasti, v současné době zvláště důležité - na oblast politickou, náboženskou a generační. V souvislosti s tím upozorňuje na nebezpečí zrodu fašistických, autoritářských a k násilí vybízejících iracionalismů. Pro přiblížení tématu globálního chápání a aplikace činnosti na místní podmínky („prostředí, které nás bezprostředně obklopuje“), nás autor přivádí až k „sousedovi“, kolegovi z práce a příteli... Každý aktivista by měl podle něho zapomenout na přelud nadstrukturální politické moci, protože tato moc byla destrukturalizací smrtelně raněna. Prezident, předseda vlády, senátor či poslanec nebudou v budoucnu vůbec nic znamenat. Politické strany, odborová sdružení a odbory se budou ještě více vzdalovat od svých lidských základů. Stát projde bezpočtem změn a jediné velké nadnárodní společnosti a mezinárodní finanční kapitál v sobě dokáže soustředit moc nezbytnou k rozhodování na světové úrovni, a to jen dokud nedojde ke kolapsu tohoto paralelního státu. K čemu pak bude aktivita zaměřena k obsazení prázdných skořápek zcela formální demokracie? Činnost se musí vyvíjet v nejužším prostředí každého člověka, a jediné odtud, na základě konkrétního konfliktu, se bude moci budovat reálné zastoupení a jeho orgány. Životní problémy společenské základny se však neprojevují jen hospodářskými a politickými nesnáze. Strana, která by probíjávala humanistické ideje a která by instrumentálně získala volební okrsky, by sice měla institucionální význam, nemohla by však poskytnout odpověď na reálné potřeby lidí. Nová moc bude budována zezdola, od společenské základny, jakožto široké, decentralizované a federativní hnutí. Otázka, kterou by si měl položit každý aktivista není „Kdo bude předsedou vlády či poslancem?“, ale spíše „jak zakládat střediska přímé komunikace, budovat síť sousedských rad v městských čtvrtích? Jak podnitit k účasti všechny organizace v této společenské základně, jimiž lidé vyjadřují sport, umění, kulturu a náboženství, bez ohledu na to, jak jsou velké?“ Takové hnutí si nemůžeme představovat jako něco formálně politického, ale spíše v poloze sblížujících se odlišností. Růst hnutí nesmí být chápán jako postupné dobývání většího a většího prostoru a dalších a dalších společenských vrstev. Musíme jej vidět především jako „demonstrační efekt“, typický pro celosvětovou a mnoha způsoby navzájem propojenou společnost, která bude především chtít zopakovat a přizpůsobit si pro vlastní účely úspěšný model i ve

vzdálených a navzájem od sebe odlišných společenstvích a sociálních podmínkách. Poslední dopis zkrátka vymezuje typ minimální organizace a strategie pro činnost, odpovídající současné situaci.

Pozdržel jsem se výlučně u čtvrtého, šestého a desátého dopisu. Domnívám se, že na rozdíl od ostatních si vyžadují objasnění citací a dodatečných komentářů. Přesto bych čtenáře alespoň upozornil na ostatní dopisy, které jsou propojeny značným množstvím koherentních vazeb a zahrnují široký rozsah témat současného humanistického myšlení, jako například lidská práva (devátý dopis), současnou úlohu ozbrojených sil (osmý dopis), současný stav aktivismu (pátý dopis) nebo třeba osobní individuální výběr etiky a možné koherence uprostřed současných prudkých změn (třetí dopis).

J. Valinsky

První dopis mým přátelům

Vážení přátelé,

už delší dobu dostávám z různých zemí dopisy, v nichž mě čtenáři žádají, abych vysvětlil nebo obsírněji objasnil témata, jimiž se zabývám ve svých knihách. Nejčastěji jsou po mně žádána objasnění konkrétních problémů, jako je násilí, politika, ekonomie, ekologie, společenské a mezilidské vztahy. Jak je vidět, problémů, které čtenáře zajímají, není málo, a jsou velice různorodé, takže by na ně mohli odpovědět především odborníci, což pochopitelně není můj případ.

Budu se pokud možno snažit neopakovat to, co jsem už napsal jinde, a doufám, že se mi podaří krátce načrtnout obecnou situaci, v níž je nám dáno žít, a rovněž nejbezprostřednější tendence, jež se začínají projevovat. Dříve by osou takové práce byla myšlenka „ochořelá civilizace“, dnes je však třeba mluvit hlavně o rychle probíhajících změnách v ekonomice, v lidských návycích, v ideologiích a přesvědčeních. Pokusím se identifikovat určitou dezorientaci, která, zdá se, dusí jednotlivce i celé národy.

Ještě než přistoupím k jádru věci, chtěl bych uvést dvě myšlenky. První se týká světa, který je na odchodu a který tu je, zdá se, připomínán s jakousi nostalgií; druhá se týká způsobu mého výkladu, v němž by někdo mohl postrádat odstíněné přístupy a hlediska, věci jako by byly nazírány jakýmsi primitivním způsobem, ale vlastně jsou formulovány jinak než těmi, které my kritizujeme. K tomu jen podotknu, že pro nás, kteří věříme ve vývoj člověka, probíhající změny neznamenají zklamání, a že si naopak přejeme, aby se běh událostí ještě více zrychlil, snažíme se prostě přizpůsobit nové době. K metodám a argumentaci obhájců „Nového Pořádku“, pak bych rád jen poznamenal, že si při každé zmínce o nich vybavím dvě tak diametrálně odlišné literární fikce, jako je Orwellova kniha *1984* a Huxleyův *Brave new world*. Tito vynikající spisovatelé zobrazili budoucí svět, v němž násilí a manipulace člověka přemůže a učiní z něj robota. Myslím, že ve svých dílech přisoudili příliš inteligence „lidem záporným“ a příliš hlouposti „lidem kladným“. Třeba je k tomu vedl bytostný pesimismus, kterým se tu ovšem nebudeme zabývat. Dnešní „záporní lidé“ mají totiž spoustu problémů, jsou chamtiví, hlavně však neschopní řídit historické procesy, které se vymykají jejich rozhodnutím a jejich plánům. Obvykle se jen neradi hlouběji zabývají problémy; technický personál, který mají k ruce, disponuje nejednotnými a zoufale nedostatečnými prostředky. Proto bych byl rád, kdyby čtenáři nebrali příliš vážně odstavce, kde se bavím tím, že je nechávám pronášet věty, které by klidně říci mohli, ale neříkají. Domnívám se, že by se tyto záležitosti měly posuzovat klidně (jako posuzujeme dobu, jež odchází) a pohlížet na ně s humorem a v dobré náladě, jaká vládne v dopisech, které si posílají skuteční přátelé.

1. Současná situace

Lidstvo se od počátků své historie vyvíjí díky práci, s jejíž pomocí se snaží dosáhnout lepšího života. Přes veškerý dosažený pokrok je dnes síla a moc ekonomiky používána hlavně k vraždění, zbídačování v mnoha oblastech světa a k ničení budoucnosti nastupujících generací a celkové rovnováhy života na naší planetě. Malé procento lidí vlastní obrovská bohatství a většina trpí závažnými nedostatky. Někde je dost práce a odměna za ni je postačující, jinde je však situace přímo hrozná. Chudé vrstvy se snaží neumřít hladu. Každý člověk už jen z toho prostého důvodu, že se narodil do lidské společnosti, potřebuje mít alespoň postačující výživu, zdravotní péči, bydlení, vzdělání, ošacení, služby a po dosažení určitého věku se musí na zbývající část života zajistit. Lidé to plným právem vyžadují nejen pro sebe, ale i pro své děti, v naději, že budou mít lepší život než oni. Požadavky mnoha miliónů lidí však nejsou uspokojeny.

2. Alternativa lepšího světa

Ve snaze nějak vyřešit zmíněné problémy došlo k řadě hospodářských pokusů s různými výsledky. V současné době převládá snaha vytvořit systém, v němž by domnělé tržní zákony automaticky regulovaly společenský pokrok a odstranily zkázu způsobenou ekonomikami direktivními. Podle tohoto schématu by války, násilnosti, útlak, nerovnoprávnost, bída a zaostalost měly ustupovat, aniž by došlo k otřesům. Všechny země by se měly začlenit do trhů ovládajících rozsáhlá území a pak vytvořit světové společenství bez hranic a překážek. A stejně jako dosáhnou vyšší životní úrovně chudší kraje hospodářsky rozvinutých oblastí, blahodárný vliv pokroku pocítí i méně rozvinuté oblasti. Většina se přizpůsobí novému schématu, uvedenému v život věci znalými techniky a obchodníky. Případný neúspěch nebude zaviněn přirozenými ekonomickými zákony, ale nedostatečnými schopnostmi těchto odborníků, a proto stejně jako v průmyslovém či jiném podniku budou vystřídáni jinými pokaždé, kdy to bude třeba. V této „svobodné“ společnosti bude ovšem veřejnost demokraticky volit mezi jednotlivými možnostmi jednoho a téhož systému.

3. Společenský vývoj

Vzhledem k současné situaci a k tomu, že je prezentována jako jediná možnost, jak dosáhnout lepšího světa, by bylo dobře zabývat se stručně právě touto možností. Došlo k mnoha hospodářským pokusům s rozdílnými výsledky, stále

se nám však namlouvá, že jediným možným řešením našich základních problémů je další experiment. Některé aspekty tohoto tvrzení není prostě dost dobře možné pochopit.

Za prvé tu jde o problém ekonomických zákonů. Mělo by existovat několik mechanismů - asi jako je tomu v přírodě - a ty by v případě, že jim bude dána volnost, měly společenský vývoj samy regulovat. Není ale dost dobře možné jen tak přijmout tvrzení, že vývoj lidstva, včetně vývoje ekonomického, je téhož řádu jako přírodní jevy. Domnívám se naopak, že lidská aktivita není záležitostí přírody, ale společenské a historické intencionality, záměrnosti, a že jde o jev, který se nevyskytuje v přírodě jako takové a ani u jiných živočišných druhů. Jelikož se jedná o intence a zájmy, není důvodu předpokládat, že ta část obyvatelstva, která se zmocnila blahobytu, by měla zájem pomoci těm méně šťastným překonat jejich nesnáze.

Za druhé nám připadá zcela pochybené tvrzení, že značné rozdíly mezi několika osobami privilegovanými a většinou tu byly vždycky, a přesto se společenský pokrok nezastavil. Historie nás učí, že lidé dosahovali společenského pokroku právě díky tomu, že před vládnoucí mocí obhajovali svá práva. Společenský pokrok se neuskutečnil tak, že by se bohatství nahromaděné jednou vrstvou automaticky předávalo vrstvám „nižším“.

Za třetí, dávat za vzor země, které díky domnělé svobodné ekonomice dnes mají slušnou životní úroveň, nám připadá poněkud nekorektní. Tyto země totiž vedly válečné expanze na úkor jiných zemí, zavedly v nich kolonialismus, nekolonialismus, rozdělávaly si národy a regiony, bohatly s pomocí diskriminace a násilí, získávaly levnou pracovní sílu a současně slabším ekonomikám vnucovaly ekonomicky nevýhodnou výměnu. Lze namítat, že to byl prostě „dobrý obchod“. Jistě, pak ale není možné obhajovat názor, že rozvoj, o kterém tu byla řeč, nezávisí na zvláštním typu vztahů s jinými národy.

Za čtvrté, neustále se mluví o tom, jak se ve „svobodné“ ekonomice rozvíjí věda a technika a kvete podnikatelská iniciativa. Co se vědeckého a technického pokroku týče, ten je tu ovšem od dob, kdy člověk vynalezl kyj, páku, oheň a tak podobně, neboť historická akumulace příliš nedbala tržních zákonů. K tvrzení, že opulentní, bohatstvím oplývající ekonomiky vábí a pohlcují talenty a mnohem lépe platí zařízení a výzkumy a díky lepším odměnám podporují soupeřivost, dodáme jen to, že tomu tak je už po tisíciletí a že to není zásluha nějakého zvláštního typu ekonomiky, ale pouze toho, že v dotyčném místě se nacházejí dostatečné zdroje nezávisle na původu ekonomického potenciálu.

Za páté, nakonec je tu ještě pokus vysvětlit pokrok těchto společenství přirozeným a nenapadnutelným „darem“ zvláštních schopností, občanských ctností, pracovitosti, organizace a tak podobně. To ovšem není žádný argument, ale zbožné přání, z něhož se vytrácí společenská a historická realita a s ní i vysvětlení, jak se dotyčné národy utvářely.

Chybí nám pochopitelně ještě hodně znalostí k tomu, abychom pochopili, jak bude na základě těchto historických precedentů zmíněné schéma bezprostřední budoucnosti vůbec možné předložit, ale to už je věc jiné diskuse, ve které by se mluvilo o tom, zda-li taková svobodná tržní ekonomika existuje opravdu, nebo nejedná-li se naopak o protekcionismus a skrytou direktivnost, které jakmile cítí, že mají situaci v rukou, otevrou příslušné ventily a v opačném případě je zase zavřou. Je-li tomu tak, pak všechno, co je předváděno jako příslib pokroku, zůstane omezeno pouze na rozmach a na šíření vědy a technologie bez ohledu na domnělé automatické působení ekonomických zákonů.

4. Budoucí experimenty

Jako tomu bylo dodneška, současné schéma, až to bude třeba, bude nahrazeno jiným, které „zkuje“ chyby modelu předcházejícího. Bohatství se tak bude postupně stále víc soustřeďovat v rukou stále mocnější menšiny. Vývoj se ovšem nezastaví a nezmizí ani oprávněné požadavky lidí v různých zemích. Zanedlouho budou smeteny poslední naivity ujišťující nás o konci ideologií, konfliktů, válek, hospodářských krizí a společenských otřesů. Řešení i konflikty se stanou celosvětovými, jelikož na zemi už nebudou místa, která by nebyla vzájemně propojena. A ještě jedna věc je jistá: neudrží se už ani nynější schémata nadvlády, natož pak dosud platné formy boje.

5. Změna a mezilidské vztahy

Jak regionalizace trhů, tak i lokální a etnické požadavky vyvolávají dezintegraci, rozpad národního státu. Populační exploze v chudých zemích vyvolává nekontrolovatelnou migraci. Velká venkovská rodina se rozpadá a mladá generace odchází do městských aglomerací. Industriální a postindustriální městská rodina se redukuje na nezbytné minimum a makroměsta přitom pohlcují celé lidské kontinenty, vytvořené v jiných kulturních krajinách. Ekonomické krize a rekonverze výrobních modelů přispívají k stále výraznějším projevům diskriminace. Akcelerace technologie a sériová výroba vede k tomu, že výrobky jsou zastaralé už v okamžiku, kdy vešly do spotřební sféry. Neustálé nahrazování předmětů jinými souvisí s nestabilitou a dezorientací v lidských vztazích. Někdejší solidarita, pozůstatek toho, co se kdysi nazývalo „bratrstvím“, pomalu ztratila veškerý svůj význam. Spolupracovníci, spolužáci, spoluhráči se stávají soupeři, partneři v lidských párech zápasí o dominantní postavení a od samého začátku počítají, co získají, když spolu zůstanou, nebo když se rozejdou. Svět nikdy nebyl tak propojený a lidé přitom spolu nedokázali komunikovat, žijí v izolaci plné úzkosti. Městská centra nikdy nebyla tak hustě obydlena, ale všichni si stěžují na osamělost. „Nikdy lidé nepotřebovali tolik lidského tepla jako dnes“, ale každý pokus o sblížení,

zdvořilost a solidaritu budí okamžitě podezření. Takto ponížili naše nebohé lidi: namlouvají každému nešťastníkovi, že může cosi důležitého ztratit, a že po tomto éterickém „čemsi“ touží všichni ostatní lidé! V tom případě můžeme vyprávět následující bajku, jako by to byla ta nejskutečnější skutečnost.

6. Povídka pro budoucí manažery

„Společnost, která se dává do pohybu, přinese konečně blahobyť. Kromě velkého objektivního užítku však ještě dojde k subjektivnímu osvobození lidstva. Někdejší solidarita, která bývala vlastní chudákům, už nebude zapotřebí. Mnoho lidí už souhlasí s tím, že peníze či něčím podobným se vyřeší téměř všechny problémy, následkem toho se budou všechny snahy, myšlenky a sny orientovat tímto směrem. Za peníze se pořídí dobré jídlo, pěkné bydlení, cesty, zábava, technologické hračky a lidi, kteří budou dělat, co se člověku zlíbí. Všude bude vládnout efektivní láska, efektivní umění a efektivní psychologové vyřeší osobní problémy, a pokud by nějaké zbyly, postará se o ně nová mozková chemie a genetické inženýrství.

V blahobytné společnosti bude ubývat sebevražd, vymizí alkoholismus, závislost na drogách, nejistý život ve městech a zločinnost, jak je tomu již dnes v hospodářsky nejrozvinutějších zemích (?). Zmizí diskriminace a zlepší se komunikace mezi lidmi. Nikdo se už nebude muset zabývat smyslem života, myslet na svou samotu, na stáří a na smrt, s pomocí kursů a díky občasné lékařské pomoci zvládne všechny reflexy, které dosud brzdily výkonnost a efektivnost společnosti. Každý bude důvěřovat každému, soupeřivost v zaměstnání, ve škole a v partnerském životě upevní zralé lidské vztahy.

Nakonec zmizí i ideologie, nikdo už s nimi nebude proplachovat lidem mozky. Každý si bude moci podle libosti protestovat proti podružným nedostatkům, pokud si zaplatí vysílací čas v televizním kanálu. Aniž by se zaměřovala svoboda se svobodomyšlností, budou se moci scházet malé skupinky (aby se nešířila nákaza) a na veřejnosti, nebudou-li hlučet nebo jinak znečišťovat obec (pokud bude tento název ještě platit) budou moci vyslovit své názory. To pravé potěšení však nastane, až už nebude třeba policejního dohledu a každý občan bude ochoten bránit ostatní občany před lhaním nějakého ideologického teroristy. Tito ochránci ostatních budou natolik společensky zodpovědní, že se sami dostaví do rozhlasu či televize, kde jim bude okamžitě umožněno upozornit na celou věc obyvatelstvo, nebo budou moci napsat skvělý esej, který bude okamžitě publikován. Budou rovněž pořádána shromáždění, na kterých vysoce vzdělaní *opinion makers* těm několika pomatencům, zasaženým vlivem obskurních, nekalých sil řízení ekonomiky, autoritářských režimů, antidemokratičnosti a náboženského fanatismu všechno řádně vysvětlí a objasní. Rušivé živly už ovšem nebude třeba pronásledovat, protože výkonné sdělovací prostředky, jaké budou k dispozici, s nimi okamžitě veřejnost seznámí a nikdo se k nim nepřiblíží, aby se od nich nenakazil. V nejhorším případě budou řádně „odprogramováni“ a sami veřejně poděkují za to, že se mohou vrátit do společnosti a těšit se z výhod, jaké nabízí svoboda. Zmínění snaživí ochránci ostatních se v případě, že nebudou svým posláním pověřeni, z obyčejných lidí stanou lidmi proslulými a společnost bude moci ocenit jejich vysoké morální vlastnosti, budou rozdávat autogramy a samozřejmě dojdou zasloužené odměny.

Výrobní podnik, to bude jedna velká rodina, která bude podporovat rozvoj osobnosti, zaměstnanecké vztahy a po práci pěstovat zábavu. Roboti odstraní tělesnou dřinu, příznačnou pro minulost, a pracovat pro Podnik i doma, to bude opravdová seberealizace. Společnosti tudíž už nebude zapotřebí organizací, které by zůstaly mimo rámec Podniku. Člověk, který bojoval za dosažení blahobytu, konečně bude v nebi a v cestování z jedné planety na druhou konečně objeví pravé štěstí. Tam nahoře se z něho konečně stane mladý, snaživý, svůdný, šplhavý, vítězný a (především) pragmaticky založený manažer Podniku!“

7. Proměna člověka

Svět se velice rychle mění a mnoho věcí, ve které se donedávna slepě věřilo, už není možno tvrdit a obhajovat. Toto zrychlení vede ke ztrátě stability a dezorientuje všechny společnosti, chudé i bohaté. V této měnící se situaci tradiční vedoucí síly společnosti a jejich *opinion makers*, stejně jako bývalí politici a sociální aktivisté ztratili pro lidi význam. Vzniká však nová, nově době odpovídající citlivost, která chápe svět v jeho globálnosti a uvědomuje si, že potíže jedněch nakonec dorazí k ostatním, i když jsou bůhvíjak vzdáleni. Komunikace, vzájemná výměna statků a rychlé přesouvání celých lidských kontinentů z místa na místo jsou důkazem narůstající globalizace, sjednocování světa. Globální přístup umožňuje vznik nových kritérií činnosti a ty naznačují, že ten, kdo chce lepší svět, dosáhne svého jen tehdy, bude-li svou činnost konat v prostředí, na které má určitý vliv. Na rozdíl od dřívějších, kdy se s pomocí planých frází usilovalo o uznání zvenčí, začíná být dnes znova oceňována prostá a upřímná práce, nezaměřená k prosazení vlastní osoby, ale k proměně sebe samého i prostředí, v němž člověk žije, pracuje a navazuje vztahy s ostatními. Ti, kdo mají opravdu rádi lidi, se rádi ujmou této role, u které je nečeká hlučný úspěch a kterou nedokáže pochopit oportunist, který vyrostl v někdejší krajině vůdců a mas a naučil se používat ostatních k tomu, aby se po jejich zádech vyšplhal k společenským vrcholům. Jestliže si lidé uvědomí, že schizofrenní individualismus se ocitl ve slepé uličce a budou otevřeně všem kolem sebe říkat, co si myslí a co dělají, bez směšných obav, že jim ostatní neporozumí, jestliže se sblíží s ostatními, jestliže nebudou mít zájem o anonymní dav, ale o každého člověka zvlášť, jestliže budou podněcovat výměnu názorů, spolupráci, jestliže jasně vyjádří nezbytnost znovu zcelit společenskou tkáň, kterou jiní potrhali, jestliže pocítí, že i ten „nejbezvýznamnější“ člověk

je vyšší kvality než kterýkoli „bezduchý“, co využil doby, aby se vyšvihl nahoru. Jestliže se toto všechno stane, bude to proto, že uvnitř tohoto někoho začne znovu promlouvat osud, který vedl vývoj lidstva správným směrem. Osud mnohokrát překroucený a mnohokrát zapomenutý, vždy však znovu objevený v záhybech historie. Neobjevuje se jen nová citlivost a nový způsob jednání, ale i nová morálka a nová taktika vůči životu.

Kdybych měl upřesnit to, co jsem tu uvedl, dodal bych, že lidé znova, jak se to děje už po tři tisíce let, cítí novým způsobem potřebu a morální správnost jednání s ostatními takovým způsobem, jak by sami chtěli, aby bylo jednáno s nimi. Doplnil bych, že se dnes aspiruje, jako by šlo o obecné zásady chování, na:

1. Jistou úměrnost, umožňující uspořádat důležité věci v životě, ve všech pokračovat a přitom zabránit, aby některé postupovaly příliš rychle a jiné se zase naopak zpomalily.
2. Jistou neustále narůstající přizpůsobivost přispívající k rozvoji (a ne jen k okamžité konjunktuře) a zabraňující různým podobám lidského úpadku.
3. Využívání výhodné příležitosti - ustoupit před nadměrnou silou (ne však před každou nepřijemností) a pokročit vpřed, jakmile tato síla ochabne.
4. Koherenci (soulad, důslednost), kumulováním činů, které vytvářejí pocit celistvosti a vnitřního souladu a vyhýbáním se těm, které vyvolávají rozpory a jsou pocíťovány jako neshody mezi tím, co si člověk myslí, cítí a dělá.

Nepovažuji za nutné dále objasňovat a obhajovat své tvrzení, že „**lidé cítí novým způsobem potřebu a morální správnost jednat s ostatními tak, jak by chtěli, aby bylo jednáno s nimi**“ proti námitce, že teď tak nikdo nejedná. Nemyslím ani, že bych tu měl sáhodlouze vysvětlovat, co rozumím výrazem „vývoj“ nebo „narůstající přizpůsobivost“ na rozdíl od přizpůsobivosti stálé. Co se týče míry, v jaké se má ustupovat v případě značné síly, a postupovat vpřed, když ochabuje, tu je třeba počítat s vhodnými ukazateli, které jsem neuvedl. Kumulovat akce vytvářející vnitřní jednotu při rozporuplných situacích, před než jsme postaveni, nebo naopak rozporuplnost odmítnout, to je v každém případě těžká věc, stačí si však znova přečíst to, čím jsem se tu zabýval, aby bylo jasné, že jsem všechny tyto příklady uváděl v kontextu určitého chování, o něž se dnes usiluje a které se do značné míry liší od toho, které bylo požadováno v minulosti.

Snažil jsem se tu uvést některé charakteristické zvláštnosti, které odpovídají nové citlivosti, nové podobě jednání v mezilidských vztazích a novému typu chování a domnívám se, že tu jde o víc než pouhou kritiku určité situace. Kritika je sice potřebná, mnohem potřebnější je však dělat něco jiného než to, co kritizujeme.

Přijměte zároveň s tímto mým dopisem i srdečný pozdrav.

Silo, 21. února 1991

Druhý dopis mým přátelům

Vážení přátelé,

v předcházejícím dopise jsem se zabýval situací, v níž je nám dáno žít a určitými tendencemi, jimiž se vyznačují současné události. Využil jsem toho, abych diskutoval některé návrhy předkládané obhájci tržní ekonomiky coby podmínky nezbytné pro jakýkoliv společenský pokrok. Zdůraznil jsem také, že upadá lidská solidarita a dochází ke krizi hodnot, které sloužily jako kritéria. Nakonec jsem uvedl i některé příznačné pozitivní rysy, znatelné především v tom, co jsem označil za „novou citlivost, novou morálku a nový postoj vůči životu“.

V některých dopisech, které jsem dostal, čtenáři nesouhlasili s tónem mého dopisu, podle nich by se o vážných věcech nemělo mluvit ironicky. Proč to však dramatizovat? Systém důkazů předložený neoliberalistickou ideologií v oblasti sociálně tržní ekonomiky a „Nového světového pořádku“ je natolik chatrný, že si s ním není třeba dělat velké starosti. Tím chci říci jen to, že tato ideologie je ve svých základech už dávno mrtvá a zanedlouho že dojde ke krizi v její praxi, to znamená na povrchu, takže si jí snad všimnou i ti, co rádi zaměňují význam s výrazem, obsah s formou a proces se situací. Stejně jako ideologie fašismu a reálného socialismu zemřely mnohem dříve, než došlo k jejich praktické porážce, tak i rozpad současného systému si ‚moudré hlavy‘ uvědomí teprve mnohem později. Copak to není legrační? Když několikrát po sobě uvidíme ošklivý film, po několikátém opakování začneme zkoumat kulisy, nalíčení herců a trikové efekty, i když zrovna vedle nás je nějaká paní vzrušena, protože to všechno vidí poprvé a je to pro ni skutečnost. Na svou obhajobu chci uvést jen to, že jsem nemluvil lehkovážně o obrovské tragédii, jakou je nastolení podobného systému, ale spíš o jeho zrůdných požadavcích a jeho groteskním konci, který známe z mnoha předcházejících případů.

V dopisech je po mně rovněž požadováno důslednější vymezení postojů, které by bylo třeba vůči současnému procesu změny zaujmout. V tomto případě by však bylo lepší nejdříve se pokusit porozumět pozicím různých skupin i jednotlivců a teprve pak začít udělovat rady. Omezím se tudíž na uvedení těch nejrozšířenějších stanovisek a svůj názor uvedu jen v nejdůležitějších případech.

1. Některá stanoviska k současnému procesu změny

Při pomalém pokroku lidstva se až dosud postupně hromadily různé faktory. V současnosti rychlost technologických a ekonomických změn neodpovídá rychlosti změn ve společenských strukturách a v lidském chování. Tento nesoulad narůstá a plodí další a další krize. K tomuto problému se dá přistoupit z různých hledisek.

Někteří lidé předpokládají, že tato disharmonie se vyřeší automaticky, sama od sebe, a odrazují tudíž od pokusů nějak dotýčný proces usměrňovat, což by prý ani nebylo dost dobře možné. Tak zní teze mechanisticko-optimistická. Jiní lidé se domnívají, že neodvratně spějeme k explozi. Označil bych je za mechanistické pesimisty. Objevily se však i postoje moralizující, které by proces změny nejradši zastavily a pokud možno vrátily k původnímu stavu, v němž nacházejí povzbuzení. Jsou to zastánci postojů antihistorických. Ozývají se však i současní cynikové, stoikové a epikurejci. První z nich upírají jakémukoli akci význam a smysl, druzí si udržují odstup od faktů, i když je situace stále horší a konečně třetí se prostě snaží využít situace a starají se jen o svůj domnělý blahobyt, který přiznávají nanejvýš ještě svým dětem.

Podobně jako v závěrečných epochách minulých civilizací mnozí lidé upřednostňují individuální spásu, neboť předpokládají, že nemá smysl ani naději na úspěch nic, co se podnikne jako společný úkol. Společenství je v každém případě užitečné pro ryze osobní spekulaci, proto lídři v oblasti podnikání, kultury a politiky potřebují manipulovat se svou vlastní celkovou prezentací a vylepšovat ji, aby byly důvěryhodné, aby se jiní domnívali, že právě ony myslí a jednájí za ostatní. Samozřejmě, že tato činnost je obtížná, protože všem je jasné, oč jde, a nikdo nikomu nevěří. Dávne náboženské, vlastenecké, kulturní, politické a stavovské hodnoty jsou podřízeny penězům. V situaci, kdy solidarita (a tudíž i kolektivní odpor k tomuto uspořádání) jsou odstraňovány, zároveň dochází k postupnému rozkladu společenského tkaniva. Potom přijde další etapa, v níž bude nekompromisní individualismus překonán... ale to je téma pro pozdější zamyšlení. Protože si s sebou neseme svou formační krajinu a naše názory jsou v krizi, nejsme dosud s to připustit, že se blíží nový historický okamžik. V současnosti, když si udržujeme malý díl moci nebo jsme naprosto závislí na moci jiných, jsme všichni poznamenaní individualismem, přičemž v jasné výhodě je ten, kdo má lepší postavení v systému.

2. Individualismus, roztržštěnost společnosti a koncentrace moci v rukou malých skupin.

Individualismus však zcela nutně vyústí do boje za nadvládu silnějšího a k honbě za úspěchem za každou cenu. Tento postoj zaujalo zpočátku několik osob, které mezi sebou dodržovaly určitá pravidla hry tváří v tvář poslušnosti většiny. Tato fáze ovšem nutně končí tak, že jsou „všichni proti všem“, protože dříve či později se mocenská rovnováha vychýlí ve prospěch silnějšího a ostatní se spojí, navzájem podpoří, nebo si získají podporu jiných skupin a křehký systém se nakonec rozpadne. Díky ekonomickému a technologickému rozvoji se mocné menšiny podstatně

změnily a zdokonalily své metody do té míry, že v některých bohatých oblastech některé početné většiny zaměřují svou nespokojenost k podružným aspektům situace, v níž jsou nuceny žít. Zdá se, že lidé už nadále neberou v potaz systém jako celek, ale jenom některé zvlášť tíživé aspekty, pokud zasáhnou jejich bezprostřední okolí. Proto někdo navrhuje, že díky celkovému růstu světového bohatství a životní úrovně budou obrovské masy lidí, na které se jaksi zapomnělo, jednoduše uspokojeny očekáváním lepšího života někdy ve vzdálené budoucnosti.

To všechno ukazuje na výrazné změny v chování společnosti. Pokud je tomu tak, úsilí o změnu společenské situace ochabne jako staré politické a společenské síly, které už nemají co navrhnout. Vztahy mezi skupinami i jednotlivci se budou rozpadat a osamocení izolovaného jedince bude obecně řešena výrobou užitečných předmětů a pod jednotným vedením soustředěnou kolektivní zábavou. V tomto paradoxním světě nebude žádná centralizace, zmizí byrokracie, předchozí struktury řízení a rozhodování se rozpadnou a pověstná deregulace, decentralizace, liberalizace trhů a činností se stane živnou půdou pro vznik a rozkvět koncentrace bohatství, jakou nepoznalo žádné z předchozích období, a to díky tomu, že mezinárodní finanční kapitál bude plynout do stále mocnějšího bankovního systému. V obdobné paradoxní situaci se ocitne i vládnoucí třída, která bude nucena hlásat nové hodnoty, odnímající moc státu a tím sama zpochybňovat svou vedoucí roli. Nebude to asi náhoda, že některé výrazy jsou nahrazovány jinými, místo „vláda“ se začalo říkat „administrativa“, aby se veřejnosti (ne však „lidu“) dalo na srozuměnou, že stát je vlastně podnik.

Na druhé straně by mohlo, pokud se nezkonsoliduje světová imperialistická moc, dojít k obdobným konfliktům mezi regiony, k jakým dříve docházelo mezi státy. Dojde-li k nim na poli ekonomickém nebo promění-li se v lokální války a nastanou-li pak polovičaté masové vzpory a padnou-li vlády a rozpadnou-li se celé země a oblasti, proces koncentrace, k němuž vývoj podle všeho směřuje, to nijak neovlivní. Lokální zájmy, mezietské boje, migrace a přetrvávající krize nijak nenaruší obecnou tendenci ke koncentraci moci. Až recese a nezaměstnanost postihne i obyvatelstvo bohatých zemí, fáze liberalistické likvidace bude u konce a začne se uplatňovat politika kontroly, donucení a výjimečných opatření v tom nejlepší imperiálním stylu.... A kdo potom bude moci ještě mluvit o svobodném tržním hospodářství a co bude platné obhajovat pozice založené na individualismu za každou cenu? Musím však odpovědět i na další znepokojivé otázky ohledně povahy současné krize a jejích tendencí.

3. Charakteristické rysy krize

Zůstaneme u krize národního státu, u krize regionalizace a globalizace a u krize společnosti, skupiny a jednotlivce. V kontextu narůstajícího globalizačního procesu, sjednocování světa, se zrychluje tok informací a narůstá pohyb osob i hmotných statků. Technologie a ekonomická moc se soustřeďují ve stále mocnějších společnostech. Zrychlování směny naráží na omezení a na zpomalení způsobované předešlými strukturami, jakou je třeba národní stát. Výsledkem toho je stírání národních hranic uvnitř regionů, což vede k nutnosti uvést v soulad zákonodárství dotyčných zemí nejenom v oblasti celních sazeb a osobních dokladů, hlavně je třeba sladit výrobní systémy.

Týmž směrem se ubírá pracovní řád a systém sociálního zabezpečení. Souvislá řada dohod mezi zeměmi naznačuje, že větší výkonnost a rychlost dotyčnému regionu zajistí jednotný parlament, soudnictví a exekutiva. Národní měna ustoupí určitému typu společné měny, který usnadňuje výměnu a zamezuje ztrátám a zpožděním v konverzních operacích uvnitř celého regionu.

Krize národního státu není znát jen v zemích usilujících o vstup do regionálního trhu, ale i tam, kde narušené ekonomiky zůstávají výrazně pozadu. Odevšad se ozývají hlasy proti zkostratělé byrokracii a požaduje se reforma současných schémat. V zemích, které vznikly nedávno coby výsledek dělení a anexí, nebo naopak jako uměle vytvořená federace, ožívají staré zášti a lokální, etnické a náboženské spory. Tradiční národní stát musí těmto odstředivým tendencím čelit při narůstajících ekonomických nesnázích, které zpochybňují jeho výkonnost a oprávněnost. Takové a podobné jevy se množí ve středu a na východě Evropy a na Balkáně¹. Obdobné nesnáze se prohlubují i na Středním Východě, ve východním Středomoří a v západní Asii. Tytéž jevy je možno pozorovat i v různých afrických zemích s uměle stanovenými hranicemi. Zároveň s tímto rozpadem začíná migrace obyvatelstva směrem k hranicím, což ohrožuje rovnováhu v celých oblastech. Stačilo by, aby došlo k výraznějšímu narušení rovnováhy v Číně a byl by tím, rovněž vzhledem k současné nestabilitě bývalého Sovětského svazu a zemí na asijském kontinentě, postižen ne jeden region.

Mezitím se vytvořila ekonomicky a technologicky silná centra regionového charakteru: Dálný Východ pod vedením Japonska, Evropa a Spojené státy. Vytvoření a vliv těchto oblastí ukazuje zdánlivě na polycentrismus, vývoj událostí však dokazuje, že Spojené státy k svému technologickému, ekonomickému a politickému potenciálu připojují i potenciál vojenský, aby měly pod kontrolou nejdůležitější oblasti se zdroji zásobování. Tato velmoc se stává, ať už se souhlasem či nesouhlasem regionálních mocí, dominující silou postupující globalizace. V tom je konečný smysl Nového světového pořádku.

Zatím asi ještě nenastala doba míru, třebaže nebezpečí světové války pominulo. Lokální exploze, etnické i náboženské společenské otřesy, migrace a válečné konflikty ohrožují domnělou současnou stabilitu. Na druhé straně

¹ Autor, žijící v Argentině, označuje středem Evropy území, které my bychom popsali jako centrální oblast západní Evropy, východem pak míní všechny země bývalého socialistického bloku ve střední a východní Evropě. (pozn. red.)

se zaostalé oblasti stále více vzdalují oblastem technologicky a ekonomicky vyspělým, a tento vzájemný nesoulad vnáší do současného schématu další nesnáze. Za příklad nám může posloužit Latinská Amerika: závislost na mocenských centrech se bude prohlubovat, i kdyby se během příštích let ekonomika v několika zdejších zemích výrazně pozvedla.

Zatímco narůstá moc nadnárodních společností v regionech i ve světě, zatímco dochází ke koncentraci mezinárodního finančního kapitálu, politické systémy ztrácejí svou nezávislost a jednotlivá zákonodárství se přizpůsobují diktátu nových mocností. Značný počet institucí může být dnes přímo či nepřímo nahrazen odděleními či nadacemi Společnosti, která je v některých místech schopna ovlivnit své zaměstnance a jejich rodiny v čemkoliv od kolébky po rakev: narození, výuku, zařazení do pracovního procesu, sňatek, zábavu, informace, sociální a důchodové zabezpečení, úmrtí i pohřeb. Na některých místech se občan už může vyhnout zastaralým byrokratickým procedurám a s pomocí kreditní karty, a zanedlouho i s pomocí elektronické peněženky, na níž budou zaznamenány nejenom jeho příjmy a vydání, ale i veškeré důležité údaje a současná situace, se o sebe postarat sám. Člověka to samozřejmě zbavuje podružných obtíží a starostí, jde však o to, že tyto výhody poslouží především systému tajné kontroly.

S technickým pokrokem a zrychlením životního tempa klesá účast lidí na politice. Účast na moci v oblasti rozhodování je stále nedostupnější a stále zprostředkovanější. Rodina se redukuje stále více na pouhou dvojici, čím dál pohyblivější a proměnlivější a bližší explozi, mezilidská komunikace vázne, mizí přátelství. Soupeření vlévá svůj jed do lidských vztahů v takových dávkách, že nikdo už nikomu nedůvěřuje, pocit nejistoty se nezakládá už jenom na objektivních údajích o růstu kriminality, ale i na duševním rozpoložení lidí. Zbývá už jen dodat, že se velice rychle vytrácí solidárnost mezi skupinami i jednotlivci a narkomanie a alkoholismus se stávají skutečnou metlou lidstva, že nebezpečně narůstá počet sebevražd a duševních onemocnění. Stále ještě všude samozřejmě existují i zdravé a rozumné většiny, příznaky tak výrazného rozpadu však už nedovolují mluvit o zdravé společnosti. Krajina, v níž se formují nové generace, obsahuje všechny krizové prvky, které jsme tu uvedli. Součástí života mladých lidí není tudíž jen technická a pracovní kvalifikace, ale i televizní seriály a rady výrobců názorů v hromadných sdělovacích prostředcích, prohlášení o dokonalosti světa, v němž žijeme, nebo (u těch více privilegovaných) různé koníčky, motocykly, cestování, oblečení, hudba a elektronické hračky. Problém krajiny, v níž se formují nové generace, hrozí tím, že vytvoří obrovské rozdíly mezi různými věkovými skupinami a uvede v život hluboké a virulentní generační spory, které postihnou rozsáhlé oblasti světa.

Je naprosto jasné, že na vrcholu stupnice hodnot se dnes usadil mýtus peněz, jemuž je všechno čím dál víc podřízeno. Značná část společnosti nechce ani slyšet o tom, co by jí připomínalo stárnutí a smrt a odmítá všechno, co souvisí s hledáním smyslu a významu života. A přízněji si, že to konec konců není nerozumné, protože hloubání o těchto záležitostech je v naprostém rozporu s žebříčkem hodnot, na němž stojí společenský systém.

Příznaky krize jsou příliš závažné, než aby je člověk nezaznamenal. Najdou se však i takoví, kteří tvrdí, že to je prostě cena za to, že žijeme na sklonku XX. století, a že je třeba ji zaplatit. Jiní nám zase namlouvají, že tak vcházíme do nejlepšího ze všech možných světů. V pozadí všech těchto tvrzení je názor, že částečné krizové jevy se sice objevují tak trochu všude, že však nejde o globální krizi celého systému. S narůstajícími příznaky rozkladu se však bude měnit i názor na tyto jevy a začne být pocítována nutnost stanovit nové priority a založit nové životní projekty.

4. Pozitivní faktory změn

Rozvoj vědy a techniky nemůže být zpochybňován jen kvůli tomu, že některé jeho aspekty byly nebo stále ještě jsou využívány proti životu a proti všeobecnému blahu. Než začneme uvádět v pochybnost technologii, měli bychom se zamyslet spíše nad systémem, který pokroku v lidském vědění zneužívá ke svým cílům. Pokrok v lékařství, v komunikacích, v automatizaci, v genetickém inženýrství a v mnoha jiných odvětvích může být pochopitelně zneužíván k destrukci. Totéž platí pro využití techniky při neracionálním kořštění přírodních zdrojů, při průmyslovém zamořování a ničení životního prostředí. To všechno však pouze odhaluje negativní podobu systému ovládajícího ekonomiku a společnost. Víme, že jsme dnes schopni vyřešit problém výživy pro celé lidstvo, a přitom se den co den dovídáme, že i nadále existuje ve světě hlad, podvýživa a nelidské utrpení jen kvůli tomu, že systém není ochoten vzdát se, výměnou za globální zlepšení lidského života, svých pohádkových zisků. Právě tak je jasné, že směřování k regionalizaci a ke globalizaci je manipulováno partikulárními zájmy a zneužíváno ke škodě většin. Proces vytváření všelidského národa všech lidí na zemi však přesto pokračuje. Prudká proměna, která ve světě probíhá, vede ke globální krizi systému a v důsledku toho i k novému uspořádání všech faktorů. Bez něho by v budoucnu nebylo možné dosáhnout přijatelné stability a harmonického rozvoje naší planety.

Přes veškeré tragédie, k nimž při rozkladu současného globálního systému může dojít, lidský rod nakonec zvítězí nad všemi partikulárními zájmy. Naše víra v budoucnost je založena na pochopení směru, jímž se historie ubírá, a který započal u našich dávných prehistorických předků. Lidský rod, který po milióny let pracoval a bojoval, aby ze svého života odstranil bolest a utrpení, přece nepodlehne absurditě. Proto je třeba vidět a chápat procesy mnohem širší, než jsou momentální okolnosti a podporovat všechno, co jde ve směru vývoje, i když výsledky nejsou znát okamžitě. Malomyslnost, do níž upadli solidární a stateční lidé, brzdí chod dějin. To je však těžké pochopit, dokud i

osobní život nebude zorganizován a zaměřen pozitivním směrem. Nejde tu o mechanické faktory nebo historický determinismus, v sázce je lidská intence a ta si přes všechny nesnáze dobývá prostor. Doufám, přátelé, že v příštím dopise se budu moci zabývat něčím radostnějším, že budu moci ponechat stranou negativní záležitosti a předložit návrhy, které budou v souladu s naší vírou v lepší budoucnost pro všechny. Přijměte zároveň s tímto mým dopisem i srdečný pozdrav.

Silo 5. prosince 1991

Třetí dopis mým přátelům

Vážení přátelé,

doufám, že tento dopis vám pomůže uspořádat si mé názory na současnou situaci. Chtěl bych se také zabývat některými aspekty vztahů mezi lidmi a mezi lidmi a prostředím, v němž žijí.

1. Změna a krize

V této době velkých změn jsou v krizi jednotlivci, instituce a celá společnost. Změny budou probíhat stále rychleji a s nimi se budou prohlubovat i krize jednotlivců, institucí a celé společnosti. Tím vším se ohlašují otřesy, jimž se možná významné oblasti života nedokáží přizpůsobit.

2. Dezorientace

Změny, které právě probíhají, občas nabudou nečekaný směr a vyvolají všeobecnou dezorientaci v pohledu na budoucnost a i na to, co je třeba dělat v současnosti. Neznepokojuje nás ani tak změna, ve které nacházíme řadu pozitivních prvků, starosti nám dělá spíš to, že nevíme, kam tato změna vlastně směřuje a jakým směrem máme my zaměřit svou činnost.

3. Krize v osobním životě jednotlivce

Změny probíhají v ekonomice, v technologii i v samé skutečnosti, především však ovlivňují náš život, naši rodinu, zaměstnání a vztahy s přáteli. Mění se naše ideje a mění se i to, co jsme si mysleli o světě, o jiných lidech a o nás samých. Řada věcí nás inspiruje, jiné nás naopak matou a odpuzují. Chování ostatních i chování naše vlastní nám připadá nedůsledné, rozporné a bez jasného cíle, což platí i pro události kolem nás.

4. Nutnost udat směr vlastnímu životu

V tom případě je ovšem životně důležité poskytnout této nevyhnutelné změně směr a jediná možnost, jak to udělat, je začít od sebe samého. V sobě samém je třeba dát směr všem neuspořádaným změnám, o nichž nevíme, kam vedou.

5. Směr a změna situace

Lidé nežijí izolovaně, odděleně jeden od druhého, a dají-li skutečně svému životu směr, změní i svůj vztah k ostatním doma v rodině, v zaměstnání a všude tam, kde vyvíjejí nějakou činnost. Nejde o psychologický problém, který by se dal vyřešit v hlavách navzájem izolovaných lidí, ale naopak jediné změnou situace, v níž člověk žije spolu s ostatními. Oslavujeme-li úspěchy, nebo se naopak rmoutíme nad neúspěchy, vytváříme-li projekty do budoucna, nebo si umínujeme, že v našem životě provedeme změny, zapomínáme na jednu základní věc, a sice, že žijeme v situaci založené na vztahu k ostatním. Nedokážeme si vysvětlit, co se nám stalo, ani si něco zvolit, nemáme-li na zřeteli také určité lidi v konkrétním společenském prostředí. Tito lidé, kteří jsou pro nás zvláště důležití, a společenské prostředí, v němž žijeme, nás kladou do zcela konkrétní situace, z níž vycházíme v našem myšlení, cítění a jednání. Pokud to chceme popírat nebo na to nedbat, dostaneme se my i ostatní do velkých nesnází. Naše svoboda volby a činu je vymezena těmito okolnostmi. Chceme-li dosáhnout jakékoliv změny, nemůžeme ji navrhovat abstraktně, ale vždy jen v souvislosti se situací, v níž žijeme.

6. Koherentní chování

Teprve, kdyby naše myšlení, cítění a jednání bylo v naprostém souladu, orientované stejným směrem, kdyby to, co děláme, nebylo v rozporu s tím, co cítíme, mohli bychom říci, že náš život je koherentní. Budu-li se chovat správně k sobě, ještě to neznamena, že tomu tak bude i ve vztahu k mému nejbližšímu okolí. Koherenci ve vztahu k ostatním nabudeme jediné tak, že se vůči nim chováme tak, jak bychom si přáli, aby se oni chovali k nám.

Víme, že existuje i jakási koherence destruktivní, jakou vidíme třeba u rasistů, vykořisťovatelů, fanatiků a násilníků, ale jejich nekoherence v mezilidských vztazích je jasná, protože jednají s ostatními způsobem velice odlišným od toho, který by si přáli sami pro sebe.

Tato jednota myšlení, citů a činů, jednota mezi jednáním, které se požaduje, a tím, které se praktikuje, to jsou ideály, které se v každodenním životě nevyskytují. A jsme u toho, oč nám jde. Jde o to, aby chování odpovídalo těmto požadavkům, o hodnoty, které jsou-li brány vážně, poskytnou směr životu bez ohledu na všechny obtíže, které se staví do cesty jejich uskutečnění. Stačí, abychom se těmito záležitostmi pozorně zabývali v dynamické (nikoliv jen statické) perspektivě, a pochopíme je jako strategii, která si během času určitě musí získat půdu. Rozhodující jsou intence, úmysly, i když se s nimi činy zpočátku neshodují, hlavně jsou-li dodržovány, prohlubovány a rozšiřovány.

Představa toho, čeho se chce dosáhnout, to je pevná jistota, která udá směr v každé situaci. Není to vůbec nic složitého. Vůbec nás například nepřekvapí, že si někdo nasměruje život tak, aby získal velký majetek, i když je zcela jisté, že svého cíle nedosáhne. Jeho ideál jej popohání kupředu, i když nedosáhne svého cíle. Jak je tedy možné, že nechápeme, že i v případech, kdy okolnosti nedovolují, aby s námi bylo jednáno tak, jak my jednáme s ostatními, a brání nám sladit naše myšlenky, city a činy a zaměřit je jedním směrem, přesto mohou tyto životní ideály lidské počínání usměrňovat?

7. Dva návrhy

Myslet, cítit a jednat v souladu, jedním směrem a jednat s ostatními tak, jak bychom chtěli, aby ostatní jednali s námi, to jsou zásady tak prosté, že lidé navyklí na komplikace by je mohli považovat za banální prostoduchosti. Za touto zdánlivou prostotou se skrývá úplně nová škála hodnot, v níž je koherence umístěna nejvýše, nová morálka, podle níž lidské jednání není lhostejné, nová aspirace, která znamená věnovat značné úsilí nasměrování událostí lidského života. Za zdánlivou prostotou je rozhodování o smyslu života jedince i společnosti, který buď půjde cestou rozvoje, nebo skončí v rozkladu. V situaci, kdy se společenská tkáň den ode dne stále více rozpadá vinou nedůvěry, lidské osamocení a narůstajícího individualismu, nemůžeme dále poléhat na staré hodnoty a chtít po nich, aby zajistily základní soudržnost společnosti. Někdejší solidarita lidí patřících k jedné třídě, do jednoho sdružení, k jedné instituci či skupině vystřídal neřízené soupeření, jemuž neuniknou ani partneři a které ničí rodinnou soudržnost a bratrství. **Během tohoto ničivého procesu nevznikne nová solidarita z idejí a chování vlastních světů, který už zanikl, ale zrodí se jediné ze zcela konkrétní nutnosti každého člověka usměrnit vlastní život. A tento nový směr změní prostředí, v němž lidé žijí.** Má-li být tato změna opravdová a hluboká, pak nebude moci být uvedena do pohybu příkazy, vnějšími zákony nebo nějakým fanatismem, ale jediné silou společného názoru a společnou činností lidí, patřících k prostředí, v němž žijí.

8. Vyjít z bezprostředního okolí a obsáhnout celou společnost

Pozitivní změnou naší vlastní situace ovlivníme i prostředí, v němž žijeme, a dosáhneme toho, že náš názor začnou sdílet další lidé a vznikne tak nový systém lidských vztahů. Položme si otázku: proč bychom měli jít dál z bezprostředního okolí, kde jsme začali? Prostě proto, abychom se drželi svého předsevzetí, že budeme s ostatními jednat tak, jak bychom chtěli, aby ostatní jednali s námi. Proč bychom neměli předat ostatním to, co se ukázalo být důležitým pro náš vlastní život? Když se náš vliv začne šířit, rozšíří se také naše vztahy a tudíž i jednotlivé složky našeho prostředí se také rozvinou. Tento problém nesmíme pustit ze zřetele od samého počátku, protože i když zahájíme naši činnost v jednom malém místě, její vliv může sahát velice daleko. Lze celkem přirozeně předpokládat, že se připojí další lidé, aby vykročili stejným směrem. Velká historická hnutí probíhala zhruba stejně : na začátku byla nepočetná skupinka, která zmohutněla díky tomu, že jí lidé považovali za mluvčí svých potřeb a obav. Jednat ve svém nejbližším okolí, avšak nespouštět ze zřetele pokrok celé společnosti - to je v naprostém souladu s tím, co tu bylo řečeno. Proč bychom se odvolávali na globální krizi, které je třeba rozhodně čelit, kdyby veškerá snaha skončila u izolovaných jedinců, pro něž ostatní lidé nejsou vůbec důležití? Pro potřeby lidí, kteří chtějí dát nový směr svému životu i událostem, vzniknou diskusní kroužky a prostředí pro přímou komunikaci. Poté, když se povědomí o nich rozšíří, bude možno i rozšířit oblast kontaktů. Totéž se bude dít při vytváření dalších organismů a institucí na základě tohoto návrhu.

9. Prostor v němž žijeme

Už jsme tu jednou uvedli, že změny probíhají rychle a nečekaně a jejich dopad se projevuje jako krize, v níž se zmitají celé společnosti, instituce i jednotlivci. Právě proto je nezbytné dát událostem směr. Jak by to však mohla dokázat jedna jediná osoba, která je navíc součástí širších událostí? Je zcela zřejmé, že jeden člověk může udat směr pouze bezprostředním aspektům svého vlastního života a ne aktivitě institucí, natož pak celé společnosti. Na druhé straně však ani udat směr vlastnímu životu není vůbec lehké, protože žádný z nás nežije v izolaci, ale uvnitř nějaké situace, v nějakém prostředí. Toto prostředí může pro nás být velké jako vesmír, Země, vlast, stát, okres atd. Existuje však i prostředí bezprostřední, naše nejbližší okolí, ve kterém probíhají naše každodenní aktivity. Je to naše rodina, zaměstnání, přátelé atd. Žijeme v situaci, která souvisí s dalšími lidmi, je to náš partikulární svět, od něhož nemůžeme odhlédnout. Působí na nás a my zas působíme přímo na něj. Pokud vůbec nějaký vliv máme, pak právě na naše bezprostřední, nejbližší okolí. Ale vliv, který máme, i vliv, který působí na nás, jsou ovlivňovány situací obecnější, neboli stavem krize a dezorientace.

10. Koherence coby směr života

Chceme-li dát nový směr událostem, musíme začít sami u sebe, u vlastního života, a to znamená vzít v úvahu i prostředí našich aktivit. Jenže o jaký směr tu vlastně jde? Bezpochyby hlavně o takový, který by nám umožnil koherenci a poskytl podporu v tak proměnném a nepředvídatelném prostředí. Myslet, cítit a jednat jedním a týmž

směrem, to znamená zachovávat v životě koherenci. Není to ovšem snadné, protože se nacházíme v situaci, kterou jsme si sami tak docela nezvolili. Děláme věci, bez nichž se neobejdeme, i když jsou v naprostém rozporu s tím, co si myslíme a co cítíme. Jsme uvnitř situací, které nekontrolujeme. Koherentní jednání, spíše než nějakým faktem, je intencí, tendencí, kterou máme na zřeteli, chceme-li, aby se náš život ubíral právě tímto a ne jiným směrem. Je zcela jasné, že aspoň částečně budeme moci pozměnit naši situaci jedině tehdy, budeme-li působit na prostředí, v němž žijeme. Tím udáme směr našim vztahům s jinými lidmi a tito lidé budou zase sdílet naše chování. Pokud by někdo namítl, že někteří lidé prostředí často mění, z pracovních či jiných důvodů, odpovíme mu, že to na celé věci nic nemění, protože se ocitnou znova jen v další situaci a v dalším prostředí.

Usilujeme-li o koherenci, pak naše chování vůči ostatním musí být ve všem všudy takové, jaké vůči sobě vyžadujeme od ostatních. V této zásadě jsou obsaženy základní prvky směru, jímž zaměříme naše síly. Koherence sílí a postupuje, postupují-li jedním a týmž směrem i myšlení, cítění a jednání. Tato koherence se rozšíří k ostatním, protože jinak to ani není možné, a tím se k ostatním začneme chovat tak, jak bychom chtěli, aby se oni chovali k nám. Koherence a solidarita, to jsou směry a vzory chování, na které aspirujeme.

11. Úměrnost jednání jako cesta ke koherenci

Jak pokračovat na cestě ke koherenci? Především se neobejdeme bez rovnováhy v našem každodenním počínání. Je nezbytně třeba určit nejdůležitější problémy naší činnosti. Chceme-li, aby všechno fungovalo, musíme poskytnout prioritu tomu, co je podstatné, teprve pak přijdou na řadu věci podružné a tímto způsobem musíme pokračovat. Vyváženou situaci získáme, budeme-li se věnovat pouze dvěma či třem prioritám. Priority se nedají zaměňovat a nesmějí se nám vzdálit natolik, aby to narušilo rovnováhu naší situace, musí postupovat vpřed společně a ne každá na vlastní pěst, a je rovněž třeba zamezit tomu, aby se některé předbíhaly a jiné opožďovaly. Často jsme oslepeni důležitostmi nějaké činnosti, kterou ve skutečnosti nemá, a tím se dostává do nerovnováhy celek... nakonec však ani to, co se nám jevílo tolik důležité, nemůže být uskutečněno, protože naše celková situace zůstává narušena. Je také pravda, že někdy vyvstanou nečekané záležitosti, kterým musíme čelit, musí nám však být jasné, že kvůli nim nemůžeme odložit věci, které jsou důležité pro naši obecnou situaci, v níž se nacházíme. Stanovení priorit, jejich vzájemného poměru, a rozvoj své činnosti s ohledem na tento poměr, je významným krokem na cestě ke koherenci.

12. Dobře načasované jednání jako přiblížení se koherenci

V našem každodenním životě existuje rutina stanovená pracovní dobou či rozvrhem hodin, našimi osobními potřebami a vůbec chodem prostředí, ve kterém se každý pohybujeme. Přesto se mezi těmito předem určenými pravidly skrývá dynamika a bohatost mnoha událostí, které povrchně smýšlející lidé nedokáží ocenit. Jsou lidé, kteří si svůj život pletou právě s touto rutinou, ale nikoli vždycky, protože se často musí rozhodovat mezi různými podmínkami, které jim jejich prostředí poskytuje. Náš život je zajisté plný nesnází a rozporů, my bychom však neměli tato dvě slova zaměňovat. „Nesnáze“ jsou potíže či překážky, kterým musíme chtít nechtět čelit, přejeme-li si něco uskutečnit. I když příliš velkou váhu nemají, jsme z nich podráždění a unavení, pokud je jich hodně a opakují se. Můžeme je ale překonat, neurčují kudy se bude ubírat náš život, ani nám nezabraňují uskutečnit náš plán. Jsou to jen překážky na naší životní cestě, od toho nejnepatrnějšího technického problému až po těžkosti, při kterých můžeme sejít ze správné cesty. Nesnáze se mohou kupit a narůstat, ale nikdy nejdou až za hranici, která by nám nedovolovala pokračovat dál. S „rozpory“ je tomu úplně jinak. Když svůj plán nemůžeme realizovat, když nás události vrhnou do opačného směru, který my si nepřejeme, když nejsme schopni rozlomit bludný kruh, do kterého jsme se dostali, když ani v nejmenším neumíme dát svému životu nějaký směr - právě tehdy jsme v zajetí rozporu. Je to určitý obrat směrem vzad, který nás nutí ustupovat a vzdát se jakýchkoli nadějí. Nekoherence se právě teď prosazuje ve své plné síle. V rozporu proti sobě stojí naše myšlení, cítění a jednání. Ale ani tehdy není ještě vše ztraceno, usměrnit život je možné vždy, jen je třeba vědět kdy.

Jednání ve vhodný okamžik je cosi, s čím v každodenním životě příliš nepočítáme, protože příliš mnoho věcí je přesně daných konvencemi či kodifikovanými. Při velkých nesnázích a rozporech by nás ale naše rozhodnutí neměla vést do katastrofy. Obecně řečeno, prostě musíme ustoupit větší síle a vpřed postupovat až ochabne. Je velký rozdíl mezi člověkem bojácným, který ustupuje před jakoukoliv nesnází, a člověkem, který se přes obtíže přenesl a pokračuje v cestě, protože ví, že jedině tak je možno je překonat. Může se stát, že postup vpřed není možný, protože se objeví problém, který je nad naše síly, a pokud se na něj vrhneme bez rozvahy, přivede nás to do zkázy. I velký problém, který před námi vyvstane, však má svou dynamiku a poměr sil se může změnit, buď díky tomu, že náš vliv se znásobí, nebo vliv problému se naopak zredukuje. Jakmile k tomu dojde, je dobře postupovat rozhodně, neboť nerozhodnost či odklad by faktory situace mohly znova změnit, a pak by bylo pozdě. Jednat ve vhodnou dobu, to je nejlepší způsob, jak způsobit změnu směru.

13. Růst přizpůsobivosti jako cesta ke koherenci

Zůstaňme u tématu směru, koherence v životě, jíž hodláme dosáhnout. Přizpůsobit se určitým situacím bude v souvislosti s tímto návrhem, protože přizpůsobit se něčemu, co by nás vedlo opačným směrem, dál od koherence, by

byla právě obrovská nekoherence. Oportunisté v těchto případech bývají velice krátkozrací. Domnívají se, že nejlepší způsob, jak prožít život, je všechno bez rozdílu přijímat; všemu se přizpůsobit, přijímat neustále všechno, co přijde od těch, kdo mají právě moc, to je podle nich ta správná přizpůsobivost. Přitom je však zcela jasné, že jejich životy závisí na něčem, co je velice daleko od toho, čemu my říkáme koherence. Musíme rozlišovat mezi nepřizpůsobivostí, která nám brání v rozšíření našeho vlivu, přizpůsobením sestupným, které se spokojí s trpným přijetím daných podmínek, a přizpůsobením vzestupným, které náš vliv rozšiřuje a vede jej ve směru návrhů, o nichž jsme se tu zmínili. Souhrnem můžeme říci:

1. Ve světě probíhají rychlé změny vyvolané technologickou revolucí, která naráží na existující struktury a na životní návyky a stav společnosti i jednotlivců.
2. Tento společenský rozpor plodí další a další krize ve všech oblastech a není tu nic, podle čeho by se dalo předpokládat, že by se zastavil, zdá se naopak, že se bude prohlubovat.
3. Události přicházejí nečekaně a to nám brání v tom, abychom předvíдали, jakým směrem se budou události i lidé kolem nás a nakonec i sám náš život ubírat.
4. Mnoho věcí, které jsme si mysleli a kterým jsme věřili, nám už nejsou k ničemu. A nejsou v dohledu ani řešení, která by nabídl společnost, instituce či jednotlivci, neboť trpí tímž neduhem.
5. Rozhodneme-li se pracovat na postupu, jímž bychom mohli čelit těmto problémům, musíme našemu životu udat směr, někam jej nasměrovat, a pokusit se nastolit koherenci (jednotu) mezi tím, co si myslíme, co cítíme a co děláme. Vzhledem k tomu, že nežijeme v izolaci jeden od druhého, koherence vznikne ve vztazích s ostatními tehdy, budeme-li se k nim chovat tak, jak bychom si přáli, aby se oni chovali k nám. Tyto přístupy nejdou vždycky uplatňovat beze zbytku, budou však (budeme-li je považovat za trvalé ukazatele a prohlubovat je) představovat směr, jaký právě potřebujeme.
6. Žijeme v bezprostředním vztahu s ostatními lidmi a právě v takto vytvořeném prostředí se musíme snažit vyhledat si takový směr cesty, který by byl pro naši situaci příznivý. Není to záležitost psychologie, problém, který by šel vyřešit v mysli jednotlivce, ale téma úzce spojené se situací, ve které žijeme.
7. Budeme-li koherentní s předsevzetími, které hodláme uplatňovat, dojdeme nakonec k závěru, že to, co je pozitivní pro nás i pro naše okolí, musí být rozšířeno na celou společnost. Společně s ostatními, s nimiž se sejdeme na naší společné cestě, najdeme ty nejvhodnější prostředky k založení nové lidské solidarity. Takže, i když budeme pracovat velice specificky, pouze v našem okolí, neztratíme z dohledu globální situaci, která se týká všech lidí a vyžaduje si naši pomoc stejně, jako se my neobejdeme bez pomoci ostatních.
8. Nečekaně změny nás vedou k tomu, abychom si zcela vážně uložili jako perspektivu nutnost dát našemu životu směr.
9. Koherence nezačíná a nekončí uvnitř jedné osoby, ale je ve vztahu k prostředí a k jiným osobám. Solidarita je jedním z aspektů osobní koherence.
10. Proporčnost, úměrnost činností záleží na zvolení životních priorit a na tom, že jednáme na jejich základě a dáváme si pozor, aby se nevychýlily z rovnováhy.
11. Vhodnost příležitostí k činnostem je záležitostí ústupu před příliš velkou silou a rozhodného postupu vpřed, jakmile tato síla ochabne. Tato myšlenka je důležitá, v perspektivě provádění změn ve směru života, jestliže se nacházíme v rozporech.
12. Nepřizpůsobivost prostředí, v němž nemůžeme provést žádnou změnu, není k ničemu, stejně jako trpné přizpůsobení, při kterém pouze akceptujeme dané podmínky. Přizpůsobení má naopak při důsledně dodržovaném směru naší cesty vést k růstu našeho vlivu na naše prostředí.

Přijměte zároveň s tímto mým dopisem i srdečný pozdrav.

Silo, 17. prosince 1991

Čtvrtý dopis mým přátelům

Vážení přátelé,

v předešlých dopisech jsem vyslovil svůj názor na společnost, na lidské skupiny i jednotlivce ve vztahu k období velkých změn a ztráty směřování, které právě prožíváme, kritizoval jsem některé záporné tendence, k nimž během událostí došlo, a uvedl jsem nejznámější názory těch, kteří se snaží poskytnout odpovědi na nejnáléhavější současné problémy. Všechna hodnocení, ať už dobře či špatně formulovaná, samozřejmě reflektují určité osobní hledisko, a to zase vychází ze souboru idejí, které jsou jeho základem. Nejspíš asi právě díky tomu bylo vysloveno několik požadavků, abych upřesnil, „odkud“ mé návrhy a má kritika vycházejí. Cokoliv lze vyslovit s větší či menší originalitou, což platí i pro to, co nás každodenně napadá a co si nijak nesnažíme zdůvodnit. Dnes si něco myslíme a zítra to může být pravý opak (pokud ovšem nepřekročíme rámec každodenních maličkostí). Právě z tohoto důvodu stále méně věříme názorům ostatních i našim vlastním a považujeme je pouze za příležitostné postřehy, které se mohou během několika málo hodin změnit, jako se mění vhodnost investic na burze. Pokud je v těchto postřezích něco trvalejšího, stejně to současná móda poznamenala a předurčila k tomu, aby to vystřídal móda následující. Nechci hájit strnulost neměnných názorů, pouze chci upozornit na nedostatek jejich soudržnosti obecně. Mnohem zajímavější by ovšem bylo, kdyby se změny uskutečňovaly na základě vnitřní logiky a ne podle toho, odkud zrovna vítr vane. Jenže kdo vůbec dá na nějakou vnitřní logiku v téhle bouřlivé době, kdy se každý chytá čehokoliv, jen aby nešel ke dnu! Zrovna teď, když píší tyto řádky, si uvědomuji, že to, co tu říkám, nemusí jít do hlavy určitým čtenářům, neboť nenašli jeden ze tří možných kódů, které vyžadují: 1. aby to, co je vysvětlováno, jim posloužilo k rozptýlení, 2. aby jim to okamžitě ukázalo, jak toho mohou využít ve svém obchodě, nebo 3. aby to odpovídalo současné módě. Jsem si jist, že toto povídání, které začíná slovy „Vážení přátelé“ a končí na tomto místě, je naprosto dezorientuje, jako kdybychom psali sanskrtem. Měli bychom však vidět, jak titíž lidé rozumějí obtížným věcem, počínaje nejsložitějšími bankovními operacemi a slastmi správy počítačových sítí konče. Pro takové lidi je nemožné, aby pochopili, že hovoříme o názorech, základních hlediscích a myšlenkách, že hovoříme o nemožnosti jim rozumět i v těch nejjednodušších věcech, jestliže nebudou v souladu s krajinou, která se v nich vytvořila během jejich výchovy a výuky.

Tolik vysvětlení na úvod. V tomhle dopise se pokusím shrnout myšlenky tvořící základ mých názorů, kritik a návrhů, přičemž budu zvláště dbát na to, aby formulace nebyly o moc obsírnější než reklamní slogan, neboť jak jsme ujišťování školenými novinářskými odborníky: „uspořádané myšlenky jsou ‘ideologiemi‘ a ty, stejně jako doktríny, jsou dnes jen nástrojem používaným k vymývání mozků těm, kdo brojí proti svobodnému trhu a sociálně tržnímu hospodářství na volném trhu názorů“ (který ovšem tito ochránci tak pečlivě regulují k ‘všeobecnému prospěchu‘). Lidé, kteří se přizpůsobili požadavkům postmodernismu - totiž požadavkům haute couture (večerní šaty, kravata, vycpaná ramena, tenisky a sako s ohrnutými rukávy) -, dekonstruktivistické architektury a destruktovaného bytového zařízení, také požadují, abychom nedávali logický sled naší řeči. Vždyť dokonce i současná kritika odmítá všechno, co je systematické, strukturální a vztažené k procesům. To všechno pochopitelně nepřekvapuje, odpovídá to vládoucí ideologii Společnosti, která se děsí historie a idejí, jejichž formování se nezúčastnila a do nichž nemohla vložit podstatnou část svých akcií.

Avšak žerty stranou, pusťme se radši do výkladu aspoň těch idejí, které považujeme za nejdůležitější. Připomeňme jen, že většina z nich byla předložena veřejnosti na přednášce 23. května 1991 v Santiagu v Chile.

1. Výchozí bod našich idejí

Naše koncepce nezačíná přijetím všeobecností, ale studiem jednotlivého lidského života, partikulárnosti existence a partikulárnosti osobního registru myšlení, citění a jednání. Tato výchozí pozice ji činí neslučitelnou se systémy vycházejícími z ideje, z hmoty, z podvědomí, z vůle, ze společnosti a tak podobně. Ten, kdo nějakou koncepci, ať už je logická či výstřední, přijímá či odmítá, zůstává v obojím případě ve hře. On a ne společnost, podvědomí či hmota. Promluvme si tudíž o životě člověka. Jestliže se sám sebou zabývám ne z hlediska fyziologického, ale existenciálního, zjistím, že se nacházím ve světě daném, který jsem ani nevytvořil, ani si ho nezvolil. Jsem postaven tváří v tvář jevům (počínajíc mým tělem), z nichž nelze uniknout. Mé tělo je jednak základní a ustavující složka mé existence a zároveň fenomén homogenní s přírodním světem, na který působí a který působí na ně. Přirozenost těla však pro mě na rozdíl od všech dalších jevů obnáší několik důležitých rozdílů, a sice: 1) bezprostředně je vnímám, 2) s jeho pomocí zaznamenávám vnější jevy, 3) některé jeho schopnosti jsou mi, díky mé intenci, okamžitě k dispozici.

2. Příroda, intence a otevřenost lidské bytosti

Může se však stát, že svět se mi nepředstaví jen jako celek přirozených objektů, ale i jako členitý celek jiných lidských bytostí a také jimi vyrobených či pozměněných znaků, kódů a objektů. Intence (úmysl), kterou si v sobě uvědomuji, se mi jeví jakožto základní prvek interpretace chování ostatních lidí, tak jako já sám utvářím společenský svět chápáním intencí, tak jsem já jím samým utvářen. Pochopitelně mám na mysli intence, které se

projevují nějakou tělesnou činností. A právě díky tělesným výrazům, nebo možnosti vnímat situaci, v níž se ten druhý nachází, mohou pochopit jeho významy a jeho intence. Na druhé straně přírodní i lidské objekty se mi jeví buď jako příjemné, nebo mi působí bolest, a já se jim snažím čelit změnou své situace.

Díky tomu však nejsem uzavřen světu přírody a ostatních lidí, naopak, mým charakteristickým rysem je otevřenost. Mé vědomí se utvářelo intersubjektivně, protože používá racionální kódy, emotivní modely, akční schémata, která já sice zaznamenávám jako moje, která však nacházím i u ostatních lidí. A rovněž mé tělo je otevřené světu, jelikož tento svět vnímám a působím na něj. Svět přírody, na rozdíl od světa člověka, se mi jeví jako svět bez intencí. Mohu si samozřejmě představovat, že kameny, rostliny a hvězdy jsou nějakou intencí obdařeny, nemohu však s nimi vejít v opravdový dialog. Dokonce i zvířata, u nichž se občas objeví záblesk inteligence, se mi zdají být neproniknutelná a budí dojem, že jejich pomalá proměna je v rámci jejich přirozenosti. Pozoruji sice dokonale strukturovaná společenství hmyzu a vím, že vyšší druhy savců používají základů techniky, je mi však jasné, že vlastně jenom v pomalé genetické proměně opakují své kódy, jako kdyby byly neustále prvními představiteli svého živočišného druhu. A zabývám-li se vlastnostmi modifikovaných rostlin a ochočených zvířat, uvědomuji si na nich spíš intenci člověka postupně polidštit svět.

3. Společenská a historická otevřenost člověka

Definici člověka, založenou na jeho společenskosti, považuji za zcela nedostatečnou, protože ho neodlišuje od řady dalších živočišných druhů, dokonce ani jeho schopnost pracovat, při srovnání se schopnostmi mnohem silnějších živočichů, pro něj není charakteristická, a jeho podstatu nevyjadřuje ani řeč, protože známe různé způsoby dorozumění i u živočichů. Naopak, právě v tom, že každá nová lidská bytost vstupuje do světa pozmeněného ostatními a sama je tímto na intenci založeným a kamsi nasměrovaným světem vlastně utvářena, tkví její schopnost akumulace a začlenění do časovosti – v tom vidím její ne jenom společenskou, ale i historicko-společenskou dimenzi. Nyní se mohu pokusit o definici: člověk je bytost historická, u níž způsob společenské činnosti mění samotnou její přirozenost. Připustím-li to, pak musím přijmout, že tato bytost může intencionálně měnit svou vlastní fyzickou konstituci. Což se právě děje.

Člověk začal používat nástrojů, které ve spojení s jeho tělem, na způsob jakési protézy, mu dovolily rozšířit akční pole ruky, dosah smyslů, znásobit sílu a zlepšit kvalitu práce. Od přírody nebyl uzpůsoben k pohybu ve vzduchu a ve vodě jako ve svém vlastním prostředí, přesto si však nakonec vytvořil podmínky, aby se v nich mohl přemisťovat z místa na místo a nakonec emigrovat i ze svého přirozeného prostředí, své rodné planety. Navíc dnes člověk proniká i do svého těla a mění své orgány, zasahuje do mozkové chemie, oplodňuje in vitro a manipuluje geny. Mělo-li se ideou „přirozenosti“ poukázat na to, co je v člověku trvalé a neměnné, dnes už by to nestačilo ani k vymezení toho, co je v něm nejpřirozenější, neboli jeho tělo. Co se pak týče „přirozené morálky“, „přirozeného práva“ nebo „přirozených institucí“ máme naopak dojem, že to všechno je záležitost historicko-společenská a ne záležitost přirozenosti.

4. Transformační činnost lidské bytosti

Vedle pojmu lidské přirozenosti existoval a působil i pojem další, podle něhož vědomí je pasivní. Na něm založená ideologie považovala člověka za entitu, která jedná tak, že prostě odpovídá na popudy vnějšího světa. Od hrubého sensualismu se pomalu přesunula do historizujících proudů, uchovávajících dál myšlenku pasivity vědomí. I když pak sice daly přednost aktivitě vědomí a proměně světa před pouhou interpretací událostí, považovaly však tuto aktivitu za výsledek podmínek existujících mimo vědomí. Tyto staré předsudky o lidské přirozenosti a pasivitě vědomí ožily znovu coby neoevolucionismus i s náhledy, jako je třeba přirozený výběr, uskutečňovaný v boji, v němž přežije ten nejzdatnější. Tato nejnovější zoologická verze přenesená do světa lidí je pokusem překonat dosavadní dialektiku ras či tříd dialektikou danou „přirozenými“ ekonomickými zákony, podle nichž se veškerá společenská činnost řídí sama. Tímto způsobem je konkrétní lidská bytost znovu objektivizována a zůstane skryta.

Citovali jsme pojetí, která při interpretaci člověka vycházejí z teoretických obecností a obhajují existenci „lidské přirozenosti“ a pasivního vědomí. My oproti tomu považujeme za nutné vyjít z lidské partikulárnosti a tvrdíme, že člověk je jev historicko-společenský, který není jen součástí přírody, a že činnost jeho vědomí dokáže na základě intence transformovat svět. Ověřili jsme si, že jeho život je součástí prostředí, v němž žije, a jeho tělo že je přirozeným objektem, bezprostředně vnímaným a stejně bezprostředně podrobovaným četným příkazům osobních intencí. Z toho vyplývají následující otázky: jak může být vědomí aktivní, neboli jak dokáže ukládat své intence tělu a skrze něj transformovat svět? A čím je umožněno historicko-společenské utváření člověka? Na tyto otázky se dá odpovědět pouze na základě partikulární existence, jinak bychom upadli do teoretických obecností, z nichž pak bývá odvozen interpretační systém. To znamená, že než odpovíme na první otázku, musíme přímo zachytit, jak vlastně intence působí na tělo, a při odpovědi na druhou otázku budeme muset vyjít z časovosti člověka a z intersubjektivní lidské bytosti a ne z obecných zákonů historie a společnosti. V naší knize *Contribuciones al pensamiento* (Příspěvky k myšlení) se snažíme širěji odpovědět právě na tyto dvě otázky. V prvním eseji této knihy se zabýváme funkcí, jakou vykonává ve vědomí představa, a zdůrazňujeme její schopnost řídit pohyb těla v prostoru. V druhém eseji se

zabýváme historičností a společenským charakterem člověka. Specifičnost těchto záležitostí nás však odvedla příliš daleko od tématu našeho dopisu a proto čtenáře odkazujeme na uvedené materiály.

5. Překonání bolesti a utrpení jako základní projekt života

V *Contribuciones al pensamiento* jsme napsali, že přirozeným osudem lidského těla je svět a že chceme-li mít tuto tezi potvrzenou, pak stačí pozorovat jeho uzpůsobení. Jeho smysly, zaživační a pohybový aparát a rozmnožovací ústrojí jsou zcela přirozeně uzpůsobeny k tomu, aby existovaly ve světě, navíc však skrze tělo rozvíjí svou transformační činnost představa, a to ne proto, aby pořídila kopii světa, aby se stala odrazem situace, v níž se nachází, ale aby tuto situaci změnila. V tomto smyslu se předměty stávají buď omezením, nebo znásobením možností těla a těla ostatních lidí se nám pak jeví jako zmožení těchto možností, nakolik jsou ovládána intencemi, které se neodlišují od těch, které ovládají tělo naše. Co vede člověka k tomu, aby měnil svět a sebe sama? Omezení a časoprostorové nedostatky situace, v níž se nachází a které zaznamenává coby fyzickou bolest a duševní utrpení. Překonání, odstranění bolesti není v tomto případě odezva živočišná, ale časová konfigurace, v níž má hlavní slovo budoucnost a která se stává základním životním impulsem i v okamžicích, kdy život není nijak bezprostředně ohrožen. Ponecháme-li stranou okamžitou odezvu na bolest, reflexní a přirozenou, odkládaná odpověď, snaha zabránit bolesti si pak vynucuje psychické utrpení tváří v tvář nebezpečí buď jako budoucí možnost, nebo jako aktuální situace, v níž pociťují bolest i jiní lidé. Odstranění, překonání bolesti se tak stává základním projektem, řídicím veškerou činností člověka, což umožnilo komunikaci mezi jednotlivci a různými intencemi v rámci toho, čemu říkáme „společenská konstituce“. Společenská konstituce je stejně jako lidský život historická a utváří lidský život. Neustále se mění, avšak jinak, než je tomu v přírodě, kde její změny nejsou vyvolávány intencemi.

6. Představa, přesvědčení, pohled a krajina

Představme si, že jednoho obyčejného dne vejdu do svého pokoje, podívám se na okno a připadá mi známé. Můj vjem je nový, působí v něm však i vjemy předešlé, které se proměnily v představy, a právě jako takové si je uchovávám. Náhle si všimnu, že sklo je v rohu prasklé... „Ta prasklina tu nebyla“ řeknu si, při porovnání aktuálního vjemu s tím, co jsem si uchoval z vjemů předcházejících. Navíc zakouším cosi jako pocit překvapení. Okno se ve mně uchovalo z předešlých vjemů, ne však jako něco pasivního, jako fotografie, ale jako něco aktivního, co si funguje jako představa. To, co se uchovalo, působí na to, co právě vnímám, ačkoli se to utvořilo v minulosti. Takto je minulé neustále aktualizováno, neustále přítomno. Než jsem do pokoje vešel, považoval jsem za jisté, dané, že okno není poškozené. Ne že bych na to myslel, prostě jsem s tím počítal. Dotyčné okno nebylo v tom okamžiku zahrnuto do mých myšlenek, ale bylo v nich spolupřítomné, nacházelo se v obzoru předmětů v mém pokoji. A právě díky jeho spolupřítomnosti, aktualizovanému uchování, které překrylo můj vjem, si mé vědomí může vyvodit víc, než vnímá. Tento jev v sobě obsahuje nejzákladnější funkci přesvědčení. V tomto případě totiž jako bych si řekl: „Věřil jsem, byl jsem přesvědčen, že to okno je v pořádku.“ Kdybych při vstupu do místnosti objevil jevy z jiného pole objektů, dejme tomu loďku nebo velblouda, pak by mi taková surrealistická situace připadala neuvěřitelná, a to ne proto, že dotyčné předměty neexistují, ale protože jejich aktuální umístění by se nacházelo mimo pole spolupřítomnosti, mimo krajinu, kterou jsem si vytvořil a která ve mně působí tak, že překrývá každou jednotlivost, kterou vnímám.

V kterémkoliv přítomném okamžiku mého vědomí mohu tudíž přihlížet tomu, jak se navzájem kříží zachované vjemy s průhledy do budoucnosti, jako by byly spolupřítomné a vytvářely strukturu. Přítomný okamžik se v mém vědomí utváří jako aktivní časové pole ve třech různých časových polohách. Děje probíhají zcela jinak než v čase, který reprezentuje kalendář, kde dnešek je oddělen a odtržen od včerejška i zítřka. V kalendáři a na hodinách se „nyní“ odlišuje od „už ne“ a „ještě ne“ a události jsou řazeny jedna za druhou v lineární posloupnosti, kterou není možno považovat za strukturu, ale za seskupení uvnitř úplné řady, které říkáme „kalendář“. K tomu se však vrátíme, až se budeme zabývat historičností a časovostí. Věnujme se nyní dále tomu, co jsme řekli: že vědomí vyvozuje více než to, co vnímá, díky překrytí současného vjemu tím, co uchovává z minulosti. Při každém pohledu, který vrhám na nějaký předmět, je to, co vidím, deformováno. To nemyslíme ve smyslu, jakým vysvětluje moderní fyzika naši neschopnost detekovat atom či vlnovou délku nad nebo pod prahy našeho vnímání; říkáme to s odkazem na překrývání momentálního vnímání představami toho, co se uchovává a futurizuje. Když jsem kupříkladu na venkově účasten krásnému soumraku, přírodní krajina, kterou pozoruji, není určena sama o sobě, nýbrž ji určuji já, utvářím si ji podle estetického ideálu, který uznávám. A ten zvláštní klid, který zažívám, ve mně budí iluzi, že pozoruji pasivně, zatímco ve skutečnosti do něj vkládám aktivně četné obsahy, které překrývají prostý přirozený předmět. A to, co jsme řekli, neplatí pouze pro tento příklad, nýbrž pro každý pohled, který vrhám na skutečnost.

7. Generace a historické momenty

Organizace společnosti netrvá a nerozšiřuje se jen díky existenci společenských objektů vytvořených v minulosti a používaných pro život v přítomnosti a projektovaných do budoucnosti. Tento mechanismus je příliš prostý, než aby byl s to vysvětlit proces vývoje civilizace. Kontinuita je dána různými generacemi lidí, které se nestrídají odděleně

po sobě, jedna za druhou, ale žijí současně, působí jedna na druhou a mění se navzájem. Tyto generace, které umožňují kontinuitu a rozvoj, jsou dynamické struktury, společenský čas v pohybu, bez něhož by civilizace upadla do stavu, v jakém se nachází příroda, a ztratila by svůj charakter. Na druhé straně v každém historickém okamžiku žijí společně v jednom čase různé generace, z nichž každá si uchovává odlišné představy z minulosti a má odlišnou projekci budoucnosti a utváří si také odlišnou situační krajinu a odlišná přesvědčení a víru. Tělo a chování dětí a starých lidí prozrazuje aktivním generacím přítomnost, z níž přichází a k níž směřují. Současně také obě skupiny na obou koncích tohoto trojvztahu vědí o své pozici. Tento koloběh se nikdy nezastaví, neustrne díky tomu, jak aktivní generace stárnou a staří lidé umírají, mezitím děti rostou a dostávají se do aktivního postavení. Když tento nepřetržitý tok abstraktně „zastavíme“, můžeme hovořit o „dějinném okamžiku“, v němž všichni členové nacházející se na témže společenském jevišti mohou být považováni za „současníky“ žijící v témže čase. Zjistíme však, že nejsou vrstevníky, že nemají týž věk, tutéž vnitřní časovost s ohledem na formační krajiny, na současnou situaci a na projekty do budoucnosti. Generační dialektika ve skutečnosti vzniká mezi nejbližšími „pásmi“, jež se snaží převzít ústřední činnost, společenskou současnost, v souladu se svými zájmy a přesvědčením. Právě vnitřní společenská časovost strukturálně vysvětluje běh dějin, v němž na sebe vzájemně působí různé generační shluky a nikoli posloupnost jevů kladených lineárně jeden za druhým jako v kalendářním čase, jak nám to občas vysvětlovaly některé filosofie dějin.

Jsem společensky utvářen v dějinném světě, v němž utvářím svou vlastní krajinu, a vykládám si její pomocí tudíž všechno, nač mi padne zrak. Je to má osobní krajina, je to však i krajina kolektivní velkého počtu současníků. Jak jsem už říkal, i v jedné a téže přítomnosti existují současně různé generace. Například: nyní žijí lidé, kteří se narodili před vynálezem tranzistoru, i ti, kteří se narodili doprostřed světa počítačů. Současně koexistuje velký počet zkušenostních konfigurací, které se navzájem od sebe liší ve svých zkušenostech- nejen v počínání, ale i v myšlení a v citění, a to co fungovalo ve společenských vztazích nebo ve výrobě kdysi, teď naopak pomalu (a někdy i náhle), fungovat přestává. Čekalo se na budoucí výsledek - a budoucnost se dostavila, jenže výsledek nebyl takový, jak se čekalo a plánovalo. Někdejší činnosti, citlivost a ideologie se tedy neshodují s novou krajinou, která se ve společnosti vytváří.

8. Násilí, stát a koncentrace moci

Díky své otevřenosti a své svobodě volby mezi situacemi, možnosti pozdější odpovědi a možnosti představovat si svou budoucnost, má člověk možnost také popřít sebe sama, odmítnout některé aspekty svého těla, nebo je sebevraždou popřít naprosto, a stejně tak může popřít ostatní lidi. Tato svoboda také umožnila některým lidem se nelegitimně zmocnit společenského celku, neboli popřít svobodu a intencionalitu ostatních lidí a zredukovat je na pouhé protězy, nástroje svých vlastních intencí. V tom právě tkví podstata diskriminace, jejíž metodou je fyzické, ekonomické, rasové a náboženské násilí. Násilí se může ustavit a vykonávat skrze moc aparátu společenské regulace a kontroly, neboli státu. Proto si organizace společnosti vyžaduje pokročilý typ koordinace, který by vyloučil jakoukoliv koncentraci moci ať v soukromých či státních rukou. Tvrzení, že privatizace všech ekonomických oblastí uchrání společnost před státní mocí, jen ukrývá a tají skutečnost, že skutečný problém je v monopolizaci či oligopolizaci, která jednoduše předává moc z rukou státu do rukou státu paralelního, spravovaného ne už byrokratickou menšinou, ale menšinou soukromou, v pokračujícím procesu koncentrace moci. Všechny společenské struktury, od těch nejprimitivnějších až po ty nejsložitější, tíhnou k postupné koncentraci, dokud neustrnou a nepřejdou do fáze rozpadu, z níž pak vyjdou nové procesy reorganizace na vyšší úrovni. Od počátku své historie společnost tíhne ke globalizaci, k sjednocování světa, a proto také dorazí k epoše maximální koncentrace svévolné moci obdařené rysy světového impéria zbaveného možnosti další expanze. Globální systém přivede ke kolapsu (podle strukturální dynamiky vlastní všem uzavřeným systémům) trvalý narůst nesouladu, chaosu a nepořádku. Zatímco vývoj současných struktur tíhne ke globalizaci, proces humanizace, polidštění, tíhne zase k otevřenosti lidí, k překonání státu, i státu paralelního, k decentralizaci a k dekoncentraci ve prospěch vyšších forem koordinace mezi autonomními společenskými skupinami.

Jestli všechno skončí v chaosu, který vyústí do zrození nové civilizace, nebo jestli začne doba postupné humanizace, to nezávisí na neúprosných mechanismech, ale na intencích jednotlivců a národů, na jejich angažovanosti a zájmu na změně světa, a na etice svobody, která nemůže být uložena a vnucována, protože by přestala být svobodou. Není třeba dál toužit po demokracii formální, ovládané jako dosud zájmy malých skupin, ale po demokracii reálné, v níž je přímá účast díky komunikačním technologiím okamžitě realizovatelná.

9. Lidský proces

Ti, kteří redukovali lidskost jiných lidí tak nutně vyvolali novou bolest a nové utrpení tím, že oživovali ve společnosti dávný boj proti nepřízni přírody tak, aby probíhal mezi těmi, kdo chtějí „zpřírodnit“ ostatní, společnost a historii na jedné, a utlačenými lidmi, kteří se potřebují polidštit, a tedy polidštěním světa, na straně druhé. Polidštit znamená vyjít z objektivace, prosadit intencionalitu každé lidské bytosti a primát budoucnosti před současnou situací. Právě představa možné lepší budoucnosti umožňuje proměnu přítomnosti a uvádí do pohybu všechny revoluce a změny. Tlak utiskujících podmínek sám nestačí k tomu, aby uvedl do pohybu proces změn, spíše je třeba

upozornit, že tyto změny jsou možné a že závisí na lidské činnosti. Tento zápas neprobíhá mechanicky mezi různými silami, není to přirozený reflex, ale boj mezi lidskými intencemi. A to nám právě umožňuje mluvit o utlačovatelích a utlačovaných, o lidech spravedlivých a nespravedlivých, o hrdinech a zbabělcích. Pouze to dovoluje smysluplně pěstovat společenskou solidaritu a angažovanost pro osvobození diskriminovaných, ať už to jsou většiny nebo menšiny.

Podrobnější úvahu o násilí, státu, institucích, zákonech a náboženství najdete ostatně v textu nazvaném *Paesaje Humano* a zařazeném v knize *Humanizar la Tierra*, na kterou vás odkazuji, protože nechci překročit meze dopisu.

Co se týče smyslu lidských činů, neřekl bych, že tu jde o křečovité akce, které by neměly smysl, ani o „marné vášně“, které absurdně končí v nicotě. Domnívám se, že osud lidstva je řízen lidskou intencionalitou, která se stává stále uvědomělejší a razí si cestu k všelidskému světovému národu. Z toho, co tu bylo řečeno, zcela jasně vyplývá, že lidská existence nezačíná ani nekončí ve slepé uličce sebeuzavřenosti a člověk, který chce žít koherentní život, se musí otevřít ostatním a rozšířit svůj vliv na ostatní a na společenská prostředí a prosazovat nejen koncepce, nebo nějaké ideje, ale také organizovat přesně zacílené akce, které by posilovaly růst svobody.

V příštím dopise, přátelé, opustíme tato úzce doktrinární témata a budeme se znovu zabývat současnou situací a osobní činností ve společenském světě.

Přijměte zároveň s tímto mým dopisem i srdečný pozdrav.

Silo, 19. prosince 1991

Pátý dopis mým přátelům

Vážení přátelé,

často se setkávám s lidmi, kteří si dělají starosti s tím, kam vedou současné události, a mezi nimi bývá hodně bývalých aktivistů pokrokových politických stran a organizací. Řada se jich dosud nevzpamatovala z šoku, jakým pro ně byl pád „reálného socialismu“. Všude ve světě se statisíce aktivistů uzavírají do svých každodenních starostí a dávají tak najevo, že jejich někdejší ideály pozbyly platnosti. To, co pro mě bylo jen další epizodou v rozpadu centralizovaných struktur a co jsem dokonce dvacet let očekával, pro ně znamenalo nečekanou katastrofu. Teď však není vhodný okamžik k tomu, abych se chlubil svou předvídavostí, neboť úpadek právě této politické síly vychýlil celkovou rovnováhu a umožnil, aby se začal vytvářet systém zrůdný jak svými postupy, tak směrem, jímž se velice rychle ubírá.

Před několika lety jsem se zúčastnil veřejně pořádané manifestace, na které staří dělníci, pracující matky s dětmi a skupinky mladých lidí společně zpívali se zdviženou pěstí. Byly tam ještě vidět vlající prapory a doléhala tam ozvěna slavných bojů a zápasů. Při pohledu na toto shromáždění jsem nabyl dojmu, že veškeré odhodlání, riziko a úsilí, které vzešly z ryzích pohnutek, se vzdalují tam, kde jsou popřeny veškeré možnosti transformace společnosti. Ze srdce rád bych býval tento dojemný výjev doprovodil ódou na ideály starého aktivisty, který si uchoval svou hrdost a bojovného ducha bez ohledu na výsledek. Zanechalo to ve mně dvojnásobné pocity a třebaže mezitím už uplynula dosti dlouhá doba, nepřestávám si klást otázku, co se to stalo s tolika vynikajícími lidmi, kteří bez ohledu na bezprostřední zisk společně bojovali za svět, který považovali za nejlepší ze všech světů? Přitom nemám na mysli jen ty, kteří patřili k více či méně institucionalizovaným politickým stranám, ale všechny, kdo dali svůj život do služeb věci, kterou považovali za správnou. Nemohu je soudit podle jejich omylů a nemohu je prostě považovat pouze za představitele určitého filosofického směru a politického postoje. Dnes je třeba vrátit váhu základním lidských hodnotám, uvést znova do života ideály a zaměřit je správným směrem. Zamýšlím se nad tím, co jsem právě napsal a omlouvám se všem, kteří se zmíněných aktivit a hnutí neúčastnili a pro něž jsou tato témata vzdálená a cizí, i po nich však požaduji, aby se pokusili zvážít ideje, které mají tak nedozírný vliv na hodnoty a ideály lidské činnosti. Právě o tom pojednává můj dnešní dopis. Je sice poněkud strohý, to však jen proto, že bych chtěl alespoň zčásti odstranit poráženeckou náladu, která podle všeho tíží duši politických aktivistů.

1. Ze všeho nejdůležitější je vědět, jestli chceme žít, a pokud ano, tak za jakých podmínek.

Milióny lidí dnes zápasí o pouhé přežití a nevědí, zda už zítra nepodlehnu hladu, nemocím a celkové zanedbanosti. Tito lidé žijí v takovém nedostatku, že každým pokusem o řešení svých problémů si ještě více znesnadní a zkomplikují život. Přijmou tito lidé tuto ze dne na den odkládanou sebevraždu a nehnou prstem? Pokusí se o nějaký zoufalý čin? Jakou činnost jsou ochotni sdílet, jaké riziko či naději podstoupit? Co učiní člověk, který se buď z důvodů ekonomických, společenských nebo prostě osobních ocitne v krajní situaci? Nejdůležitější otázkou v každém případě zůstává, zda člověk chce žít, a chce-li, pak v jakých podmínkách.

2. Lidská svoboda, zdroj veškerého smyslu

I ti, kdo nebudou v mezní situaci, budou brát v potaz svou současnou situaci a budou si utvářet schéma budoucího života. I ten, kdo na situaci, v níž se nachází, radši nemyslí, nebo kdo odpovědnost za ni přenáší na jiné, nějaké schéma si pro svůj život tak či onak volí. Svoboda volby se stává skutečností v okamžiku, kdy si položíme otázku, zda žít chceme a pokud ano, tak v jakých podmínkách. Ať už pak za budoucnost, kterou jsme si zvolili, bojujeme či nebojujeme, svobodě volby se v každém případě vyhnout nemůžeme. A jedině tento prostý fakt lidského života může zdůvodnit existenci hodnot, morálky, práv a povinností, a zároveň umožnit odmítnutí jakéhokoliv politického postoje a jakéhokoliv společenské organizace, jakéhokoliv životního stylu, který by se ustavil, aniž by svou existenci zdůvodnil tím, čím slouží konkrétnímu člověku. Každá morálka, zákon či společenské ustavení, jež vychází ze zásad domněle nutných a nadřazených lidskému životu, klade tento život do oblasti náhody a popírá základní smysl svobody.

3. Intence usměřňuje konání

Rodíme se do podmínek, které jsme si sami ne zvolili. Nevybrali jsme si své tělo, ani prostředí, v němž žijeme, společnost, dobu ani území, jichž se nám bohudík či bohužel dostalo do vínku. Vyjdeme-li z této skutečnosti, pak od určitého okamžiku máme svobodu zvolit si sebevraždu, nebo žít dál a rozvažovat nad podmínkami, v nichž bychom dál chtěli žít. Můžeme se vzepřít tyranii a v boji zvítězit či zahynout, můžeme za něco bojovat, nebo naopak napomáhat útlaku, můžeme určitý model života bez výhrad přijmout, nebo se jej snažit pozměnit. Ve své volbě se můžeme také dopustit omylu. Můžeme si namlouvat, že přijmeme-li všechno, co je v určité společnosti dáno, ať je

to jakkoliv zvrhlé, dokážeme se nakonec lépe přizpůsobit a vytvořit si tak ty nejlepší podmínky pro život, nebo můžeme předpokládat, že uvedeme-li v potaz všechno, aniž bychom rozlišili důležité od podružného, rozšíříme si pole naší svobody, zatímco ve skutečnosti naše možnosti změnit stav věci budou stále menší a menší a budou se měnit v narůstající nepřizpůsobivost. Konečně můžeme dát přednost jednání a rozšiřovat tak náš vliv v možném směru, který dá smysl naší existenci.

Ve všech případech budeme muset volit mezi podmínkami, mezi potřebami a budeme to dělat podle našeho záměru a životního schématu, které si vytvoříme. Samozřejmě, že na tak nerovné cestě se třeba bude postupně měnit i sám záměr.

4. Co si počneme se svým životem ?

Tato otázka se nedá klást v abstraktní poloze, ale pouze ve vztahu ke konkrétní situaci, v níž se právě nacházíme, a k podmínkám, v nichž bychom chtěli žít. Jde především o to, že se nacházíme v určité společnosti a žijeme ve vztazích s jinými lidmi, náš osud je svázán s jejich osudy. Máme-li dojem, že v přítomnosti je všechno v pořádku, a připadá-li nám přijatelná i osobní a společenská budoucnost, kterou před sebou tušíme, pak nám nezbyvá, než jít dál započatou cestou, případně provést drobné úpravy, její směr však zachovat. Naopak, máme-li dojem, že žijeme ve společnosti ovládané násilím, nerovností a nespravedlností a postihované stále horšími a horšími krizemi, které odrážejí závrtné změny, k nimž ve světě došlo, začneme okamžitě rozvažovat nad nutností hlubokých osobních a společenských změn.

Globální krize nás ovlivňuje a strhává sebou, ztrácíme pevné orientační body a naplánovat si budoucnost nám připadá stále nesnadnější. Nejhorší na tom všem je, že nemůžeme přistoupit k jednání důsledně usilujícímu o změnu stavu věcí, protože staré formy boje už neplatí a rozpad společenské tkáně brání v mobilizaci významnějšího počtu lidí. Děje se nám prostě to, co každému, kdo si uvědomuje současné nesnáze a cítí, jak se očividně zhoršují podmínky, v nichž žije. Nikdo se nemůže a ani nechce pouštět do činností, které jsou předem odsouzeny k neúspěchu, i když si zároveň uvědomuje, že dál to takhle pokračovat nemůže.

Nejhorší na tom všem je, že naše nečinnost ponechává volné pole působnosti dalším hrubým nespravedlnostem a nerovnostem. S dosud nepoznanou prudkostí znovu ožívají diskriminace a zneužívání, které jsme všichni považovali za jednu provzdušku překonané. A nemohlo by pak za tohoto stavu naprosté dezorientace a krize dojít k tomu, že za nové společenské orientační body budou považovány právě tyto nově se objevující zrůdnosti, které jejich nositelé bez zábran vyhlásí a pak nám dokonce nařizují, co máme a nemáme dělat ? Dnes jsou tyto primitivnosti možné více než kdykoliv předtím, protože jejich povrchně zjednodušující výzvy se velice snadno šíří a pochopitelně pronikají k lidem, kteří se nacházejí v krajní situaci.

Mnozí lidé vědí, že situace je kritická přibližně v tom smyslu, jak ji zde popisujeme. Avšak rozhodnutí, které prostomyslně přijímají, směřuje k zabývání se vlastním životem a k ignorování nesnázi jiných i toho, co se děje ve společenském kontextu. V mnoha případech sice vítáme námítky proti vládnoucímu systému, máme velmi daleko k tomu, abychom se pokusili o změnu těchto podmínek. Víme, že současná demokracie je prostě formální a reaguje podle diktátu v zájmu ekonomických skupin, avšak myjeme si ruce při směšném hlasování pro většinové strany, jelikož jsme vystaveni vydírání, že buď budeme tento systém podporovat nebo umožníme nástup diktatur. Přitom nás nenapadne, že hlasovat a požadovat hlasy pro malé strany může v budoucnosti vytvořit fenomén zájmu, stejně jako podporovat tvorbu dělnických organizací mimo zavedený rámec se může stát významným stmelujícím faktorem mezi lidmi. Odmítáme práci vycházející ze čtvrtí, obcí, občanských skupin a z našeho bezprostředního okolí, protože ji považujeme za příliš omezenou, přitom víme, že právě tam začne opětovné skládání společenského tkaniva ve chvíli krize centralizovaných struktur. Raději sledujeme hru na povrchu, hry špiček a tvůrců veřejného mínění namísto toho, abychom byli připraveni naslouchat podzemnímu volání lidu po změně, které zaznívá zdola. Protestujeme kvůli masivnímu působení hromadných sdělovacích prostředků kontrolovaných ekonomickými skupinami namísto toho, abychom se pokoušeli ovlivnit malé sdělovací prostředky a všechny jednotlivosti společenské komunikace. A jsme-li i nadále členy nějaké pokrokové společenské organizace, snažíme se ulovit někoho s podporou „v tisku“, nějakou „osobnost“, která by reprezentovala náš proud, jelikož je víceméně stravitelná pro sdělovací prostředky vládnoucího systému. V zásadě se nám děje tohle všechno, protože se domníváme, že jsme poraženi a nemáme jinou možnost než se tiše plnit hořkostí. A této porážce říkáme věnování se „vlastnímu životu“. Mezitím se v „našem vlastním životě“ hromadí protiklady a my postupně ztrácíme smysl a schopnost volit si podmínky, v nichž chceme žít. Zkrátka a dobře, nechápeme možnost velkého hnutí za změnu, které by uvedlo do vztahu a spojilo nejpozitivnější faktory společnosti, a zklamání nám pochopitelně brání, abychom si představili sebe samé jako protagonisty tohoto procesu přeměny.

5. Bezprostřední zájmy a morální vědomí

Musíme si zvolit podmínky, v nichž chceme žít. Jednáme-li v rozporu s naším životním projektem, neunikneme protikladu, který nás vydá napospas dlouhé řadě nehod. Co bude při tomto směřování brzdou, kterou zpomalíme kaskádu nehod našeho vlastního života? Budou to pouze naše bezprostřední zájmy. Můžeme si tedy představit mnoho mezních situací, z nichž se pokusíme dostat tak, že budeme obětovat každou hodnotu a každý smysl, protože

naším hlavním cílem bude bezprostřední užitek. Abychom předešli obtížím, pokusíme se vyhnout se každému závazku, který by nás přiblížil mezní situaci, ale nutně dojde k tomu, že samotné události nás dostanou do postavení, které jsme si ne zvolili. Není třeba žádného zvláštního důvtipu, abychom pochopili, co se nutně stane s lidmi nám nejbližšími, budou-li jednat ze stejného hlediska. Proč by nemohli jednat na náš účet, budou-li vedeni stejně krátkozrakými zájmy? Proč by se celá naše společnost nemohla ubírat tímž směrem? Zvůle by neměla hranic a zvítězila by samozvaná moc, a kdyby narazila na odpor, postupovala by s nezakrytým násilím, a pokud snad ne, stačilo by jí přesvědčování o neudržitelných hodnotách, s nimiž bychom museli souhlasit jako s odůvodněním, přičemž bychom v hloubi srdce pociťovali nesmyslnost života. Pak by slavilo triumf odlidštění Země.

Volba životního projektu v daných podmínkách je hodně vzdálena zvířecím reflexům. Naopak, je základním rysem člověka. Jestliže odstraníme to, co člověka definuje, zastavíme jeho historii a budeme moci očekávat nástup destrukce, nicoty na každém kroku. Vzdáme-li se práva vybrat si životní plány a ideál společnosti, nalezneme jen karikaturu práva, hodnoty a smyslu. Vypadá-li situace takto, co budeme moci dělat proti vší neuróze a pozdvižení, které začínáme pociťovat v našem okolí? Každý z nás uvidí, co dělat se svým životem, ale každý musí mít také na paměti, že jeho činy přesáhnou jeho samého, nezávisle na tom, zda dokážeme ovlivnit ostatní více či méně. Volba mezi sjednocujícími, smysluplnými činy a nebo protikladnými činy diktovanými bezprostředností je nevyhnutelná v každé situaci, v níž jde o směr života.

6. Obětování cílů hmotnému úspěchu. Některé obvyklé chyby.

Každý člověk angažovaný ve společné činnosti, každý, kdo spolu s jinými pracuje na dosažení smysluplných společenských cílů, si musí být jasně vědom mnoha chyb, jež v minulosti zničily i ty nejlepší pohnutky. Knihy o historii i naše osobní paměť jsou plny směšných projevů machiavellismu, osobních zájmů nadřazených proklamovanému společnému úsilí a nejrůznějších druhů autoritářství. Jakým právem je používána nějaká doktrína, nějaký soubor myšlenek, nějaká lidská organizace k prosazení vlastních, osobních cílů? Jakým právem vytyčujeme jiným nějaký cíl a osud, když potom klademe na první místo domnělý úspěch či domnělou bezprostřední potřebu? V čem by se to lišilo od pragmatismu, o němž tvrdíme, že ho odmítáme? Kde by byla koherence mezi tím, co si myslíme, cítíme a jak jednáme? „Instrumentalisté“ ve všech dobách se dopouštěli základního morálního podvodu tím, že jiným doporučovali mobilizující představu budoucnosti, přinášející jim samým představu okamžitého úspěchu. Obětuje-li se intence dohodnutá s jinými, umožní se tím jakákoliv zrada vyjednaná se skupinou, proti níž se údajně bojuje. A v tomto případě se takováto nestoudnost odůvodňuje domnělou „nutností“, která byla skryta v původně vytknutém úkolu. Mělo by být jasné, že zde nehovoříme o změně podmínek a taktiky, kdy každý účastník chápe jejich vzájemný vztah a vytyčený mobilizující cíl. Nemáme na mysli ani chyby v hodnocení, k nimž může dojít při konkrétní realizaci. Upozorňujeme na nemorálnost, která překrucuje intence a před kterou je nezbytné mít se na pozoru. Důležité je, abychom věnovali pozornost sobě samým a předem vysvětlovali jiným, že poruší-li své závazky, naše ruce zůstanou stejně volné jako jejich. Existují samozřejmě nejrůznější typy lstí při využívání druhých lidí a není možno zde sestavit jejich vyčerpávající seznam. Nejde nám ani o to, abychom se stali „morálními cenzory“, protože dobře víme, že za tímto postojem je represivní vědomí, jehož cílem je sabotovat každé konání, které nekontroluje, a zároveň vzájemnou nedůvěrou paralyzovat spolubojovníky. Když se k nám pašují domnělé hodnoty od protivníků a posuzují se jimi naše skutky, je dobré si připomenout, že právě tato „morálka“ je sporná a neshoduje se s naší. Proč by tito lidé chtěli být s námi?

Konečně je důležité věnovat pozornost lstivému postupu, který obvykle manipuluje skutečnost tak, aby se argumenty posouvaly proti vytyčeným cílům. V tomto postavení je každý, kdo nás doprovází z důvodů odlišných od těch, které vyslovuje: má od počátku pokřivený duševní směr a čeká jen na příležitost, aby se projevil. Mezitím bude stále více používat zjevných nebo tajných šifer obojetného jazyka. Takovýto postoj je téměř vždy shodný s postojem těch, kdo jménem nějaké organizace dezorientují důvěřivé lidi a odpovědnost za své nepřístojnosti svalují na autentické aktivisty.

Nechci dále zdůrazňovat to, co je už dávno známo jako „vnitřní problémy“ každé lidské organizace, ale připadalo mi vhodné připomenout, že kořenem, který v tomto všem působí, je konjunkturalismus – vyhlásování mobilizující představy budoucnosti, přičemž pro sebe tím získává představu okamžitého úspěchu.

7. Říše podružnosti

Současná situace je taková, že žalobci nejrůznějších rysů a ražení požadují vysvětlení tónem inkvizitorů a považují za samozřejmé, že se jim musí dokazovat nevina. Zajímavé při tom všem je, že jejich taktika spočívá ve vyzdvihování toho, co je podružné a tudíž v zastírání hlavních otázek. Tento postoj do jisté míry připomíná demokracii v podnicích. Zaměstnanci skutečně diskutují o tom, zda by stoly v kancelářích měly být daleko od oken nebo blízko nich, zda je nutné dávat tam květiny nebo příjemné barvy, což samo není špatné. Potom hlasují a většinový hlas rozhodne o osudu nábytku a výzdoby, což také není špatné. Ale když se diskutuje a zaměstnanci navrhnou hlasování o řízení a akcích podniku, nastane hrozivé ticho... Demokracie se okamžitě zmrazí, protože ve skutečnosti se nacházíme v říši podružnosti. Nejinak je tomu v případě „žalobců“ vládnoucího systému. Některý novinář se najednou postaví do této role a vrhne podezření na naši zálibu v určitém jídle nebo bude vyžadovat

„angažovanost“ a diskusi týkající se otázek sportu, astrologie nebo katechismu. Samozřejmě, že nikdy nechybí nějaké to hrubé obvinění, na něž, jak se předpokládá, bychom měli reagovat, a řídké není ani spojování kontextů, užívání slov majících dvojí smysl a manipulování s protikladnými představami. Je dobré si připomenout, že ti, kdo se staví do opačné skupiny než my, mají právo na to, abychom jim vysvětlili, proč nejsou způsobilí nás soudit, a proč my máme plné oprávnění, když soudíme je. Že v každém případě musejí obhajovat své stanovisko před našimi námitkami. Zda to bude možné udělat, pochopitelně závisí na určitých podmínkách a na osobní obratnosti soupeřů, ale je určitě pobuřující vidět, jak někteří lidé, kteří mají plné právo chopit se iniciativy, sklánějí hlavu před spoustou takových lichostí.

Žalostné je rovněž vidět vedoucí představitele pronášet na obrazovce duchaplná slůvka a hned poté tančit jako medvědy s moderátorkou programu; případně když se vystavují každému posměchu, jen aby byli v popředí. Při sledování těchto skvělých příkladů mnozí dobromyslní lidé nedovedou pochopit čím to, že se jejich poselství deformovalo nebo zaměnilo, než se dostalo k široké veřejnosti přes určité sdělovací prostředky. To, o čem jsme právě hovořili, ukazuje na aspekty říše podružnosti, jež působí tak, že posunují důležitá témata, což vede k dezinformaci veřejnosti, namísto vysvětlení, informace. Je zvláštní, že mnoho pokrokových lidí padá do této léčky, aniž by jasně chápali, že přemíra novinek, které se jim dostává, má opačný účinek – namísto přesné informace je mate. Nakonec nejde o to, aby se opačnému táboru přenechávala stanoviska, která bychom měli hájit my. Kdokoliv může nakonec označit náš postoj za pouhou lehkomyšlnost a tvrdit, že on je také například „humanista“, jelikož se zabývá tím, co je lidské, že je stoupencem „nenásilí“, jelikož je proti válce, že je proti diskriminaci, jelikož jeden jeho přítel je černoch nebo komunista, že chrání životní prostředí, jelikož je třeba pečovat o tuleně a o stromy. Ale když na něho budeme naléhat, nebude schopen zásadně zdůvodnit nic z toho, co tvrdí, čímž se odhalí jeho skutečná antihumanistická, násilnická, diskriminační a ničitelská tvář.

I když předcházející úvahy o některých projevech říše podružnosti nepřinášejí nic nového, někdy stojí za to upozornit naivní aktivisty, kteří ve snaze sdělovat své myšlenky si nevšimnou podivného hájemství, do něhož byli uzavřeni.

Doufám, že vám moc nevadila tato nepohodlná četba, která se netýká vašich problémů a zájmů. Pevně věřím, že v příštím dopise budeme pokračovat v mnohem příjemnějších tématech.

Přijměte zároveň s tímto mým dopisem i srdečný pozdrav.

Silo, 4. června 1992

Šestý dopis mým přátelům

Vážení přátelé,

ve svém prvním dopise jsem se zabýval situací, ve které je nám dáno žít. Popsal jsem v něm rozpad institucí a vylíčil, jak se vytrácí solidarita mezi jednotlivci. Dotkl jsem se rovněž tématu nové citlivosti a chování, které se v dnešním světě začíná objevovat. A nakonec jsem vytyčil i kritéria, jimiž by se měla naše činnost řídit. Ve druhém dopise jsem uvedl činitele podmiňující proces proměny současného světa a rovněž postoje, které vůči němu bývají obvykle zaujímaný. Můj třetí dopis přinesl přehled různých aspektů změn a této krize se zvláštním ohledem na prostředí, v němž žijeme své životy. Ve svém čtvrtém dopise jsem se snažil vyhovět žádostem, které se objevily v mnoha dopisech, a pokusil jsem se poskytnout pevnější základ postojům vyloženým v dopisech předchozích a zároveň jsem se snažil vysvětlit své stanovisko vůči obecnějším otázkám lidského života, vůči jeho potřebám a základním projektům, přírodě a společnosti, koncentraci moci, násilí a státu. V pátém dopise jsem se pozastavil u témat lidské svobody, intence a činnosti. Od nich jsem přešel k etickému významu lidské činnosti na poli společenském a aktivní účasti v politickém životě a pokusil jsem se zmínit nejběžnější chyby, k nimž přitom dochází.

Dnes chci psát o tom, oč mě požádali někteří přátelé. Rád bych přesněji vymezil téma společenské a politické činnosti a možnosti, jak změnit současný stav věcí. Mohl bych se prostě omezit na to, že zopakuji věty, jimiž začíná můj první dopis: „...už delší dobu dostávám z různých zemí dopisy, v nichž mě čtenáři žádají, abych vysvětlil nebo obsírněji objasnil témata, jimiž se zabývám ve svých knihách. Nejčastěji jsou po mně žádána objasnění konkrétních problémů, jako je násilí, politika, ekonomie, ekologie, společenské a mezilidské vztahy. Jak je vidět, problémů, které čtenáře zajímají, není málo, a jsou velice různorodé, takže by na ně mohli odpovědět především odborníci, což pochopitelně není můj případ.“ I když jsem se v následujících dopisech o těchto problémech několikrát zmínil, nedokázal jsem uspokojit požadavky, s nimiž se na mě čtenáři obraceli. Jak bych tedy mohl vyčerpat tak důležité otázky v dopise, který pochopitelně nemůže překročit jisté meze? Jsem teď prostě, proč bych to nepřiznal, v nesnázích.

Jak nejspíš víte, patřím k určitému názorovému proudu, k hnutí, které během tří desetiletí své existence dokázalo založit velký počet organizací a často bylo nuceno ke konfrontaci s diktátorskými režimy a nejrůznějším nespravedlnostmi, hlavně však muselo čelit dezinformacím, pomluvám a svévolnému umlčování. Přesto se toto hnutí rozšířilo všude po světě a přitom si dokázalo uchovat jak ekonomickou, tak ideologickou nezávislost. Kdyby bývalo podlehl tomu, co se nabízelo jako snazší a výhodnější a zvolilo si cestu špinavého zisku a krátkodobých cílů, jistě by dnes bylo o hodně známější a těšilo by se pozorností tisku. Jenže to by právě znamenalo vítězství absurdity, vítězství toho, proti čemu to hnutí bojuje. V historii našeho hnutí se objevuje prolitá krev aktivistů, vězňů, vyhnanství, opony a hráze všeho druhu. Je dobře si to připomenout. Naše hnutí si vždycky uvědomovalo svou správnost jako nástupce humanismu historického především pro důraz, který kladl na svobodu svědomí v boji proti všem podobám tmářství a při obraně těch nejvyšších lidských hodnot. Je však dobře rovněž připomenout, že toto hnutí ze sebe vydalo práce a studie, které poskytují řadu platných odpovědí na otázky doby, která nezadržitelně dospěla do krize.

A právě na tyto práce a studie se chci odvolávat, abych vůbec na tak malém prostoru, jakým je dopis, mohl objasnit témata a základní návrhy současných humanistů.

Dokument Humanistického hnutí

Humanisté, to jsou ženy a muži tohoto století, této doby. Své kořeny nacházejí v humanismu historickém a nechávají se rovněž inspirovat přínosy dalších kultur, a to nejenom těch, které v tomto okamžiku zaujímají centrální postavení. Humanisté jsou však zároveň muži a ženy, kteří století a tisíciletí, v němž žijí, nechávají za sebou, protože už vykročili směrem k novému světu.

Humanisté jsou si vědomi toho, že za sebou mají předlouhou historii a před sebou ještě rozlehlejší budoucnost. Ve svém boji za překonání všeobecné krize přítomnosti mají na mysli právě budoucnost. Jsou optimisty, věří ve svobodu a sociální pokrok. Jsou internacionalisty, doufají v existenci jednotného společenství národů, do něhož budou bez rozdílu patřit všichni lidé. Nazírají na svět v jeho celku, svou činnost však každý z nich rozvíjí v prostředí, v němž žije. Nepřejí si svět uniformní, ale různorodý co do etnik, jazyků a obyčejů, různorodý oblastmi, idejemi a aspiracemi, vírou, ateismem i nábožností, svět mnohotvárný v práci i v tvůrčí činnosti.

Humanisté nechťejí nad sebou mít pány, odmítají šéfy a vůdce a také se necítí být povoláni k tomu, aby někomu vůdce dělali. Humanisté nechťejí centralizovaný stát ani paralelní stát, který ho nahrazuje. Humanisté nechťejí policejní armády, ani ozbrojené bandy, které je nahrazují.

Mezi aspiracemi humanistů a dnešní realitou však byla postavena zeď. Je načase ji zbořit. K tomu je ovšem třeba, aby se spojili všichni humanisté světa.

1. Světový kapitál

Existuje jedna "všeobecně platná pravda": peníze jsou všechno. Peníze jsou vláda, zákony, moc. A v podstatě i možnost žít. Jsou však také uměním, filosofií, náboženstvím. Bez peněz se nedá nic udělat, bez peněz se nic nedokáže. Bez peněz by nebyly ani vztahy mezi lidmi. Bez peněz není soukromý život a na penězích závisí dokonce i možnost poklidné samoty.

Vztah k této "všeobecně platné pravdě" je však rozporuplný. Velká většina lidí takový stav věcí odmítá. V tom případě stojíme před tyranii peněz. A nejde vůbec o tyranii abstraktní, neboť má své jméno, své představitele a zástupce, vykonavatele a své vyhraněné postupy.

Pravda, dnes už nemáme co činit s feudálním hospodářstvím, ale také ne s národním průmyslem a dokonce ani se zájmy regionálních skupin. Tyto struktury už jen přežívají v běhu historie a aby si vůbec zajistily podíl na zisku, musí se bezpodmínečně podřídit diktátu mezinárodního finančního kapitálu. Tento na spekulaci založený kapitál, se koncentruje na světové úrovni do stále užších seskupení. Ani národní stát, chce-li přežít, se v této situaci neobejde bez úvěru a půjček. Všichni žebrají o investice, a aby je získali, poskytují záruky bankám, které při rozhodování mají pokaždé poslední slovo. Není daleko chvíle, kdy podniky, stejně jako celá města i venkov, se stanou bezvýhradným majetkem bank. Není daleko doba paralelního státu a s ním i okamžik, kdy starý řád bude zničen.

Spolu s ním zmizí i někdejší podoba lidské solidarity. Před námi se rozpadá jemná společenská tkáň a na světové scéně se objevují milióny lhostejných lidských bytostí, bez vzájemných vztahů, spojených pouze nedostatkem.

Velký kapitál s pomocí kontroly výrobních prostředků ovládá nejen naši vnější skutečnost, objektivitu, ale s pomocí kontroly sdělovacích a informačních prostředků i náš vnitřní život, naši subjektivitu. Za tohoto stavu věcí pak může neomezeně disponovat materiálními i společenskými zdroji a přivést tak přírodní prostředí do stavu, kdy je už nebude možné zachránit a kdy na člověka bude brán stále menší ohled. K tomu, aby dosáhl svého, má velký kapitál k dispozici dostatek technologických nástrojů. A jako vyprázdnil pojmy podniku a státu, zbaví nakonec významu i vědu, kterou už teď mění v technologii plodící bídu, destrukci a nezaměstnanost.

K ozřejmění skutečnosti, že dnes už existují technologické předpoklady k tomu, aby byly v dohledné době na rozlehlých územích ve světě vyřešeny problémy, jako je plná zaměstnanost, výživa, zdraví, bydlení a školní výuka, není třeba vést dlouhé řeči. Vinu na tom, že se tyto možnosti dosud nemohly proměnit ve skutečnost, nesou zřůdné spekulace velkého kapitálu.

Velký kapitál dnes už vyčerpал možnosti odpovídající tržnímu hospodářství a snaží se tudíž společnost podrobit kázní, jen aby mohl čelit chaosu, který sám zplodil. Proti tomuto nezdravému stavu se nepozvedají, jak by to vyžadovala dialektika, hlasy rozumu, naopak vynořují se na světlo obskurní formy rasismu, fundamentalismu a fanatismu. A pokud nový nerozum, neoiracionalismus, nabude převahy v celých regionech a lidských společnostech, prostor pro akce pokrokových sil bude stále menší a menší. Na druhé straně je třeba říci, že milióny pracujících si už uvědomily jak absurdnost státního centralismu, tak zfalšovanost kapitalistické demokracie. A to je taky důvod, proč se dnes zaměstnaní lidé bouří proti zkorumpovaným špičkám odborů a proč celé národy uvádějí v pochybnost své strany a své vlády. Těmto hnutím je však třeba poskytnout vedení, jinak se vyčerpají v neplodných spontánních akcích. S lidmi je třeba mluvit a diskutovat hlavně o tom základním, o faktorech výroby.

Humanisté považují za faktory výroby práci a kapitál a ne spekulaci a lichvu, ty jsou navíc. V situaci, jaká nastala, humanisté zahájili boj za radikální proměnu nesmyslného vztahu, jaký se mezi těmito dvěma faktory ustavil. Dodnes je nám ukládána zásada, že kapitálu patří zisk a pracujícím mzda. A nerovnováha mezi oběma remuneračními je ospravedlňována tvrzením o „riziku“, jaké obnáší investice... Jako kdyby pracující člověk v přílivech a odlivech nezaměstnanosti a krizi neriskoval svou přítomnost i budoucnost! Ve hře je však ještě něco jiného, a to moc, která spočívá v řízení podniku a rozhodování o něm. Zisk neurčený k dalším investicím do podniku, k jeho rozšíření či přestavbě, končí ve finančních spekulacích, stejně jako zisk, který nevede k vytvoření nových pracovních příležitostí. Z toho vyplývá, že pracující musí svým bojem přinutit kapitál k co největší produktivitě, což se však prakticky neobejde bez jejich spoluúčasti na řízení a vedení podniku. Dá se snad jinak zabránit hromadnému propouštění, uzavírání a likvidaci podniků? Skutečnou škodu totiž působí právě nedostatečné investice, úmyslné krachování podniků, řetězové zadlužování a únik kapitálu. Skutečnou škodu nezpůsobuje zisk vyplývající z růstu produktivity. Pokud by ještě někdo dnes měl v úmyslu navrhnout, v duchu minulého století, zabavení výrobních prostředků pracujícími, ať vezme raději na vědomí nedávný krach reálného socialismu.

Námítka, že nakládat s kapitálem, jako se nakládá s pracovní silou, by vedlo k jeho přemístění do výnosnějších oblastí, je třeba odmítnout s tím, že k něčemu takovému nebude již nadále docházet, protože současný systém svou iracionálností vede k saturování a tudíž ke světové krizi. Tato námítka navíc nejenom že otevřeně přiznává radikální nemorálnost systému, ale nebere ani na vědomí historický proces přemísťování kapitálu do bank, z čehož pochopitelně dále vyplývá, že samotný podnikatel se nakonec stává pouhým zaměstnancem a v mechanismu, kde jeho samostatnost je pouze zdánlivá, nemá vlastně vůbec možnost o něčem rozhodovat. Se zostřováním recesního procesu však začne tyto argumenty brát na vědomí i sám podnikatel.

Humanisté si uvědomují, že je třeba přikročit k činu nejen na poli práce, ale i na poli politickém, zabránit, aby se stát proměnil v nástroj světového finančního kapitálu, snažit se nastolit rovnováhu mezi výrobními faktory a vrátit společnosti autonomii, která jí byla uzmuta.

2. Demokracie formální a demokracie reálná

Budova demokracie se povážlivě kymácí od chvíle, kdy povolily sloupy, o něž se opírala: nezávislost mocenských orgánů, zastupitelský systém a respektování menšin.

Vzájemná nezávislost mocenských orgánů je pouze teoretická, prakticky ji nelze uskutečnit. Opravdu stačí ověřit si, odkud vyrůstá a jak je členěn každý z mocenských orgánů, aby se zviditelnily vnitřní vztahy, které je všechny navzájem spojují. Vzhledem k tomu, že patří všechny do jednoho a téhož systému, jinak tomu ani být nemůže. Časté krize vyplývající z nadvlády jednoho mocenského orgánu nad druhým a ze vzájemného zasahování do pravomocí, z korupcí a z neregulérnosti, odrážejí tudíž pouze celkovou ekonomickou a politickou situaci té které země.

Co se zastupitelských systémů týče, je třeba říci, že v době, kdy bylo zavedeno všeobecné hlasovací právo, vládla domněnka, že mezi zvolením zástupců lidu a ukončením jejich mandátu se odehraje něco jako jedno 'jednání'. Časem však začalo být zřejmé, že po 'jednání prvním', kdy hodně lidí volí lidí několik, následuje 'jednání druhé', kdy těch několik zrazuje ty, kterých bylo hodně a kteří je zvolili, a to pro zájmy, které s mandátem, jehož se jim dostalo, nijak nesouvisí. Tento neduh má svůj původ v politických stranách, které se proměnily v pouhé skupinky ve vedení a které o potřebách lidu nic nevědí. Mocnější zájemci si své kandidáty vybírají, platí jim a nařizují, jakou politiku mají provádět, už rovnou uvnitř jednotlivých stran a s pomocí jejich mechanismů. To vše jen dále ozřejmuje hlubokou krizi tkvící v samotném pojmu i praktickém výsledku zastupitelských systémů.

Humanisté bojují za změnu zastupitelské praxe tím, že kladou maximální důraz na lidová hlasování, referenda, a na přímou volbu kandidátů. Nesmí se totiž zapomínat, že ještě dnes v mnoha zemích existují zákony, které připouštějí nezávislé kandidáty pouze v rámci jednotlivých politických stran a ty pak zůstávají kandidátům nadřazeny, nebo po kandidátech vyžadují náležitý příjem a vůbec vymýšlejí nejrůznější opatření, která možnost nezávislých kandidátů nechat se pověřit vůlí lidu podstatně omezují. Každá ústava nebo zákon omezující možnost občana volit a být volen je však výsměchem samotným základům reálné demokracie, která je nadřazena jakémukoliv právnímu uspořádání.

Pokud má být uplatněna zásada rovnosti podmínek, pak je třeba, aby hromadné sdělovací prostředky byly během volebního období, kdy kandidáti předkládají voličům své volební návrhy, dány do služeb obyvatelstva a aby všem byly poskytnuty naprosto stejné podmínky. Mimo to budou muset být vypracovány a přijaty zákony o politické zodpovědnosti, na jejichž základě ten, kdo nedodrží sliby učiněné před volbami, riskuje zákaz činnosti, sesazení z funkce nebo politický soud. Alternativní náprava, jak je dnes povětšinou v platnosti, podle níž kandidáti a politické strany, které nedostály svým volebním závazkům, jsou trestány menším počtem hlasů při následujících volbách, totiž ono zmíněné 'druhé jednání', v němž dochází ke zradě zastoupených voličů, vůbec neodstraňuje.

Co se týče přímého vyjádření obyvatelstva k naléhavým problémům, referenda, je jasné, že technické podmínky k jejich provádění jsou den ode dne lepší. Tím nemáme pochopitelně na mysli průzkumy mínění či různé zmanipulované ankety, jde nám naopak o to, aby s pomocí nejnovějších elektronických informačních zařízení byla usnadněna přímá účast a umocněno přímé hlasování.

V reálné demokracii musí být menšinám zaručeno přiměřené zastoupení a mimoto musí být podniknuta veškerá opatření podporující jejich praktické uplatnění a rozvoj. Menšiny obklíčené nenávisť a diskriminací dnes zoufale volají po svém uznání a je na humanistech a na jejich zodpovědnosti, aby toto téma povýšili na prioritní téma diskuse a stavěli se do čela boje proti všem zjevným a skrytým neofašistům. Bojovat za práva menšin znamená vlastně bojovat za práva všech lidských bytostí jako takových. Avšak i uvnitř jednotlivých zemí existují mnohdy celé kraje či oblasti trpící tou samou diskriminací, jakou trpí menšiny, vinou centralizačních snah státní moci, která je dnes pouze necitlivým nástrojem v rukou velkého kapitálu. Tato situace může skončit teprve zavedením federálního systému, který těmto historicko-kulturním subjektům vrátí reálnou politickou moc. Obrátit pozornost k tématu práce, kapitálu, k tématu reálné demokracie a vytyčit si za cíl decentralizaci státního aparátu, znamená zacílit politický boj k vytvoření nového typu společnosti, která by pružnými změnami reagovala na dynamiku potřeb národů živořících v závislosti.

3. Humanistický postoj

Humanisté pro svou činnost nehledají inspiraci teoriích o Bohu či přírodě, společnosti, či historii, plných fantazie. Vycházejí z potřeb života, který od sebe chce vzdálit bolest a přiblížit slast. V lidském životě se však k tomu připojuje i nutnost neztratit z očí představu budoucnosti, snaha na základě minulých zkušeností a intencí si zařídit lepší přítomnost. Lidská zkušenost není pouze produktem přírodní a fyziologické selekce a akumulace, jako je tomu u jiných živočišných druhů, naopak právě na základě společenské a osobní zkušenosti člověk usiluje o překonání bolesti v přítomnosti a vyhnutí se bolesti v budoucnosti. Společenská výroba, v níž se akumuluje lidská práce, přechází ve svých proměnách z generace na generaci a svědčí o neustálém boji člověka za zlepšení přírodních podmínek, do nichž patří i lidské tělo. A právě proto musí být lidské bytí chápáno jako bytí historické, obdařené společenským způsobem jednání, které mu umožňuje měnit svět i samotnou lidskou přirozenost. Vnutí-li nějaký jednotlivec či lidská skupina násilím svou vládu ostatním, pak nečiní nic jiného, než že pozastavuje běh historie a oběti svého násilí mění v 'přírodní' objekty. Příroda nezná úmysly, intence, takže upřít ostatním svobodu a intencionalitu, znamená obrátit je v přírodní objekty, v předměty k použití.

Ve svém pomalém postupu vpřed lidstvo potřebuje měnit přírodu a společnost, a sice tak, že se snaží zamezit násilnému, nelidskému chování, které některé lidské bytosti uplatňují vůči bytostem jiným tím, že si je přivlastňují. Teprve až se to lidstvu podaří, přejde z prehistorie do historie, která už bude zcela a naprosto plně lidská. Do té doby však celistvá a úplná lidská bytost se svými výdobytky i se svou svobodou zůstane základní hodnotou, ze které je třeba vycházet.

Právě proto humanisté prohlašují: "Nic nad člověka a žádný člověk níže než druhý". Přisoudíme-li základní, centrální hodnotu Bohu, státu, penězům či čemukoliv jinému, lidská bytost nutně upadne do podřízeného postavení, které je předpokladem jejího ovládnutí či obětování. V tomto ohledu mají humanisté zcela jasno. Jsou jak ateisty, tak věřícími, svou činnost a svůj světonázor však nezakládají na víře, ale na člověku a na jeho nejbezprostřednějších potřebách. A pokud uvěří, že při svém boji za lepší svět objevili intenci, která vede historii směrem k pokroku, pak tuto víru či objev dají do služeb člověka.

Pro humanisty je základní věcí odpověď na otázku, zda člověk chce žít, a jestliže ano, za jakých podmínek.

Jakákoliv podoba násilí, fyzická, ekonomická, rasová, náboženská, sexuální, či ideologická, jíž byl pozdržen lidský pokrok, vzbuzuje v humanistech odpor. Jakákoliv podoba diskriminace - zjevná či skrytá - je pro humanistu dostatečným důvodem k tomu, aby na ni poukazyval a bojoval s ní.

Humanisté nejsou násilníci, především však nejsou zbabělci a nebojí se čelit násilí, protože jsou si vědomi toho, že jejich činnost má smysl. Humanisté stále vsazují své životy osobní s životem společenským. Nenabízejí falešné rozpory a protiklady a v tom tkví jejich koherence.

Tím jsme načrtli dělicí čáru mezi tím, co je humanismus a co je antihumanismus. Humanismus klade do středu diskuse práci oproti velkokapitálu, problém demokracie reálné oproti demokracii formální, problém decentralizace oproti centralismu, problém nediskriminace oproti diskriminaci, problém svobody oproti útlaku, problém smyslu lidského života oproti rezignaci, spoluvinně a absurditě. Humanismus je založen na svobodě volby a v současném okamžiku historie je tudíž jediný, jež má svou platnou účinnou morálku. A právě tak díky tomu, že věří v intence a ve svobodu, dokáže rozpoznat omyl od zlého úmyslu, rozlišit člověka, který se mýlí, od člověka, který zrazuje.

4. Od humanismu naivního k humanismu uvědomělému

Vlastním úkolem humanismu je proměnit pouhý protest ve vědomé úsilí o transformaci ekonomických struktur v sociální základně, na pracovištích a v bydlištích.

Co se týče neaktivnějších členů a složek odborových organizací, je třeba říci, že jejich boj se stane důsledným v míře, v jaké budou usilovat o změnu vedení svých organizací a dále v míře, v jaké svým organizacím vytyčí směr nejen v oblasti krátkodobých požadavků, aby si osvojily základy humanismu.

V širokých vrstvách studentů a univerzitních učitelů, lidí zvláště citlivých vůči nespravedlnosti, se bude vůle po změně stavu věci stávat stále uvědomělejší v míře, v jaké na ně začne doléhat všeobecná krize společenského systému. Tisk, který je v přímém kontaktu s každodenní lidskou tragédií, je už dnes připraven vykročit cestou k humanismu, a totéž platí pro intelektuály, jejichž díla jsou v očividném rozporu s modely podporovanými nelidským vládnoucím systémem. Z různých stran se ozývají hlasy těch, kdo nesnášejí pohled na lidské utrpení. Vyzývají k nezištné podpoře všech, kdo jsou odsunuti na okraj společnosti, nebo se stali obětmi diskriminace. Rovněž různá sdružení, skupiny dobrovolných pracovníků i početné skupiny obyvatelstva se v určitých situacích dávají do pohybu a dosahují pozitivních výsledků. Jedním z nich je bezpochyby odhalování palčivých problémů na veřejnosti. Tyto skupiny však své akce nechápou jako snahu o změnu struktur plodících neduhy, které odhalují. Jejich postoj je příznačný spíše pro koncepci humanitární než pro uvědomělý humanismus, přesto však při něm dochází k odhalení a ke konkrétním akcím, které si zaslouží, aby byly prohloubeny a rozšířeny.

5. Antihumanismus

Spolu s tím, jak zmobilizované síly velkokapitálu víc a víc utiskují národy, množí se nekoherentní postoje, které využívají sociální nespokojenosti k tomu, aby obrátily pozornost lidí k nepravým viníkům. Společným základem těchto různých forem neofašismu je hluboké popření lidských hodnot. Podobně je tomu s některými deviantními ekologickými proudy, které staví výše přírodu než člověka. Netvrdí, že ekologická katastrofa je katastrofou, protože ohrožuje lidstvo, ale protože člověk se prý postavil proti přírodě. Podle některých z nich je člověk zdrojem infekce, kterou přenáší na přírodu.

Pro tyto skupiny by podle všeho bylo asi lepší, kdyby lékařství nedoznalo vůbec žádných úspěchů v boji proti chorobám a za prodloužení lidského života. 'Země především' volají a jejich hysterický pokřik připomíná nacistické proklamace. K diskriminaci kultur, které jsou rovněž zdrojem nákazy, cizinců, kteří rovněž špiní a znečišťují, pak chybí už jen krůček.

Tyto skupiny rovněž patří do tábora antihumanismu, neboť v základu jejich postoje tkví pohrdání lidskou bytostí. Jejich rádcí pohrdají sami sebou a odrážejí dnes tak módní nihilistické a sebevražedné tendence. Početná skupina citlivých lidí se k ekologickým proudům hlásí, protože prostě chápe závažnost problémů, které ekologie odhaluje na veřejnosti. Jakmile však jednou nabudou, jak je žádoucí, humanistické povahy, pak chtě nechtě zaměří svůj boj proti těm, kdo jsou za katastrofu zodpovědní: proti velkokapitálu a proti řetězu ničivých průmyslových celků a podniků

pevně spjatých s vojensko-průmyslovými komplexy. Spíše než o tuleně, začnou se pak starat o ty, kdo hladoví, kteří žijí v přelidněných oblastech, o dětskou úmrtnost, o choroby, o nedostatek bytů, přístřeší a zdravotnických zařízení, příznačný pro velký počet míst po celém světě. Začnou pak klást důraz na problémy jako je nezaměstnanost, vykořisťování, rasismus, diskriminace a nesnášenlivost v technologicky vyspělém světě. V tomtéž světě, který svým iracionálním růstem vytváří ekologickou nerovnováhu. Není třeba se šířeji zabývat takovým nástrojem antihumanismu, jakým je politická pravice. Její zlovůle zasahuje tak daleko, že se trvale vydává za představitele humanismu. Tímtéž směrem vykročila i vychytralá klerikální banda, která by bývala ráda vypracovávala kdovíjaké teorie, směšným 'teocentrickým humanismem' počínaje. Jsou to totiž lidé, kteří vytvořili náboženské války a inkvizici, kati zakladatelů a vůdčích postav západního humanismu, kteří se nestydí přivlastňovat si čnosti svých obětí a jsou dokonce ochotni dávným humanistům "odpustit jejich úchylinky". Zlovůle a banditismus, s jakým si tito představitelé antihumanismu přivlastňují slova, která jim nepatří, jsou do té míry nehorázné, že jim nechybí ani odvaha vydávat se za 'humanisty'. Není dost dobře možné pořídit úplný seznam triků, nástrojů, postupů a výrazů, které antihumanismus používá. Tak či onak, vyjasnění těch nejskrytějších antihumanistických tendencí mnoha humanistům, které bychom mohli označit za humanisty naivní či spontánní, umožní znova si promyslet své postoje a význam své společenské aktivity.

6. Fronty humanistické činnosti

Humanismus organizuje akční fronty na poli práce, bydlení, odborů, politiky a kultury a postupem času se hodlá stát opravdovým hnutím, přítomným ve všech aspektech života společnosti. Při sledování tohoto cíle humanismus vytváří podmínky k integrování pokrokových sil, skupin i jednotlivců, aniž by je připravil o jejich identitu a osobitost. Cílem hnutí je sjednotit síly, které by stále větší měrou dokázaly ovlivňovat co nejširší vrstvy obyvatelstva a uměly vést správným směrem společenskou transformaci.

Humanisté nejsou prostoduší a nechystají žádná romantická prohlášení. Nemyslí si, že jejich myšlenky jsou nejpokročilejším výrazem společenského vědomí a jejich organizace že je něčím, o čem se dále nediskutuje.

Humanisté nepředstírají, že zastupují většinu, zato však vždy jednají v naprosté shodě s tím, co považují za správné a za spravedlivé a napomáhají změnám, které považují za možné a za potřebné pro dobu, ve které je nám dáno žít.

Tento Dokument humanismu více objasňuje některá hlediska současného humanismu. V příštím dopise se budeme věnovat dalším důležitým oblastem.

Přijměte zároveň s tímto mým dopisem i srdečný pozdrav.

Silo, 5 dubna 1993

Sedmý dopis mým přátelům

Vážení přátelé,

dnes si promluvíme o sociální revoluci. Ptáte se asi proč, když různí tvůrci veřejného mínění tvrdí, že po pádu „reálného socialismu“ slovo revoluce vyšlo z módy. Tito lidé si asi vždycky potají mysleli, že revoluce předcházející roku 1917 byly jen jakousi zkouškou na nečisto, dokud nepřijde revoluce „doopravdy“. Pak by totiž, zkrachovala-li revoluce „doopravdy“, nebylo o čem mluvit. Jako obvykle, stejní lidé praktikují ideologickou cenzuru a přisuzují si přednostní právo na udělení či odmítnutí legitimacy módám a výrazům. Tito strážci ducha (lépe řečeno sdělovacích prostředků) se od nás i nadále velice liší, byl totiž čas, kdy se domnívali, že sovětský monolit je věčný a dnes zase tvrdí, že triumf kapitalismu je definitivní a nezvratný. Považovali za samozřejmé, že podstatou každé revoluce je prolévání krve a že kulisami, bez nichž to nejde, jsou vlající prapory, pochody, gesta a plamenné řeči. V krajině, v níž se zformovali, vždy vládly Hollywoodské filmy a móda ala Pierre Cardin. Mluví-li například dnes o Islámu, zneklidňuje je hlavně tmnější ženská móda, a mluví-li o Japonsku, nevzrušují je jen ekonomické problémy, ale hlavně to, že je pořád ještě možný návrat ke kimonu. Jestliže se v dětském věku krmili filmy a knížkami o pirátech, pak je zaujalo Káthmándú, okružní plavby po ostrovech, ekologická obrana přírody a „přirozená“ móda; pokud byly naopak jejich stravou kovbojky a akční filmy, představují si pokrok jako soupeření a války a revoluci vidí v dýmu střelného prachu.

Žijeme zcela ponořeni ve světě kódů masové komunikace, kde nám *opinion makers* vnucují svá poselství pomocí deníků, časopisů a rozhlasu, kde slabomyslní spisovatelé nařizují, o čem se má a o čem se nemá diskutovat a pouze pár lidí se zdravým rozumem nás informuje o současném světě. Den co den se před televizními kamerami producírují korporace výrobců názorů a postojů. Hezky popořádku si předávají slovo psychologka, sociolog, politolog, módní návrhář, novinářka, která právě udělala interview s Kaddáfim, a astrolog, který všechno uhádne. Nakonec nás všichni společně začnou okřikovat: „Revoluce? Ta je úplně pasé!“ Veřejné mínění (neboli to, co se zveřejňuje) tvrdí, že všechno je přes nějakou tu občasnou nesnáz v nejlepším pořádku a revoluce je pryč po smrti.

Byl nám tu však snad představen celek promyšlených idejí, schopných diskvalifikovat revoluční proces v současném světě? Kdepak, zatím to byla jen mínění, dobrá leda do zábavných pořadů. Což znamená, že tu nejsou žádné koncepce, o kterých by se dalo vlastně diskutovat. Přejdeme však k podstatě věci.

1. Destruktivní chaos nebo revoluce

V naší sérii dopisů jsme komentovali obecnou situaci, v níž žijeme, a z komentářů jsme vyvodili následující alternativu: buď zůstaneme ve vleku tendence, která je čím dál nesmyslnější a destruktivnější, nebo událostem udáme zcela jiný směr. V této volbě proti sobě stojí dialektika svobody proti determinismu, lidské hledání a volba proti pasivnímu přijetí mechanických procesů, jejichž výsledkem je odlidštění. Odlidšťující je koncentrace velkého kapitálu vedoucí k světovému kolapsu, stejně jako svět, který by mohl být výsledkem tohoto procesu, svět zmítaný hladem, migracemi, nekonečnými boji a válkami, každodenní nejistotou, všudypřítomnou svévolí, chaosem, nespravedlností, omezením svobody a vítězstvím nových tmářství. Odlidšťující bude opětý návrat k bloudění v kruhu až do chvíle, kdy se objeví nová civilizace, která zopakuje znova všechny pošetilé mechanismy, které už známe, pokud to ovšem, po krachu první planetární civilizace, která se nyní začíná konstituovat, bude vůbec možné. Ale v této dlouhé historii je život generací a jednotlivců tak krátký a tak bezprostřední, že každý spíše považuje osud širšího společenství za extrapolovaný svůj osud partikulární a nikoliv svůj vlastní osud jako partikulární případ obecnějšího osudu. Tak je mnohem přesvědčivější to, co lidé žijí dnes, oproti myšlence, co oni nebo jejich děti budou žít zítra. Požadavky miliónů lidských bytostí jsou tak naléhavé, že nezbyvá prostor pro úvahu nad podobou budoucnosti, která by mohla nastat. Příliš mnoho tragédií probíhá právě v tomto okamžiku, což nám naprosto stačí k tomu, abychom se pustili do boje za včasnou radikální změnu situace. Proč se tedy zabýváme zítřkem, jsou-li tak naléhavé problémy dneška? Z toho prostého důvodu, že představa budoucnosti je stále zmanipulovanější, a navíc jsme neustále vybízeni k tomu, abychom současnou situaci snášeli, jako kdyby šlo o bezvýznamnou krizi, ve které se dá žít. „Za každou ekonomickou nápravu“, teoretizují, „musí společnost zaplatit.“ „Bohužel“, říkají, „chcete-li, abychom se v budoucnu měli všichni dobře, musíte teď snášet těžké časy.“ „Že dejme tomu nějaké léky a technologie je jen tam, kde vládne blahobyť?“ „Jen čekejte“, přesvědčují, „jednou přijde řada i na vás!“. A jak nás titíž lidé, co shora uvedeným způsobem zajistili pokrok pro všechny, neustále odkazují do budoucnosti, ze všech sil mezitím hloubí propast, která dělí blahobytné menšiny od stále chudších a postiženějších většin. Tento vládnoucí sociální řád nás vhání do bludného kruhu, který ústí do globálního systému, jemuž neunikne jedno jediné místo na naší planetě. Přitom je však zřejmé, že všude se zmáhá nevíra ve sliby společenských špiček, postoje že se stávají stále radikálnějšími a že začíná vládnout všeobecný neklid. Budeme bojovat všichni proti všem? Vytáhnou civilizace do boje proti druhým civilizacím, kontinenty proti jiným kontinentům, regiony proti jiným regionům, etnické skupiny proti jiným, sousedé proti sousedům a rodinní příslušníci proti jiným rodinným příslušníkům? Půjdeme vstříc nikým a ničím neřízené spontánnosti, jako zraněná zvířata úpící bolestí, nebo obsáhneme všechny rozdíly, které je třeba jen uvítat, a společně vykročíme ke světové revoluci? Pokouším se tu vyložit, že před námi

jsou dvě alternativy, buď destruktivní chaos, nebo revoluce, jako směr schopný překonat rozdíly utlačovaných. Tvrdím, že situace ve světě a partikulární situace každého jednotlivce bude den ode dne vůči sobě konfliktnější a že ponechat budoucnost v rukou těch, kteří tento proces vedli až po dnešek, je naprostá sebevražda. Už naštěstí nežijeme v době, kdy se opozice smetla a druhý den se klidně prohlásilo: „...ve Varšavě vládne klid“. Ale také ještě nenastala doba, kdy deset procent obyvatelstva může neomezeně disponovat zbývajícími devadesáti procenty. V současném systému, který začíná být ve světovém měřítku uzavřený a bez jasného směru změn, se kapitál a moc prostě dále akumulují na úkor všech ostatních. Od uzavřeného systému se ale nedá čekat nic než mechanický nárůst všeobecného rozpadu řádu. Paradoxem tohoto systému je, že každý pokus o nastolení řádu v narůstajícím chaosu povede jen ještě k většímu chaosu. Není jiného řešení, než změnit systém a rozevření rozlišností lidských potřeb a tužeb. V této poloze téma revoluce rázem naroste do nebývalé velikosti a stane se projekcí budoucnosti, jaká v předchozích epochách nemá obdoby.

2. Jakou revoluci máme na mysli?

V předcházejícím dopise jsme se zabývali protiklady lidské práce a velkokapitálu, demokracie reálné a demokracie formální, decentralizace a centralizace, nediskriminace a diskriminace, svobody a útlaku. Jestliže v současné době se kapitál postupně přemísťuje do bank a banky se zmocňují podniků, zemí, regionů a celého světa, pak revoluce znamená změnit bankovní systém tak, aby jeho služby byly k dispozici bez lichvářských úroků. Jestliže v každém podniku má kapitál svůj zisk a zaměstnanec mzdu či plat a jeho správa a rozhodování jsou výlučně v rukou kapitálu, pak revoluce znamená, že zisk bude znova investován, proměněn v jiné hodnoty, nebo použit k vytváření nových pracovních možností a že rozhodovat bude nejen kapitál, ale i práce. Mají-li se věci tak, že kraje nebo okresy nějaké země jsou podrobeny centrálnímu rozhodování, pak revoluce záleží v destrukuralizaci této moci tak, aby jednotlivé kraje či okresy vytvořily federativní uspořádání a aby i jejich moc byla decentralizována ve prospěch společenské základny, z níž by pak vyšlo volební zastoupení. Nejsou-li zdravotnictví a školství v jedné a téže zemi všem poskytovány na stejné úrovni, pak revoluce znamená bezplatný přístup ke vzdělání a zdravotní péči pro všechny; protože právě tyto dvě hodnoty jsou největšími hodnotami revoluce a budou muset nahradit vzor současného sociálního paradigmatu založeného na bohatství a moci. Bude-li všechno podřízeno prioritě zdravotnictví a školství, bude vytvořen správný rámec pro řešení i těch nejsložitějších ekonomických a technologických problémů současné společnosti. Při postupu opačným směrem nemůže být vytvořena vývojeschopná společnost. Základním argumentem kapitalismu je všechny návrhy zpochybnit neustálou otázkou, kde na to všechno získat prostředky a jak zvyšovat produktivitu, přičemž se dává na srozuměnou, že tyto prostředky mohou pocházet pouze z bankovních půjček a ne z práce lidí. K čemu je ostatně produktivita, když se vymyká kontrole těch, kteří produkují? Model, který po několik desetiletí v několika zemích světa fungoval a dnes se začíná rozpadat, nám ale nic zvláštního neříká. Jak v těchto zemích skvěle funguje a zlepšuje se zdravotnictví a školství, to je vidět z toho, jak tam rychle narůstají nejen fyzické, ale i psychosociální neduhy. Produkuje-li tamnější školství autoritářskou, násilnickou a rasistickou lidskou bytost, patří-li k pokroku zdravotnictví alkoholismus, narkomanie a sebevraždy, pak tento model opravdu za nic nestojí. Budeme i nadále obdivovat skvěle organizovaná vzdělávací centra a dokonale zařízené nemocnice s tím, že se zasadíme o to, **aby sloužily bez rozdílu všem lidem**. Co se pak obsahu a významu zdravotnictví a školství týče, v tomto směru není se současným systémem opravdu o čem diskutovat.

Máme na mysli revoluci sociální, která by zásadně změnila životní podmínky lidí, revoluci politickou, která by změnila strukturu moci a konec konců i revoluci lidskou, která by současné hodnoty úpadkové nahradila hodnotami vlastními. **Sociální revoluce, o níž humanismus usiluje, počítá samozřejmě s převzetím politické moci, aby mohly být provedeny náležitě změny, toto převzetí moci však samo o sobě není jejím vlastním cílem.** Násilí do výzbroje této revoluce nepatří, kam by nás ostatně zavedla nechutná praxe věznění či odstranění nepřítele? V čem bychom se pak lišili od odvěkých utlačovatelů? Indická revoluce proti kolonialismu se uskutečnila s pomocí lidového tlaku a bez násilí. Byla to revoluce nedokončená, protože jí scházely ideje, ukázala však nové metody akce a boje. Revoluce proti monarchii v Íránu začala pod tlakem lidových vrstev a dokonce nedošlo ani k dobývání center politické moci, protože tato centra se sama „vyprázdnila“, destrukuralizovala a přestala fungovat. Všechno pak obrátila vníveč nesnášenlivost. Znamená to však, že revoluce se dá provádět různě, včetně vítězství ve volbách, v každém případě je však třeba okamžitě provést zásadní transformaci struktur s tím, že se začne ustanovením nového právního řádu, který by mezi jiným jasně zakotvil změny ve společensko-výrobních vztazích, zabránil jakékoli svévoli a upravil fungování použitelných struktur převzatých z minulosti.

Revoluce, které jsou dnes v agonii, i ty nové, které se rodí, budou nakonec jen svědectvím nehybného stojatého pořádku, a zůstanou u organizovaného povyku a srocení, pokud nevykročí směrem, který humanismus navrhuje, neboli k takovému systému společenských vztahů, v němž by ústřední hodnotou byl člověk a ne jiné hodnoty jako třeba „výroba“, „socialistická společnost“ a tak podobně. Považovat člověka za centrální hodnotu ovšem předpokládá zcela odlišný přístup než dnešní pojetí „člověka“. Současná schémata, používaná k charakteristice toho, co je člověk, mají ještě velice daleko k idejím a citlivosti, jakých je třeba k tomu, aby zachytily skutečnost toho, co je lidské, i když musíme dodat, že přesto se tu a tam začínají znova ozývat kritické hlasy překračující schémata přijatá povrchním dobovým myšlením. Abychom uvedli nějaký příklad: G. Petrovič vypracoval koncepci, která

předjímá to, co jsme tu vyložili. Revoluci definuje jako „tvorbu zásadně jiného způsobu bytí, odlišného od bytí mimolidského, protilidského a ne zcela lidského“. Jeho úvaha vede k závěru, že revoluce je nejvyšší formou bytí, neboť znamená „bytí plné“ a „bytí ve svobodě“. (Teze k „*Nezbytnosti revoluční koncepce*“, 1977, ve *Filosofie a společenské vědy*, kongres v Morelli v roce 1975).

Revoluční příliv, který se coby výraz zoufalství utlačených lidských většin dostal do pohybu, není možno zastavit. Jenže to samo nestačí, správný směr tohoto procesu se nezíská mechanismem „společenské praxe“. **Imperativem současnosti je přejít pomocí revoluce z říše nutnosti do říše svobody. Nebudou-li budoucí revoluce chtít zůstat jen vojenskými vzpourami, státními převraty a omezit se jen na požadavky jedné třídy, etnické skupiny nebo náboženství, budou muset nabýt transformačního charakteru založeného na podstatě lidskosti. Z toho pak vyplývá, že nehledě na změny, které vyvolají v konkrétní situaci té které země, bude jejich charakter nutně universalistický a jejich cílem že bude světovost. Takže mluvíme-li o „revoluci světové“, je nám jasné, že jakákoliv revoluce humanistická, či ta, která se revolucí humanistickou stává, i když k ní došlo v mezní situaci, bude mít především takový charakter a cíl, který by ji přinutil překročit sebe samu. A tato revoluce, i když místo, kde vznikne, bude zcela bezvýznamné, se dotkne podstaty každého člověka. Při světové revoluci nemůže jít pouze o úspěch, ale především o její reálnou polidšťující dimenzi. Revolucionář, odpovídající tomuto novému typu revoluce, bude svou podstatou i praxí člověk, který chce polidštit svět.**

3. Akční fronty v revolučním procesu

Chtěl bych se nyní pozdržet u několika praktických poznámek k vytváření podmínek pro jednotu, organizaci a růst společenské síly, která by se sama mohla nasměrovat k revolučnímu procesu.

Stará teze, založená na vytváření bloků, v nichž by se shromáždily pokrokové síly na základě minimálního programu, skončila dnes u shluků různých odpůrců stávající moci, poslepovaných dohromady bez širšího propojení do společnosti, což vede jen ke kumulaci rozporů mezi jejich vedoucími skupinami, které usilují pouze o to, aby prorazily v médiích a veřejně se prezentovaly. V době, kdy strana s dostatečnými ekonomickými zdroji dokázala tuto roztržičnost hegemonizovat, teze volebních „bloků“ a front ještě byla celkem přijatelná, dnes se však situace zásadně změnila. Tradiční levice přitom zůstala u týchž postupů, jako by se nic nestalo. Je nezbytně třeba revidovat roli stran v současné situaci a položit si otázku, zdali politické strany jsou vůbec ještě strukturami schopnými uvést do pohybu revoluci. Jestliže by se totiž dnes vládnoucímu systému opravdu podařilo strany zcela pohltit a proměnit je v pouhé prázdné „slupky“ aktivit, kontrolovaných velkokapitálem a bankami, pak se strany nadstrukturální, bez jakékoliv lidské základny, mohou dostat k formální (ne však k reálné) moci, aniž by přitom vnesly do systému jakékoliv významné změny. Politická činnost si v této době zatím vyžaduje vytvoření strany, která by získala volební zastupitelství v různých úrovních, musí však být od první chvíle jasné, že toto zastupitelství má za cíl vyvolat a řídit konflikt uvnitř stávající moci. Člen strany, která se stane zástupcem lidových vrstev, není v tomto kontextu tolik veřejným funkcionářem, ale spíše člověkem ozřejmujícím rozpor systému a organizujícím boj směřující k revoluci. Jinými slovy řečeno, stran nebo institucionální politická práce je tu chápána jako výraz širšího společenského jevu, který má svou vlastní dynamiku. Tedy zatímco strana sice může svou vrcholnou aktivitu rozvíjet i ve volebním období, různé akční fronty, které čas od času tvoří její základnu, však využijí voleb k obrácení pozornosti k sociálním konfliktům a k rozšíření své organizace. Jsou tu prostě oproti tradičnímu pojetí strany výrazné rozdíly. Ještě před několika desítkami let vládla domněnka, že strana je předvojem boje, spojujícím různé akční fronty. Nyní tu navrhuje pravý opak. Jsou to akční fronty, které organizují a rozvíjejí základnu společenského hnutí a strana je institucionálním výrazem tohoto hnutí. Strana jako taková by měla vytvářet podmínky k tomu, aby se do boje zařadily další pokrokové politické síly, protože po nich nemůže chtít, aby se vzdaly své identity a splynuly s ní. Tato strana musí svou vlastní identitu překročit a společně s dalšími silami vytvořit mnohem širší „frontu“, která by zahrnula všechny roztržičené pokrokové prvky. Nebude-li však tato strana mít svou skutečnou základnu, která by celý proces někam zaměřila, pak půjde o pouhou dohodu mezi vedením jednotlivých skupin. Tato myšlenka nejde obrátit vzhůru nohama tak, že by se strana stala částí fronty zorganizované jinými nadstrukturami. K založení společné fronty s jinými politickými silami dojde tehdy, přijmou-li dotyčné síly podmínky předložené touto stranou, jejíž reálná síla je dána organizací základny. A nyní se budeme zabývat různými typy akčních front.

Je nezbytně třeba, aby různé akční fronty vyvíjely svou činnost na základně administrativní správy té které země, především na úrovni městské a místní samosprávy. **Je nezbytně třeba rozvíjet v dané oblasti společné akční fronty jak v prostředí pracovním, tak v místě bydliště, a směřovat je ke konfliktům, které zde vznikají a jim dát patřičnou prioritu. To znamená, že boj za bezprostřední požadavky nemá smysl, nepromění-li se v organizační růst a v zaujetí pozice výhodné pro další postup.** Každý jednotlivý konflikt musí být interpretován v přímém spojení s životní úrovní, zdravotnictvím a školstvím té které země (díky čemuž by se pracovníci ve zdravotnictví a ve školství měli okamžitě stát sympatizujícími složkami a později nezbytnými řídicími kádry pro organizaci společenské základny).

V odborových organizacích dochází ke stejnému jevu jako ve stranách vládnoucího systému, takže není třeba uvažovat o ovládnutí odborů, ale spíš o sdružování pracujících, kteří by pak tradiční vedení zbavili vlády. Je třeba

podporovat všechny systémy přímé volby, pořádat plenární shromáždění a schůze, které by přiměly vedení k účasti, a vyžadovat po vedení zaujetí pozice v konkrétních konfliktech tak, aby buď odpovídaly požadavkům základny, nebo aby byly základnou přeskočeny. Akční fronty na odborovém poli si musí samozřejmě vybudovat vlastní taktiku a hlavně mít na paměti růst společenské základny a její organizace.

Důležité je uvést do pohybu společenské a kulturní instituce, které při své činnosti vycházejí ze základny, protože to umožní spojit v jeden celek diskriminované či perzekuované skupiny, v kontextu respektování lidských práv, tím, že jim přes všechny jejich odlišnosti bude nabídnuta společná cesta a cíl. Teze, podle níž každá etnická skupina, každé společenství a každá diskriminovaná lidská skupina se musí snažit být jako taková co nejsilnější, aby se mohla vzepřít útlaku, je výrazem neschopnosti hodnotit skutečný stav věcí. Dotyčný názor vychází z myšlenky, že „smíchat se“ s jinými živly vede ke ztrátě vlastní identity, zatímco opak je pravdou, protože právě izolace oslabuje a ústí do situací, kdy tyto skupiny mohou být snadno zlikvidovány, nebo je dožene k postojům tak radikálním, že jejich pronásledovatelé jimi zdůvodní své likvidační akce. Nejlepší zárukou přežití pro diskriminovanou menšinu je vytvořit společnou frontu s ostatními, kteří boj za své požadavky rovněž zaměřují revolučním směrem. Sám systém, bereme-li jej globálně, nakonec vytváří podmínky pro diskriminaci a tyto podmínky nebudou odstraněny, dokud dotyčný společenský řád nebude transformován.

4. Revoluční proces a revoluční směr

Je třeba rozlišovat mezi revolučním procesem a revolučním směrem. **Z našeho hlediska revoluční proces vidíme jako soubor mechanických podmínek, které vznikly během rozvoje daného systému.** Takto pojatý rozvoj pak vytváří faktory nesouladu, které jsou nakonec buď něčím nahrazeny, nebo se systému vnutí, nebo systém jako celek rozloží. Z analýzy vyplývá, že právě globalizace, ke které svět nyní směřuje, vytváří v celkovém vývoji systému výrazné faktory nesouladu. Tento proces není závislý na rozhodnutí a vůli skupin či jednotlivců. Tímto problémem jsme se ostatně zabývali už vícekrát v předchozích dopisech. Problém, který nyní vyvstává, lze shrnout do otázky: jaká bude budoucnost tohoto systému, který mechanicky směřuje k sebezrevolučnímu, bez jakékoliv orientace k pokroku? Tato orientace je závislá na lidské intenci a vymyká se podmínkám daným systémem. Při jiných příležitostech jsme se už zabývali naším postojem k nepasivnosti lidského vědomí a k jeho základnímu rysu (vědomí není pouhým odrazem objektivních podmínek), dále k schopnosti lidského vědomí těmto podmínkám čelit a vyprojektovat do budoucna situaci odlišnou od té, kterou právě žije (doporučujeme nahlédnout do *čtvrtého dopisu*, odstavců 3 a 4, a do stati *Historiologické diskuse*, III. kapitola, paragrafy 2 a 3 v knize *Contribucion al pensamiento*). To je v tomto kontextu svobody, v podmínkách které interpretujeme revolučním směrem.

Bohatá a mocná menšina pomocí násilí vnucuje své podmínky společenskému celku; organizuje svůj řád, setrvačný systém, který jednoduše pokračuje ve svém mechanickém vývoji. Z tohoto hlediska se jak způsob výroby, tak z něj vyplývající společenské vztahy, jak právní řád, tak vládnoucí ideologie řád regulující a zdůvodňující, tak státní či polostátní správní aparát, s jehož pomocí je kontrolováno všechno, co patří ke společnosti, ukazují být nástroji sloužícími zájmům a cílům menšin, které jsou u moci. Rozvoj systému však mechanicky pokračuje a překračuje intence této mocné menšiny, která se snaží ve svých rukou koncentrovat stále více kontroly a moci a vyvolává tím další zrychlení rozvoje systému, který se postupně její kontrole zcela vymyká. Růst nesouladu a chaosu naráží na daný řád a přinutí jej nakonec použít stále mocnějších prostředků k ochraně. V kritických okamžicích bude společnost nucena k disciplíně veškerou násilnou mocí, kterou má systém k dispozici. To vede k užití nejzazšího zdroje: ozbrojených sil. Je však jisté, že armáda v situaci, kdy se celý systém bude nacházet před celkovým kolapsem, odpoví na příkaz s tradiční poslušností? Pokud by tomu tak nebylo, pak by se změna směru současných událostí, ke které by mohlo dojít, musela stát předmětem diskuse. Stačí se zamyslet nad posledními etapami civilizace, které předcházely etapě dnešní, a bude nám jasné, že armáda povstala proti vládnoucí moci a rozdělila se během občanských válek, které už zrály v lůně společnosti v případech, kdy systém nedokázal dát situaci nový směr a pokračoval na cestě vedoucí ke katastrofě. Budeme mít po nastolení světové civilizace, která se před námi začíná rýsovat, před sebou stejný osud? Armádou se budeme zabývat v příštím dopise.

Přijměte zároveň s tímto mým dopisem i srdečný pozdrav.

Silo, 7. srpna 1993

Osmý dopis mým přátelům

Vážení přátelé,

jak jsem již předeslal v minulém dopise, chtěl bych se nyní zabývat některými problémy souvisejícími s armádou. Pochopitelně mě budou zajímat především vztahy mezi ozbrojenými složkami, politickou mocí a společností.

Za základ mi poslouží dokument, o němž se před třemi měsíci diskutovalo v Moskvě (s názvem *Nezbytnost postoje humanistů vůči současným ozbrojeným složkám*, Mezinárodní konference o humanizaci vojenských aktivit a o reformě ozbrojených složek, konaná pod záštitou Ministerstva národní obrany Společenství nezávislých států, od 24. do 28. května 1992 v Moskvě). Od koncepcí obsažených v tomto dokumentu se odchýlím jen až se budu zabývat postavením armád v revolučním procesu, kde bych rád dotáhl do konce myšlenky, které jsem předtím jen naznačil.

1. Nutnost nového vymezení role ozbrojených sil

Ozbrojené síly se dnes snaží vymezit svou novou roli. K této situaci došlo po iniciativách zaměřených k poměrnému a postupnému odzbrojení, k nimž na konci osmdesátých let přistoupil Sovětský svaz. Snížení napětí mezi oběma velmocemi vyvolalo v nejdůležitějších zemích světa obrat v pojetí vojenské obrany. Postupné nahrazování vojensko-politických bloků (především Varšavského paktu) systémem vzájemné spolupráce uvedlo do pohybu odstředivé síly vyvolávající nové srážky na mnoha místech naší planety. V období hluboké „studené války“ byly sice konflikty na omezených územích časté a někdy i dlouho trvaly, dnes se však jejich charakter výrazně změnil a hrozí zahrnout celý Balkán, muslimský svět a různé oblasti Asie a Afriky.

Pohraniční spory, které dříve vtahovaly do celé záležitosti armády sousedících zemí, se dnes hlavně kvůli separatistickým snahám uvnitř některých zemí ubírají docela jiným směrem. Ekonomické, etnické a jazykové rozdíly vedou k změnám hranic, považovaných dosud za nezměnitelné, zároveň dochází k migracím ve velkém měřítku. Lidské skupiny se dávají do pohybu, buď aby vyvázly ze zoufalých situací, nebo aby ve svých územích zadržely či naopak z nich vypudily jiné lidské skupiny. Tyto a další jevy jsou důkazy hlubokých změn, k nimž došlo ve struktuře a hlavně v pojetí státu. Na jedné straně jsme svědky procesu ekonomické a politické regionalizace, na druhé vidíme narůstající neshody uvnitř zemí, které se na cestu k regionalizaci už vydaly. **Jako kdyby se národní stát, vymezený před dvěma sty lety, začal hroutit pod údery, které mu shora uštědřují nadnárodní a zezdola separatistické síly.** Stát je stále závislejší, stále víc svázaný s regionální ekonomikou a stále více zatahován do ekonomické války s jinými regiony. Ve snaze kontrolovat situaci dostal do dosud nepoznané krize. Zakládající ústavy se mění, aby uvolnily místo přesunům kapitálu a finančních zdrojů, zákoníky, občanské a obchodní zákony rychle zastarávají. Dokonce i trestní právo se mění. Může-li být dnes zatčen nějaký občan soudními úředníky jiné národnosti, a jeho přečin souzen v jiné zemi na základě tamnějších zákonů, pak to znamená, že se mění povaha trestné činnosti. Někdejší pojetí národní svrchovanosti je tím vším citelně zredukováno. Důsledky této všeobecné krize pocítuje celý soudní a politický státní aparát, všechny státní instituce i zaměstnanci v přímé či nepřímé službě. V téže situaci se ocitla i armáda, již byl dříve svěřen úkol zajišťovat svrchovanost a všeobecnou bezpečnost. Souběžně s privatizací školství, zdravotnictví, komunikací, přírodních zdrojů a dokonce i důležitých oblastí jako je bezpečnost občanů, veškeré veřejné statky a služby se redukuje i význam tradičního státu. Je zcela nasnadě domnívat se, že jestliže se veřejné kontrole vymkne správa a prostředky země, bude je záhy následovat i spravedlnost a armádě bude přisouzena role soukromé služby na obranu lokálních nebo nadnárodních ekonomických zájmů. Uvnitř mnoha zemí v poslední době tyto tendence výrazně zesílily.

2. Přetrvávání faktorů agrese v období uvolnění napětí

Vnější agresivita mocností, které ve své době vyhlásily ukončení studené války, zatím ještě přetrvává. Existuje řada případů narušení vzdušného a námořního prostoru, neopatrné přesuny k vzdálenějším územím, nálety a zřizování základů, upevňování vojenských paktů, války a okupace cizích území kvůli kontrole plavebních cest či ovládnutí přírodních zdrojů. Precedenty vytvořené válkami, jakou byla válka v Koreji, v Laosu a v Kambodži, krizemi, jakou byla krize suezská, berlínská a kubánská, přepadeními, k jakým došlo v Grenadě, v Tripolisu a v Panamě, odhalily před světem neúměrnost válečných akcí, častokrát obrácených proti bezbranným zemím. Jejich závažnost je zřejmá, jakmile se začne mluvit o odzbrojení. Tyto akce nabývají na závažnosti, protože v případech, jakým byla válka v Perském zálivu, probíhají v bezprostřední blízkosti mocností, které by je mohly považovat za ohrožení vlastní bezpečnosti. Podobné násilnosti mají škodlivé následky i v tom, že posilují vnitřní fronty, které považují své vlády za neschopné tyto nátlaky brzdit. To všechno by mohlo nakonec narušit ovzduší míru v mezinárodním měřítku, které je právě teď velice důležité.

3. Vnitřní bezpečnost a vojenská restrukturalizace

Co se týče vnitřní bezpečnosti, je třeba uvést dva problémy, které se objevují bezprostředně na horizontu událostí. Jde o sociální explozi a terorismus.

Bude-li nezaměstnanost a recese v průmyslově vyspělých zemích dále narůstat, pak je docela dobře možné, že tyto země se stanou jevištěm otřesů a zvrátů, které by mohly zásadně pozměnit obraz, jaký poskytovaly během posledních desetiletí, kdy se konflikty odbývaly na okrajích, zatímco centrum bez otřesů sílilo a rostlo. Události jako jsou ty, k nimž došlo v Los Angeles vloni, by se mohly rozšířit daleko mimo místo, kde začaly, a přesunout se dokonce i do jiných zemí. Terorismus se znova ukazuje jako zcela vážné a veliké nebezpečí, hlavně vzhledem ke kapacitám střelných zbraní, které dnes poměrně specializované skupiny a jednotlivci mají k dispozici. Tato hrozba, která by se mohla jednou uchýlit i k výzbroji atomové, nebo k deflagračním a molekulárním výbušninám o vysokém potenciálu, se týká i oblasti chemických a bakteriologických zbraní, které jsou laciné a snadno se vyrábějí. Záležitostí, které se týkají ozbrojených složek, je vzhledem k nestabilní situaci, v níž se dnešní svět nachází, opravdu hodně. Nehledě na problémy strategické a politické, kterými se ozbrojené složky musejí zabývat, jsou tu také problémy vnitřní restrukturalizace, redukce významného počtu složek, způsobu náboru a výcviku, obnovy vojenského materiálu, technické modernizace a především ekonomických zdrojů. I když uvedené souběžné problémy je třeba chápat, je jasné, že ani jeden z nich nemůže být vyřešen, nebude-li jasné, jaká vlastně bude hlavní funkce armád ve světě a ve společnosti. Ozbrojené složky konec konců orientuje politická moc a ony pak vyvíjejí svou činnost na základě této orientace.

4. Přehled pojetí svrchovanosti a bezpečnosti

Při tradičním pojetí měly ozbrojené složky chránit a hájit nezávislost a bezpečnost země s tím, že se mohou podle příkazů vládnoucí moci uchýlit k použití síly. Monopol násilí, který náleží státu, byl tak přenesen na armádu. A to je právě klíčový bod v diskusi o tom, co je třeba považovat za „suverenitu“ a „bezpečnost“. Pokud si tyto svrchovanost a bezpečnost, nebo moderněji řečeno „pokrok“ v určité zemi vyžadují vnější zdroje surovin, námořní doprovod kvůli ochraně zboží, kontrolu strategických bodů a okupování cizích území se stejným cílem, pak bezpochyby stojíme před teorií i praxí kolonialismu či neokolonialismu. V kolonialismu funkce armády spočívala především v otevření cest k realizaci zájmů tehdejších vládců a pak soukromých společností, které získávaly zvláštní koncese od politické moci výměnou za přiměřené výnosy. Nelegálnost tohoto systému bývala zdůvodňována barbarstvím domorodých národů, jejich neschopností spravovat své vlastní záležitosti. Ideologie toho období označovala kolonialismus za příkladný „civilizační“ systém.

V období napoleonského imperialismu bylo funkcí armády, která ostatně představovala i politickou moc, především rozšiřovat území státu pod záminkou vysvobození národů z poroby a zavádění správního a právního systému, který by ve svých zákonech zakotvil svobodu, rovnost a bratrství. S tím související ideologie zdůvodňovala imperialistickou expanzi používáním kritéria „nutnosti“ nastolit namísto nelegálních monarchií, založených na nerovnosti, které se spojily k potlačení Revoluce, moc demokratické revoluce.

Později byla podle Clausewitzova učení válka chápána jako pouhé 'pokračování politiky' a stát, podněcovatel této politiky, byl považován za vládní aparát společnosti usazené na určitém území. Nastala doba definicí, drahých geopolitikům, ve kterých byly hranice nazírány jako jakási „pokožka státu“. V rámci tohoto organického pojetí se pak „pokožka“ podle vitality dané země buď zmenšovala, nebo zvětšovala, u společenství, které požadovalo větší „životní prostor“ z důvodu své populační či hospodářské koncentrace, ji pak bylo možno zvětšit. V této perspektivě bylo posláním armády dobývat prostor podle požadavků politiky vlastní bezpečnosti a svrchovanosti, která ovšem ani v nejmenším nedbala potřeb zemí sousedních. Vládnoucí ideologie je okamžitě ochotna vyhlásit nerovnost potřeb různých lidských skupin na základě jejich větší či menší životaschopnosti. Toto zoologické pojetí boje za přežití připomíná darwinismus nevhodně přenesený do politické a vojenské praxe.

5. Legálnost a meze vládnoucí moci

V atmosféře, v níž žijeme, zůstalo ještě hodně ze tří koncepcí, které jsme uvedli jako příklady toho, jak armády souvisejí s politickou mocí a jak se řídí rozkazy, které moc vydává za příkazy bezpečnosti a svrchovanosti. Je-li úkolem armády sloužit bezpečnosti a svrchovanosti státu, pak i v případě, kdy se jejich pojetí v různých zemích různí (ba i mezi následujícími vládami), ozbrojeným složkám stejně nezbyvá než tento svůj úkol plnit, přestože se rozkazy mění. Je tu vůbec možné nějaké omezení nebo výjimka? **Dvě jasné výjimky jsou: 1. Případ, kdy se politická moc ustavila nelegálně a kdy byly vyčerpány civilní možnosti, které by mohly tuto nenormální situaci změnit. 2. Případ, kdy byla politická moc sice ustavena legálně, při jejím vykonávání se však stala nelegální a přitom byly vyčerpány občanské zdroje, které by tuto situaci mohly změnit. V obou případech mají ozbrojené síly za povinnost zavést znovu legální moc, což znamená pokračovat v akcích, které občanskou cestou nemohly být dotazeny do konce. V takové situaci se musí armáda spojit s legalitou a ne s vládnoucí mocí.** Armáda by tudíž neměla být považována za rozhodujícího činitele, naopak v těchto případech je třeba zdůraznit skutečnost, že legálnost byla narušena vládnoucí mocí, která buď zločinnou už byla, nebo se jí stala. Otázka, kterou je třeba si položit, je tudíž následující: odkud pochází legálnost a jaké je její charakteristika? Jako humanisté odpovídáme, že legalita pochází z lidu, protože lid si dal konstituční zákony, vybuodoval některý typ státního zřízení a základních zákonů, kterým se pak občané podrobují. A v krajním případě, kdy by se lid rozhodl změnit státní zřízení a typ zákonodárství, pak je na státních institucích, aby změnu provedly samy, neboť nemůže

existovat státní struktura nebo právní systém postavený nad vůli lidu. Tento bod nás vede k úvaze o revoluci, kterou se budeme zabývat dále.

6. Zodpovědnost armády vůči politické moci

Měli bychom zdůraznit, že vojenské útvary musí být vytvořeny ze zodpovědných občanů, kteří dodržují své povinnosti vůči legálně ustavené moci. Funguje-li stávající moc na základě demokracie, v níž je respektována většinová vůle stanovená ve volbách, a dochází-li k pravidelné výměně zástupců lidu, jsou-li respektovány v rámci zákonných ustanovení menšiny a je-li respektováno rovněž rozdělení a nezávislost pravomocí, pak armáda nemůže rozhodovat o úspěšnosti či omylech vlády. Při ustavení nelegálního režimu ozbrojené složky nesmějí tento režim ve jménu „povinné poslušnosti“ mechanicky podporovat. Ani v případě, kdy dojde k mezinárodnímu konfliktu, nesmí armáda podle příkazů moci, která chce za každou cenu zachránit sebe samu, přikročit ke genocidě. Nejsou-li totiž lidská práva postavena nade všechna práva ostatní, není jasný důvod existence společnosti jako organizace a státu. Nikdo se nesmí odvolávat k „povinné poslušnosti“, jde-li o vraždění, mučení a ponižování člověka. Tribunály ustavené po druhé světové válce nás poučily alespoň v tom, že člověk ozbrojený má tutéž zodpovědnost jako člověk jako takový i v mezní situaci, jakou je válečný konflikt.

Nyní bychom si měli položit následující otázku: není snad armáda institucí, která svým výcvikem, disciplínou a vybavením je základním faktorem destrukce? Odpověď zní, že tento stav věci vládl už dávno předtím, než jsme se dostali do současné situace, a že nezávisle na tom, že jsme proti každé podobě násilí, nemůžeme dost dobře navrhnout zánik armád nebo jednostranné odzbrojení, protože prázdno, které by tím vzniklo, by ihned naplnila nějaká jiná agresivní síla, jak jsme se o tom už zmínili v případě útoků na bezbranné země. **Jde o to, že armády jako takové mají důležité poslání v tom, že by neměly vytvářet překážky teorii a praxi postupného a poměrného odzbrojení mezi jiným tím, že se stanou vzorem a inspirací pro vojska v jiných zemích a mohou tak dát zřetelně najevo, že funkcí armády ve světě je zamezit katastrofám a otroctví diktovanému nelegálními vládami, které nemají mandát lidu.** To znamená, že největší službou, kterou armáda může pro svou zemi a pro celé lidstvo vykonat, je zamezit válkám. Toto tvrzení, které by někomu mohlo připadat utopistické, je v současné době podporováno fakty, které dokazují, jak málo praktický a naopak nebezpečný je růst globálního či jednostranného vojenského potenciálu.

Chtěl bych se ještě vrátit k tématu zodpovědnosti armád příkladem z opačné strany. V době „studené války“ se na Západě často opakovala dvě poselství. Na jedné straně NATO a další bloky tu byly od toho, aby bránily životní styl ohrožený sovětským a příležitostně i čínským komunismem. Na druhé straně byly v různých oblastech světa organizovány vojenské akce, které měly „hájit“ zájmy mocností. V Latinské Americe se státní převraty organizované armádami v určité oblasti zdůvodňovaly pohrůzkou vnitřních podvratných živlů. Armády už nezodpovídaly politické moci a pošlapávaly veškerá práva a ústavní záruky. Prakticky celý kontinent byl nakonec zmilitarizován pod takzvanou „doktrínou národní bezpečnosti“. Stopy smrti a zanedbanosti, kterou za sebou tyto diktatury zanechaly, byly kupodivu zdůvodňovány příkazy vydávanými na základě „povinné poslušnosti“. Odtud vycházelo tvrzení, že vojenská disciplína je založena na poslušnosti vojáka vůči nejbližšímu představenému. Tímto pojetím, které připomíná ospravedlňování genocidy nacisty, je právě třeba se zabývat v diskusi o mezích vojenské disciplíny. Jak jsme tu už řekli, náš postoj vůči tomuto partikulárnímu problému je založen na tom, že poruší-li armáda svou závislost na politické moci, změní se v neregulární sílu, v bandu ozbrojenců mimo zákon. Jakkoliv je to jasné, platí tu však přece jen jedna výjimka: případ vojenského povstání proti politické moci, která se buď ustavila nelegálně, nebo se legalitě vzepřela. Ozbrojené složky se nemohou dovolávat „povinné poslušnosti“ vůči nelegální moci, protože by se staly podpůrci neregulárnosti, stejně jako při jiných příležitostech nemají právo na vojenský převrat, jímž by narušily svou roli vzhledem k mandátu, jehož se jim od lidu dostalo. To všechno se týká problémů vnitřní bezpečnosti. V případě války vedené mezi státy nesmějí ozbrojené složky podnikat akce proti civilnímu obyvatelstvu zneprátené země.

7. Restrukturalizace armády

Ve věci nábory občanů do armády se přikláníme k tomu, aby povinná vojenská služba byla nahrazena službou nepovinnou, což by jako systém mělo umožnit lepší formování profesionálního vojáka. Omezení počtu vojáků by odpovídalo i výrazné snížení velitelských kádrů. Příměřenou restrukturalizaci pochopitelně nelze provést, pokud se předtím nevyřeší osobní rodinné a sociální problémy, před nimiž stojí armády, které stále ještě udržují v platnosti předdimenzované stavy vojska. Nové pracovní, geografické a sociální zařazení těchto osob bude vyvážené jen tehdy, bude-li po dobu, kterou si vyžádá jejich nové umístění, udržován s armádou pružný vztah. Při restrukturalizaci, která dnes v řadě zemí probíhá, je třeba mít na paměti především politický model té které země. Systém jednotné správy se pochopitelně liší od systému federativního nebo od spojení zemí, které jsou součástí nějakého regionu. Naše hledisko, nakloněné systému federativnímu a otevřené regionálním konfederacím, vyžaduje, má-li být návrh restrukturalizace korektní, pevné a trvalé postoj, které by zaručily, že projekt bude pokračovat až do vyřešení. Neexistuje-li v tomto směru jasná vůle zúčastněných stran, restrukturalizace nebude možná vzhledem k tomu, že ekonomický přínos každého účastníka bude podmíněn případnými politickými zvraty. V tom případě by federální

oddíly existovaly pouze formálně a vojenské kontingenty by byly pouhým součtem vojenského potenciálu komunity, která by do federace patřila. Tento stav obnáší i těžko řešitelné problémy jednotného velení. Nakonec bude muset v celé záležitosti udat pravidla politická noc, která vojsko řídí a za tohoto stavu věci si partikulární ozbrojené složky budou vyžadovat velice přesně vymezené a koordinované vedení.

Jiným poměrně důležitým problémem při restrukturalizaci jsou některé složky bezpečnostních sil. Nejsou-li bezpečnostní složky militarizovány, vyvíjejí činnost ve vztahu k vnitřnímu pořádku v zemi a hájí občany, i když se obvykle podílejí na kontrole obyvatelstva a operacích značně vzdálených cílům, pro něž byly vytvořeny. Podle schématu, používaného v mnoha zemích, nejsou podřízeny ministerstvu národní obrany či války, ale přímo politickému orgánu, jakým je ministerstvo vnitra. Na druhé straně policie jakožto instituce ve službách občanů a určená k ochraně právního řádu, který nepoškozuje obyvatele země, jsou složkami podružnými a podléhají právní moci, i když vzhledem ke své povaze „veřejné moci“ provádějí často operace, díky nimž se občanům jeví jako složky vojenské. Nenáležitost tohoto neujasněného stavu je nabíledni a je v zájmu samotných ozbrojených složek, aby tato situace byla vyjasněna. Stejně je tomu i s různými tajnými státními informačními službami, které se navzájem překrývají a duplikují, a které nemají s armádou a s jejím režimem vůbec nic společného. Armády potřebují sobě přiměřený informační systém, který by jim dovolil provádět účinné operace a který by se lišil od mechanismů kontrolujících a sledujících občany, protože jejich funkce souvisí s bezpečností státu a nezávisí na souhlasu či nesouhlasu vlády, která je zrovna na řadě.

8. Pozice armády v revolučním procesu

Předpokládá se, že v demokracii moc pochází od svrchovaného lidu. Jak uzpůsobení státu, tak uzpůsobení jednotlivých organismů, které na něm závisejí, vychází z jednoho a téhož zdroje. Armáda tak vykonává funkci, kterou jí přisoudil stát, aby uhájil svou svrchovanost a zajistil svým obyvatelům bezpečnost. V případě, že armáda či nějaká frakce nelegálně převezme moc, jak jsme toho byli často svědky, může pochopitelně dojít ke zneužitím. Mohl by však nastat, jak jsme už řekli, extrémní případ, kdy by se lid rozhodl změnit daný typ státu a daný typ zákonů, zkrátka daný systém. Provedení takové změny by bylo záležitostí lidu, protože jeho vůle nemůže být podřízena žádné státní struktuře a žádnému právnímu systému. Ústavy mnoha zemí počítají s možností, že by vůli lidu mohly být změněny. Mohlo by tak dojít k revoluční přeměně, kdy by demokracie formální ustoupila demokracii reálné. Bráněním této přeměně by byl popřen sám zdroj veškeré legálnosti. Za těchto okolností, a kdyby došlo k vyčerpání všech občanských postupů, bylo by na armádě, aby vůli k přeměně vyhověla a zbavila moci ty, kteří by jí bránili a kteří by veřejné záležitosti v tom okamžiku spravovali neoprávněně a nelegálně. Tak by s pomocí vojenského zásahu bylo dosaženo revolučních podmínek, v nichž by lid uvedl do pohybu nový typ společenské organizace a zavedl nový právní řád. **Není snad třeba upozorňovat na rozdíl mezi vojenským zásahem, jehož cílem je vrátit lidu svrchovanost, která mu byla odňata, a obyčejným vojenským pučem, který narušuje legálnost ustanovenou lidovým mandátem.** Na základě těchto myšlenek si legálnost vyžaduje, aby byla respektována vůle lidu i v případě, kdy lid požaduje revoluční změnu. Proč by většina nemohly vyslovit svou touhu po změně struktur a proč by menšina neměly možnost politicky pracovat na revoluční přeměně společnosti? **Popírání vůle po revoluční přeměně pomocí represe a násilí velmi vážně kompromituje legálnost současného systému formálních demokracií.**

Určitě jste si všimli, že jsme se zatím nedotkli témat souvisejících s vojenskou strategií či doktrínou, stejně jako otázek vojenské technologie a organizace. A jinak tomu ani nemůže být. **Naše humanistické stanovisko vůči ozbrojeným složkám jsme vymezili na základě vztahu k politické moci a ke společnosti.** Vojáci mají nyní před sebou obrovský teoretický a praktický úkol v tom, že musí svá schémata přizpůsobit tomuto okamžiku, ve kterém se náš svět nyní nachází. Vrcholně důležitý je přitom postoj společnosti a skutečnost, zda ozbrojené složky jej, jakkoliv je obecný, chtějí nebo nechtějí vzít na vědomí. Stejně tak živý vztah mezi složkami armád různých zemí a upřímná diskuse s civilními složkami představují důležitý krok na cestě k uznání plurality názorů. Snaha po izolaci některých armád vzhledem k ostatním a jejich uzavřenosti vůči požadavkům lidu patří do doby omezeného toku myšlenek, lidí a věcí. Svět se však změnil pro všechny, to znamená i pro ozbrojené složky.

9. Zamyšlení nad armádami a revolucí

Dnes převládají dva postoje, které nás zajímají především. První tvrdí, že doba revolucí je za námi, druhý zase, že role armády v politických rozhodnutích postupně slábne. Předpokládá se rovněž, že některé překážky z minulosti jsou hrozbou dnes už jen v některých nevyvinutých a špatně organizovaných zemích. Dále rovněž vládne domněnka, že systém mezinárodních vztahů, který se stále více konsoliduje, uplatní nakonec svou váhu natolik, že někdejší neregulérnosti budou uvedeny na pravou míru. V otázce revolucí zastáváme, jak už bylo řečeno, stanovisko diametrálně odlišné. Tvrzení, že dohoda a soulad „civilizovaných“ národů nakonec nastolí nový pořádek světa, v němž armáda už nebude hrát rozhodující roli, je záležitost dosti diskutabilní. **My zdůrazňujeme, že právě ve státech a regionech, které se stávají imperialistickými, revoluce a rozhodování armády dají pocítit svou váhu. Stále koncentrovanější finanční síly se dříve či později začnou konfrontovat s většinami a v této situaci banky a armády přestanou být protikladnými pojmy.** Tím stojíme v protikladu k těm, kdo vykládají historická fakta na

podporu současného převažujícího systému. Jen nejbližší budoucnost rozhodne, který náhled je správný; a budou to události, které někteří (v kontextu současné doby) považovali za „nemožné“. Co ze svého pohledu usoudí, až k nim dojde? Nejspíš to, že lidstvo se vrací do minulosti, nebo mnohem jednodušeji řečeno, že „svět zešílel“. My se domníváme, že takové jevy, jakými jsou narůstající iracionalita, zesilování nábožných věr a mnoha dalších úkazů, nepatří do minulosti, ale že naopak odpovídají nové fázi, již bude třeba čelit s nasazením veškeré intelektuální odvahy a angažovanosti, které jako lidé budeme schopni. Tvrzení, že současný svět odpovídá nejlepšímu možnému způsobu rozvoje společnosti, bude k ničemu. Mnohem důležitější bude pochopit, že situace, v níž žijeme, vede přímo ke kolapsu celého systému, který někteří považují sice za vadný, avšak „zdokonalitelný“. Právě naopak, v tomto světě se nyní derou na povrch všechny formy nelidskosti, které se tu dlouho hromadily. Pokud někdo tato tvrzení považuje za neopodstatněná, má na to plné právo, pokud předloží postoj, který je koherentnější. A pokud se někdo domnívá, že náš postoj je pesimistický, pak můžeme už jen dodat, že nad tímto negativním mechanickým procesem nakonec přece jen převládne směr vedoucí k polidštění světa, popoháněný revolucí, kterou velké lidské celky, dnes okradené o svůj osud, nakonec uvedou v život. Přijměte zároveň s tímto mým dopisem i srdečný pozdrav.

Silo, 10. srpna 1993

Devátý dopis mým přátelům

Vážení přátelé,

dostal jsem řadu dopisů, v nichž se mě lidé ptají: „Co se dnes děje s lidskými právy?“ Já sám nemůžu odpovědět na tuto otázku. Domnívám se však, že by to měli vědět ti, kdo Všeobecnou deklaraci lidských práv podepsali, tedy sto šedesát států naší planety. Dotyčné státy tento dokument vypracovaný Spojenými národy podepsaly a přijaly 10. prosince 1948 nebo o něco později. Všem bylo jasné, oč běží, všichni se zavázali, že budou vyhlášená práva hájit. Mnohé státy později podepsaly rovněž Helsinskou dohodu a vyslaly své zástupce do komisí pro lidská práva a mezinárodní soudy.

1. Porušování lidských práv

Kdybychom hodnotili, k čemu došlo na tomto poli v poslední době, museli bychom otázku přeformulovat a zeptat se: „Jak probíhá pokrytecká manipulace vlád s lidskými právy?“ Pak už by stačilo jen zběžně sledovat zprávy různých tiskových agentur, prolístovat si deníky a časopisy, poslechnout si rozhlas a podívat se na televizi a měli bychom tu odpověď. Vezměme si například poslední zprávu Amnesty International (pouze za rok 1992) a stručně shrňme údaje, které obsahuje.

Porušování lidských práv všude ve světě narostlo v souvislosti s katastrofami, jako jsou například války v Jugoslávii a v Somálsku. K politickým zatčením došlo v 62 zemích, k mučení ve státních institucích ve 110 zemích a vlády se dopustily politických vražd ve 45 zemích. Válka v Bosně a Hercegovině prokázala jasná zneužívání a krveprolití, jichž se na desetitisících zavražděných, mučených a hladovějících osob dopustily všechny zúčastněné strany, často jen kvůli tomu, že tito lidé patřili k určité etnické skupině. Na dalších místech, jako jsou Tádžikistán a Ázerbajdžán, byly zjištěny stejné fenomény. Mučení a týrání prováděné bezpečnostními složkami výrazně vzrostlo v Německu, ve Francii, Španělsku, Portugalsku, Rumunsku a Itálii. I v těchto případech sehrála významnou roli příslušnost obětí k určité rase. Ozbrojené opoziční skupiny se rovněž dopustily řady vážných porušení lidských práv ve Spojeném království, Španělsku a Turecku. Ve Spojených státech došlo k 31 popravám (je to největší počet od roku 1977, kdy byl znovu zaveden trest smrti). V témže období byly v Somálsku zabity tisíce bezbranných civilistů. Bezpečnostní složky a „oddíly smrti“ povraždily zhruba 4000 osob v Latinské Americe. Ve Venezuele došlo k desítkám zatčení a poprav politických vězňů při pozastavení ústavních záruk, které nastalo po pokusu o převrat 4. února a 27. listopadu. Na Kubě bylo z politických důvodů vězněno zhruba 300 lidí. Vzhledem k tomu, že mezinárodním pozorovatelům Amnesty International nebyl povolen vstup do země, nebylo však možno tento údaj ověřit. V Brazílii policie zabila 111 vězňů při potlačení vzpoury ve věznici São Paulo, která se nachází v Rio de Janeiro, a v témže městě i jinde byly zabity stovky dětí a jiných „nežádoucích osob“. V Peru 139 osob „zmizelo“ a dalších 65 bylo bezpečnostními složkami bezprávně popraveno. Na veřejnost pronikly zprávy o všeobecném týrání lidí v hornatých oblastech obdlených zemědělců a zhruba 70 osob bylo na základě nedostatečných důkazů odsouzeno k doživotnímu vězení. Rovněž ozbrojené opoziční skupiny na různých místech země zavraždily desítky osob. Opakované porušování lidských práv v Kolumbii bylo dementováno prezidentským sekretariátem a informace byly přisouzeny politickým odpůrcům a jejich snaze zfalšovat obraz politické reality země. Amnesty International však přesto oznámila, že ozbrojené složky a armádě blízké skupiny protiprávně popravily o nejméně 500 osob a opoziční ozbrojené skupiny a organizace obchodující s drogami zhruba dalších 200 osob.

Amnesty International dále dokládá, že boj proti islámským aktivistům vedl ke zhoršení situace v oblasti lidských práv v mnoha arabských zemích, například v Alžírsku a v Egyptě. Mučení, nespravedlivé soudy, politické vraždy, „zmizení“ a další hrubé porušování lidských práv zaviniily vládní složky po celém Středním východě. Přijetí nového zákonodárství v Egyptě „usnadnilo“ mučení politických vězňů a osm islámských aktivistů, domnělých příslušníků ozbrojené skupiny, bylo vojenským tribunálem odsouzeno k smrti, přičemž „proces nebyl veden zcela nestranně“. V Alžírsku bylo uvězněno až 10000 osob bez řádné obžaloby a bez soudního řízení umístěno v koncentračních táborech v poušti. Fundamentalistické skupiny jsou zodpovědné za vraždy civilního obyvatelstva a hrubé porušování lidských práv v Alžírsku a v Egyptě a rovněž na územích okupovaných Izraelem. Věznění bez soudního výroku jsou na denním pořádku v Sýrii, ale dochází k nim i v Izraeli, Lybii, Iráku, Kuvajtu, Saudské Arábii, Maroku a Tunisku. Amnesty International upozornila rovněž na velký počet „politických vězňů“ v Číně a na trestání politických aktivistů bez soudních procesů. Různě orientované tiskové kanceláře vydaly mapy světa s desítkami zemí, v nichž jsou potlačována lidská práva a s dalšími, kde lidé umírají v náboženských a etnických válkách. V desítkách jiných míst zahynuly tisíce lidí hlady buď přímo na místě, nebo při rozsáhlých migracích. To všechno ovšem zdaleka nevyčerpává téma lidských práv a tudíž ani rozsah jejich porušování.

2. Lidská práva, mír a humanitární pomoc jako záminky k intervenci

O lidských právech se dnes začíná mluvit znova a mnohem důrazněji. Ti, kdo se dnes jimi ohánějí, mávají jimi jako svým praporem, však změnili barvu. V minulých desetiletích tyto zásady posvěcené souhlasem národů hájila pokroková hnutí. Byly tu samozřejmě i diktatury, které si i přes neupřímné sliby z požadavků osobní i kolektivní

svobody tropily legraci. Některé z nich vyhlášovaly, že občané mají prostě právo na bydlení, lékařskou péči, školní výchovu a na práci, není-li uveden v potaz vládnoucí systém. Pochopitelně rovněž tvrdily, že svoboda nesmí být zaměňována s chaosem a nastolit chaos samozřejmě znamenalo brát v potaz režim. Dnes tento prapor třímá pravice a při obraně lidských práv a míru je velice aktivní hlavně v těch zemích, které zatím ještě docela neovládla. Využívá některých mezinárodních mechanismů a organizuje intervenční síly, které jsou s to kdekoliv na světě intervenovat a vnutit tam „mír a spravedlnost“. Podporují tu z bojujících stran, která se jim nejdříve podřídí -napřed přivezou léky a potraviny, aby v zápětí použili zbraně. Brzy dochází k situaci, kdy jakákoliv „pátá kolona“ prostě prohlásí, že v zemi nevládne mír, nebo že jsou pošlapávána lidská práva a požádá o intervenci.

Původní jednoduchá ujednání o vzájemné obraně byla zdokonalena dalšími dokumenty, které legalizují zásahy „neutrálních“ složek. Tak je dnes opět zaváděn *pax romana* v novém vydání. Vlastně jsou to ornitologické proměny: orlice na praporcích římských legionářů se proměnila v Picassovu holubici a té dnes narostly pořádné pařáty. Nevrací se už s olivovou ratolestí v zobáčku k biblické arše, ale směřuje k trezoru a v zobanu má dolar. Tento postup se náležitě všelijak okoření různými zdůvodněními. A právě na ty je třeba dávat si dobrý pozor, protože **i kdyby se opravdu intervenovalo z humanitárních a všem zřejmých důvodů, vytvářely by stejné precedenty, jimiž by pak byly ospravedlňovány další intervence vedené už bez důvodů humanitárních a vůbec už ne všem zřejmých.** Je třeba poznamenat, že v procesu globalizace Spojené národy na sebe berou stále více vojenskou roli, která obnáší nemalá nebezpečí. Díky manipulaci s pojmy míru a mezinárodní solidarity se zas a znovu narušuje svrchovanost národů a jejich právo na sebeurčení. Ponechme však téma míru pro jinou příležitost, a podívejme se zblízka na téma lidských práv, která se samozřejmě neomezují jen na problémy svědomí, politické svobody a svobody slova. Ochrana lidských práv se rovněž neomezuje na zamezování pronásledování, věznění a smrt občanů, kteří nesouhlasí s vládnoucím režimem. Což ovšem znamená, obrana lidských práv nemůže být omezena na ochranu osob před přímým (či potenciálním) fyzickým násilím. I když některé základní myšlenky jsou v Deklaraci z r. 1948 přece jen obsaženy, celkově v téhle věci vládne zmatek a zatím nedošlo k sjednocení názorů.

3. Další lidská práva

Ve Všeobecné deklaraci lidských práv, článku 2.1., je uvedeno: „Každý je oprávněn ke všem právům a svobodám, které stanoví tato deklarace, bez jakéhokoliv rozdílu rasy, barvy pleti, pohlaví, jazyka, náboženství, politického či jiného smýšlení, národnostního nebo sociálního původu, majetku, rodu nebo jiného postavení.“ Mezi právy uvedenými v článku 23.1. jsou:

„Každý má právo na práci, na svobodnou volbu zaměstnání, na spravedlivé a uspokojivé pracovní podmínky a na ochranu proti nezaměstnanosti.“

Dále v článku 25.1.: „Každý má právo na takovou životní úroveň, která by byla s to zajistit jeho zdraví a blahobyt i zdraví a blahobyt jeho rodiny, čítajíc v to potravu, šatstvo, bydlení, lékařskou péči a nezbytná sociální opatření, má právo na zabezpečení v nezaměstnanosti, v nemoci, při pracovní nezpůsobilosti, při ovdovění, ve stáří nebo v ostatních případech ztráty výdělečných schopností, jež nastaly okolnostmi nezávislými na jeho vůli.“ Články podepsané členskými státy se zakládají na rovnosti a obecné platnosti lidských práv. Ani v duchu deklarace, ani v taxativnímu výkladu nenajdeme podmínky, jako „...tato práva budou respektována, pokud nebudou ovlivňovat makroekonomické ukazatele“, nebo „...zmíněná práva budou respektována, až bude vybudována prosperující společnost.“ Celkový smysl textu by však stejně mohl být převrácen důrazem na článek 22, kde se tvrdí: „Každý člověk má jako člen společnosti právo na sociální zabezpečení a nárok na to, aby národním úsilím i mezinárodní součinností a v souladu s organizací a s prostředky příslušného státu mu byla zajištěna hospodářská, sociální a kulturní práva, nezbytná k jeho důstojnosti a k svobodnému rozvoji jeho osobnosti“. Právě ve větě „... a v souladu s organizací a s prostředky příslušného státu“ se totiž uskutečňování zmíněných práv rozplývá a to nás vede přímo k diskusi o ekonomických modelech. Představme si dostatečně organizovanou a dostatkem zdrojů vybavenou zemi, aby mohla přejít k tržní ekonomice. Jakmile tento přechod nastane, stát bude redukován na pouhého „administrátora“, zatímco soukromá sféra se zaměří jen na rozvoj obchodu. Částky uvolňované ze státního rozpočtu na zdravotnictví, školství a sociální zabezpečení budou postupně kráceny. Stát přestane být „asistenční“ podpůrnou institucí a tím pádem také přestane být zodpovědný za situaci v těchto oblastech. O zmíněné problémy se však nebude starat ani soukromá podnikatelská sféra, protože mezitím budou změněny zákony, které by je k tomu přinutily, včetně s nařízeních o hygieně a pracovní bezpečnosti vlastních zaměstnanců.

Myšlenka i provedení privatizace zdravotní péče vyřeší momentální problémy tím, že soukromým podnikáním vyplní prázdno vytvořené během předcházející přechodné fáze. Toto schéma se bude opakovat i ve všech dalších odvětvích podle toho, v jaké míře se bude rozvíjet a upevňovat privátní složka, která pochopitelně bude své vynikající služby nabízet jen těm, kdo si je budou moci zaplatit. Tím vzniká uspořádání, které velmi dobře uspokojuje požadavky zhruba dvaceti procent obyvatelstva.

Jenže kdo pak bude hájit lidská práva v jejich všeobecném a rovnostářském pojetí, budou-li respektována pouze „v souladu s organizací a prostředky příslušného státu“? Obhájcí této ideologie tvrdí: „čím menší bude dotyčný stát, tím lépe bude prosperovat jeho ekonomika“. Tato diskuse od idylického vyhlášení „všeobecného blahobytu“ však okamžitě přejde k bezohlednému tvrzení, které pak bude coby ultimatum předloženo veřejnosti zhruba v následující

podobě: „Budou-li zákony omezovat kapitál, pak kapitál odejde ze země, nikdo tu nebude investovat, nebudou poskytovány mezinárodní půjčky, placení dluhů nebude odloženo, dojde k omezení výroby a nakonec bude ohrožen i sám společenský řád“. Veřejnosti bude zkrátka předloženo jedno z mnoha současných vyděračských schémat.

Jestliže to, co zde komentujeme, jsme vyvodili ze situace, v níž se ocitne země vybavená pro přechod k tržnímu hospodářství dostatečnými zdroji, pak si můžeme docela dobře představit, k jakému zhoršení životních podmínek dojde v zemi, která nebude moci počítat se základními prostředky v oblasti organizace a zdrojů.

Podle toho, jak je dnes formulován Nový světový řád (*New World Order*) a rovněž z důvodů vzájemného propojení ekonomik, **bude kapitál ve všech zemích (chudých i bohatých), nevyhnutelně bojovat proti všeobecnému a rovnostářskému pojetí lidských práv.**

Předcházející diskuse však nemůže být vymezena pouze zněním článku 22, protože v něm (a ani v celé Deklaraci lidských práv) nejsou ekonomické předpoklady postaveny nad člověka tak, že by jimi byla jeho práva relativizována. Rovněž není legitimní argumentace ve smyslu, že je-li ekonomika základnou společenského rozvoje, pak je třeba napřed věnovat veškeré úsilí zlepšení makroekonomických ukazatelů a teprve až bude dosaženo blahobytu, budeme se moci věnovat lidským právům. Je to stejně nehorázné, jako tvrzení: „protože společnost podléhá zákonům zemské tíže, je třeba napřed vyřešit gravitaci a pak se věnovat lidským právům“. Ve zdravé společnosti nikdo nenavrhuje stavět na vratkých základech, protože každý ví, co zákon zemské tíže může způsobit. Právě tak všichni velice dobře vědí, co jsou to ekonomické podmínky a jak je důležité jejich korektní řešení, ovšem *jako funkce pro lidský život*. To jsou však jenom odbočky, které nás vzdalují hlavnímu tématu.

Úvaha o lidských právech se neomezuje jen na problémy práce, odměny a sociálního zabezpečení, jako se předtím neomezovala jen na svobodu projevu politického postoje a svobodu svědomí. Jakkoliv jsme v textu Deklarace našli několik nedostatků, musíme stejně přiznat, že by naprosto stačilo, aby se jí všechny vlády důsledně řídily a ve vývoji našeho světa by mohlo dojít k příznivému a velice důležitému obratu.

4. Všeobecnost lidských práv a tzv. kulturní teze

Existují různé koncepcce člověka a v základech této různosti bývají často odlišnosti kultur, z jejichž hlediska posuzujeme skutečnost. To ovlivňuje problém lidských práv jako celku. Proti ideji všeobecné lidské bytosti se stejnými právy a stejnými funkcemi ve všech společnostech bývá dnes stavěna tzv. „kulturní teze“, která k tomuto problému zaujímá stanovisko velice odlišné. Zastánci této teorie se totiž domnívají, že domnělá všeobecná práva člověka nejsou ničím jiným, než zobecněním postoje zastávaného Západem, který si činí neopodstatněný nárok na všeobecnou platnost.

Vezmeme si například článek 16.1. Všeobecné deklarace lidských práv. Tvrdí se v něm: „Muži i ženy, jakmile dosáhli zletilosti, mají právo, bez jakéhokoliv omezení z důvodů rasových, národnostních nebo náboženských, uzavřít sňatek a založit rodinu. Pokud jde o manželství, mají stejná práva během jeho trvání i při jeho rozvázání“.

Článek 16.2. říká: „Sňatky mohou být uzavřeny pouze se svobodným a plným souhlasem nastávajících manželů“. Článek 16.3. tvrdí: „Rodina je přirozenou a základní jednotkou společnosti a má nárok na ochranu společnosti a státu“.

Tyto tři paragrafy článku 16 představují však řadu potíží, jak při svém výkladu, tak při aplikaci v různých kulturách, Středním východem počínaje a Asií a Afrikou konče. Což znamená, že vytvářejí problémy pro většinu lidstva. Manželství a rodina v celé rozloze našeho proměnlivého světa neodpovídají parametrům, které lidem na Západě připadají zcela přirozené. Výsledkem pak je, že tyto instituce a lidská práva, která se jich týkají, jsou velice diskutabilní.

Totéž nastane, vezmeme-li si obecné pojetí práva a spravedlnosti: porovnáme-li ideu trestu zločince a rehabilitace toho, kdo přestoupil zákon, pak zjistíme, že v těchto záležitostech nevládně jednotný názor dokonce ani v samotném západním kulturním kontextu. Tvrdit, že hledisko vlastní jedné kultuře je závazné pro veškeré lidstvo vede ke zcela groteskním závěrům. Tak třeba ve Spojených státech se za jasné porušení lidských práv považuje useknutí ruky zloději, které je právně zakotveno a vykonáváno v některých arabských zemích, a oproti tomu se zcela akademicky diskutuje o tom, je-li při popravě humánnější kyanovodíkový plyn, napětí 2000 voltů, smrtící injekce, oběšení či některá další příšerná podoba trestu smrti. Je však zcela jasné, že jako v této zemi značná část společnosti trest smrti odmítá, v arabských zemích je zase hodně těch, kteří odmítají pro provinilce tělesné tresty. Dokonce i Západ sám se při probíhajících změnách zvyků a obyčejů dostává do potíží, má-li obhajovat své tradiční pojetí „přirozené“ rodiny. Může existovat rodina s adoptivními dětmi? Určitě může. Může existovat rodina, kde jsou oba její členové stejného pohlaví? Některá zákonodárství to již umožňují. Co pak ale určuje v rodině její „přirozenost“ - je to dobrovolný závazek lidí plnit určité funkce? Na základě čeho můžeme tvrdit, že monogamní rodina některých kultur je lepší než rodina polygamní či polyandrická v kulturách jiných? A když už se diskuse dostala tak daleko, dá se vůbec ještě mluvit o jednotné skupině práv, která se dají na rodinu univerzálně použít? Jaká lidská práva by měla a jaká by neměla být v této instituci chráněna? Dialektika mezi tezí univerzalistickou (která je přitom i ve své vlastní kulturní oblasti stěží všeobecná) a tezí kulturní nemůže být jasně vyřešena v případě rodiny (který jsem si zvolil z velkého počtu dalších možných příkladů) a velice se obávám, že ani v jiných oblastech společenského života.

Řekněme si to jednou provždy: jde o globální pojetí lidské bytosti, které je zcela nedostatečně podloženo všemi stranami sporu. Bez definice člověka se neobejdeme, protože ani právo všeobecně ani lidská práva jako příklad nebudou moci převládnout, nebudou-li zcela vyjasněny ve svém nejhlubším významu. Pouhé abstraktní formulace těch nejobecnějších otázek nikam nevedou. **Bud' jde o práva, jejichž uplatnění závisí na současné vládnoucí moci, nebo jde o práva chápaná jako pouhé aspirace, kterých je třeba teprve dosáhnout.** K tomuto problému jsme se již při jiné příležitosti (v knize *Humanizar la Tierra*) vyslovili takto: „Praktičtí lidé, kteří se neutápějí v teoriích, tvrdí že zákon existuje proto, aby bylo možné společenské soužití. Také se říká, že zákon je od toho, aby hájil zájmy těch, kteří jej ostatním vnutili. Zdá se, že situace je taková, že určitá moc zavede zákon, který její moc zpětně legitimizuje. Hlavním tématem je tedy moc coby donucení přijmout určitou (ať už akceptovanou či neakceptovanou) intenci. Tvrdí se, že síla neplodí právo, ale toto konstatování se paradoxně uvažuje jen v případě síly jako brutální fyzické záležitosti, zatímco ve skutečnosti síla (ekonomická, politická atp.) nemusí být hmatatelně demonstrována, aby prokázala svou existenci a vynutila si respekt. Na druhé straně i fyzická síla (například použití zbraní), demonstrovaná jako nezakrytá pohrůžka, může vytvořit situace, které jsou právně legální, a nesmíme ani zapomínat, že i použití zbraní v tom či onom směru odvisí na lidských intencích a ne na právu“.

A dále: „Každý, kdo porušuje zákon, nerespektuje situaci která je ustavena v přítomnosti, a vydává svou časovost (svou budoucnost) rozhodnutím ostatních lidí. Je však jasné, že „přítomnost“, v níž zákon začíná platit, má své kořeny v minulosti. Mravy, morálka, společenský konsensus, to jsou obvyklé zdroje, jimiž bývá existence určitého zákona ospravedlňována. Každý z nich pak zase závisí na moci, která jej ustavila. A tyto zdroje jsou změněny v okamžiku, kdy moc, která je zplodila, pomine, nebo se promění tak, že udržování předchozího právního řádu začne být v rozporu s tím, co je „rozumné“, se „zdravým rozumem“ atd. Jestliže zákonodárce mění zákon nebo skupina zástupců lidu změni v zemi ústavu, tak se zákon zdánlivě nenarušuje, protože ti, kdož si takto počínají, nepodléhají rozhodnutím ostatních díky tomu, že bud' mají moc ve svých rukou, nebo jako zástupci nějaké ustavené moci jednájí. Z toho je okamžitě jasné, že to je právě moc, kdo plodí práva a povinnosti, a ne naopak.“

A ještě další citát na závěr: „**Lidská práva nemají žádoucí všeobecné uplatnění, protože nevyplývají ze všeobecné moci člověka, ale pouze z moci vykonávané jednou částí lidstva nad celkem.** Už jen z toho, že nejzákladnější požadavky svobodného nakládání s vlastním tělem jsou pošlapávány všude na světě, je zcela jasné, že v nich můžeme zatím vidět jen aspirace, z nichž se lidská práva teprve budou moci stát. **Lidská práva nespádají do minulosti, leží vpředu, v budoucnosti, přitahují k sobě intencionalitu a živí zápas, který ožívá při každém novém znásilnění osudu člověka na této zemi. Každý protest v jejich prospěch tedy dokazuje současným mocným, že nejsou všemocní a že nemají ve svých rukou budoucnost.**“

Není třeba vracet se nyní k naší obecné koncepci lidské bytosti, nemusíme ani znovu připomínat, že naše uznání rozličnosti a vzájemné odlišnosti kulturních situací nijak nenarušuje existenci společné lidské struktury a že historie se ubírá směrem ke sblížení. Boj za nastolení jednoho všeobecného lidského národa je zároveň bojem každé z kultur či civilizací za uplatnění lidských práv, která budou stále koherentněji formulována. Dojde-li v nějaké kultuře k tomu, že je náhle upíráno právo na plný život a na svobodu tím, že se nad člověka staví jiné hodnoty, pak je to jen proto, že došlo k nějaké úchylce a něco se ocitlo v rozporu se společným osudem lidstva, a to pak znamená, že postoj dotyčné kultury či civilizace v tomto, přesně vymezeném bodu musí být zcela jasně odmítnut.

Je pravda, že formulace lidských práv uvedené ve Všeobecné deklaraci lidských práv jsou určité nedokonalé, prozatím však jediné, které máme k dispozici a které můžeme hájit a zdokonalovat. Tato práva jsou dnes stále považována za pouhé aspirace lidí, které nemohou být plně realizovány kvůli současné vládnoucí moci. Boj za naplnění lidských práv vede zcela nutně k zpochybnění současných mocenských struktur a míří k tomu, aby našim jednáním byly nahrazeny mocí nově, lidské společnosti.

Přijměte zároveň s tímto mým dopisem i srdečný pozdrav.

Silo, 21. listopadu 1993

Desátý dopis mým přátelům

Vážení přátelé,

jakým směrem se ubírají současné události? Optimisté se domnívají, že vcházíme do blahobytné celosvětové společnosti, v níž budou vyřešeny veškeré sociální problémy, zkrátka že nás čeká něco jako ráj na zemi. Pesimisté zase naopak tvrdí, že současné příznaky ukazují na narůstající úpadek institucí, lidských skupin a rovněž celkového demografického a ekologického systému a že nás tudíž naopak čeká peklo na zemi. Naopak, ti, kdo relativizují historické mechanismy, cítí, že vše závisí na našem nynějším chování – takže jestli nás čeká ráj či peklo podle nich záleží pouze na našem počínání. Samozřejmě pak jsou tu ještě ti, jimž záleží výhradně a jedině na tom, co bude s nimi, ostatní vzal čert.

Mezi těmito různými názory nás zajímá především ten, který tvrdí, že naše budoucnost závisí na tom, co děláme dnes. I uvnitř téhle skupiny však existují vzájemně velice odlišné přístupy. Někteří tvrdí, že jelikož současnou krizi vyvolaly svou hltaivostí banky a nadnárodní společnosti, pak v okamžiku, kdy vývoj dorazí tam, kde budou jejich zájmy ohroženy, uvedou samy do chodu zpětné mechanismy, jak k tomu už v podobných situacích došlo. V oblasti jednání upřednostňují postupné přizpůsobení reformních procesů ke změně kapitalismu ve prospěch většin. Jiní naopak tvrdí, že by nebylo dobré, aby celá situace závisela jen na vůli menšin. Jde o to, aby projevovaly svou vůli především většími a to politickými akcemi a poučením lidí, aby se už konečně zbavili vydírání vládnoucím dominantním schématem. Podle nich musí dojít k všeobecné krizi systému a té bude třeba využít k revoluci. Další hlásají, že kapitál, stejně jako práce, jednotlivé kultury, země, formy organizace, umělecké a náboženské projevy, lidské skupiny a i sami jednotlivci jsou neodvratně vtaženi do procesu technologického urychlení a rozpadu struktur, který se jim vymkl z rukou a nedokáže jej kontrolovat. Podle nich jde o dlouhodobý historický proces, který nyní dosáhl bodu světové krize, který zahrnuje veškeré politické a ekonomické systémy. Všeobecná dezorganizace je nezávislá na těchto systémech a všeobecně platné řešení není v jejich silách. **Zastánci tohoto strukturálního chápání trvají na tom, že je třeba vybudovat globální chápání těchto fenoménů a zároveň vyvíjet lokální činnost na těch nejmenších úsecích společenské, skupinové a osobní specifičnosti.** Vzhledem k vzájemné propojenosti všech míst světa **nevěří v teorii postupných kroků, které by během času společnost postupně přijímala (pokud by měly úspěch), ale snaží se vyvolat řadu „demonstrativních efektů“ natolik důrazných, aby dokázaly vyvolat zásadní obrat celého procesu.** Vyzdvihují tedy tvůrčí schopnosti člověka sjednocovat a měnit ekonomické vztahy, modifikovat instituce a v neúnavném boji potlačovat faktory, které způsobují úpadek, z něhož nevede cesta zpět. Jako současní humanisté se hlásíme právě k jejich stanovisku. Pochopitelně jsme zde výklad (stejně jako ostatní stanoviska) zjednodušili, a navíc jsme záměrně pominuli početné varianty a nuance.

1. Destrukturalizace a její meze.

Musíme zdůraznit především meze destrukturalizace politiky, která se nezastaví, dokud nedorazí k sociální základně a ke každému jednotlivci. Uveďme několik příkladů. Najdou se země, v nichž je mnohem zřetelnější, jak se centralizovaná politická moc vyčerpala. Díky posílení autonomií či tlaku separatistických proudů dochází k tomu, že určité zájmové skupiny nebo jednotliví oportunisté by tento proces velice rádi zastavili přesně v tom okamžiku, kdy by ovládali situaci. Podle jejich představ by region, hrající v separatistickém procesu hlavní roli, nová republika, která se vydělila ze státu, v němž předtím existovala, či autonomie, která se vymkla centrální moci, měly představovat nové organizační struktury. Dochází však k tomu, že právě tyto nové mocenské instituce začínají být zpochybňovány mikroregiony, okresy, městskými správami, zastupitelstvy, hrabstvími atp. Nikdo neví proč by autonomie, která se právě zbavila centrální moci, měla sama znovu centralizovat moc vůči menším jednotkám, i kdyby si brala za záminku stejný jazyk, stejné folklórní tradice či blíže nevymezenou „historickou a kulturní kolektivitu“. Jde-li totiž o vybírání daní a financování rozpočtů, je folklór okamžitě přenechán turistice a hudebním vydavatelstvím. Až by se jednotlivé městské celky vymanily z autonomní moci, došlo by k tomu, že by jejich logiku převzaly jednotlivé čtvrti a tak by řetěz pokračoval až k činžákům, co stojí proti sobě v jedné ulici. Jejich obyvatelé by si mohli říci: „Proč máme platit tytéž daně jako ti, co žijí na druhé straně? Jsme na tom přece lépe než oni a našimi penězi se řeší problémy těch, co se vůbec nesnaží, aby se z nich dostali. Každý ať se stará sám o sebe.“ Pak by se začali bouřit obyvatelé jednotlivých domů a tento mechanický proces by už nikdo nedokázal zastavit tam, kde by se mu to hodilo. Jinými slovy řečeno, běh věcí by se nezastavil v prostém procesu středověké feudalizace, daném rozdrobenými a navzájem od sebe vzdálenými skupinami obyvatelstva, jejichž vzájemné styky a směna by se odbývaly po komunikacích ovládaných znepřátelenými feudálními pány nebo bandity vymáhajícími mýtné. V oblasti výroby, spotřeby, technologie, komunikací, demografické hustoty atd. se dnešní situace minulým dobám vůbec nepodobá.

Na druhé straně ekonomické bloky a společné trhy budou stále více získávat rozhodovací moc, kterou předtím měly národní celky. V určitých oblastech nové autonomní kraje budou schopny opustit předchozí národní celky, ale současně i jednotlivá města nebo skupiny měst by mohly přeskočit původní správní struktury a žádat přijetí do

nových regionálních superstruktur jako plnoprávní členové. Takové nezávislé kraje, obce či skupiny obcí se silným ekonomickým potenciálem by mohly být kontinentálními regiony brány naprosto vážně.

Nikdo nemůže dost dobře vyloučit, že v ekonomické válce mezi různými regionálními bloky se nakonec nezačnou ustavovat „bilaterální“ či „multilaterální“ vztahy mimo rámec toho kterého regionálního trhu. Proč by například Anglie nemohla zahájit těsnější styky se severoamerickou NAFTA tak, že by si napřed v rámci EHS nechala schválit výjimku a pak podle toho, jak by vzájemná výměna probíhala, se zařadila do nového regionálního trhu a předešlý opustila? A kdyby se Quebec separoval od zbytku Kanady, co by bránilo, aby se pustil do jednání mimo rámec NAFTA? V Jižní Americe je jasné, že organizace typu ALALC (Latinskoamerické sdružení volného obchodu) nebo Andského paktu už nefungují, jak se už projevuje v integraci hospodářství Kolumbie a Chile s cílem vstoupit do NAFTA a opustit MERCOSUR postižený separatismem v Brazílii. Na druhé straně, kdyby Turecko, Alžírsko a další státy na střeozemí začaly usilovat o vstup do EHS, ostatní státy v této oblasti by se nutně začaly sdružovat, aby jako skupina mohly organizovat směnu s jinými zeměpisnými oblastmi. A jaký vliv na současné regionální bloky budou mít změny ve velmocech jako je Čína a Rusko a rychlé odstředivé změny ve východní Evropě?

Tyto záležitosti se pravděpodobně neodehrají tak, jak jsme v uvedených příkladech naznačili, tendence k regionalizaci však mohou probíhat nečekaným směrem a vyústit do schémat velice odlišných od těch, která jsou nám dnes běžně předkládána na základě zeměpisného sousedství a tudíž běžného geopolitického náhledu. Tímto způsobem může být nastolen nesoulad uvnitř nynějších schémat, která si nekladou za cíl pouze sdružení ekonomik, ale i vytvoření politických a vojenských bloků. A vzhledem k tomu, že to bude nakonec moc velkokapitálu, která rozhodne tak, aby se obchody co nejlépe rozvíjely, tak nikdo nemůže s jistotou nakreslit mapu budoucích regionů, tak jako v minulosti, na základě zeměpisného sousedství, kdy hlavními činiteli byly silnice a železnice, paprscitě vycházející z center, v současnosti nahrazované leteckým a námořním spojením a celosvětovou satelitní komunikací. Už v koloniální éře bylo zeměpisné sousedství nahrazeno mozaikou vlivu zámořských velmocí, která se posléze rozpadla během obou světových válek. Podle některých názorů nové uspořádání vrací celý problém zpět do dob předkoloniálních, a to v souladu s představou, že ekonomický blok musí být zorganizován v prostorové kontinuitě, kde jednotlivé nacionalismy jsou posunuty do jakéhosi „nacionalismu“ regionálního.

Krátce řečeno: meze destrukturalizace (či rozpadu struktur) nejsou dány nově vzniklými státy či autonomními kraji, které se uvolnily z centrální moci, a že nejsou ani obecně dány ekonomickými regiony organizovanými na základě zeměpisného sousedství. Dolní mez destrukturalizace se už blíží ke každému občanu, jednotlivci, zatímco horní mez dosahuje ke globální komunitě jako světovému celku.

2. Některé důležité oblasti působení destrukturalizačního fenoménu.

Mezi mnoha možnými bych chtěl zdůraznit především tři oblasti působení destrukturalizace: v politice, náboženství a mezi generacemi.

Je zcela jasné, že strany, které se čas od času označují jako „pravice“, „střed“ a „levice“ se budou střídat při snaze zabrat pro sebe už tak dost zredukovanou státní moc. Dochází a bude i nadále docházet k mnoha „překvapením“, že síly, které už byly považovány za zmizelé, se znovu objevují na scéně a že seskupení a koalice, které byly u moci celá desetiletí, se začnou náhle rozpadat v obecné ztrátě důvěry způsobené skandály. V politické hře to ovšem není vůbec nic nového. Zcela nové je jen to, že politické frakce, které bývají považovány za zcela protichůdné, se mohou střídat, aniž by v nejmenším modifikovaly destrukturalizační proces, který je nakonec také ovlivňuje. A co se týče politických návrhů, jejich jazyka a stylu, budeme svědky všeobecného synkretismu, v němž ideologické profily budou každým dnem zmatenější a nejasnější. Tváří v tvář boji sloganů a prázdných hesel se průměrný občan dál bude vzdalovat jakékoliv účasti na politickém životě a soustředí se na své vlastní hmatatelné a bezprostřední záležitosti. Sociální nerovnováha však bude narůstat a bude se projevovat spontánními akcemi, občanskou neposlušností, vzpourami a růstem výbušných psychosociálních jevů. A právě tehdy se jako velice nebezpečný ukáže nárůst nových forem iracionalismu s různými formami nesnášenlivosti, který by nakonec mohl dokonce získat vedoucí postavení. V tomto ohledu je jasné, že bude-li centrální moc chtít potlačit hnutí usilující o nezávislost, dojde k radikalizaci všech pozic, které se budou politická seskupení snažit vtáhnout do své sféry. Která politická strana bude schopna zůstat stranou a riskovat, že přijde o veškerý vliv, až dojde k výbuchu násilností motivovaných a vyvolaných územními, etnickými, náboženskými nebo kulturními problémy? Politické proudy budou muset chtít nechtě zaujmout vůči těmto jevům postoj, jak se to dnes děje na různých místech Afriky (18 konfliktních míst), v Americe (nebudeme-li brát v úvahu protesty domorodých společenství v Ecuadoru a jiných jihoamerických zemích, ani vyostřování rasových problémů ve Spojených státech, zůstávají jako konfliktní místa Brazílie, Kanada, Guatemala a Nicaragua), v Asii (10 konfliktních míst včetně čínsko-tibetského konfliktu, ale bez rozporů mezi kantony, které se objevují po celé Číně), v jižní Asii a v pacifické oblasti (12 míst včetně požadavků domorodých australských skupin), v západní Evropě (16 míst), ve východní Evropě (4 místa, včetně České republiky a Slovenska, bývalé Jugoslaviie, Kypru a bývalého Sovětského svazu, z nichž každé považujeme za jedno místo, protože kdybychom brali v úvahu balkánské země a bývalý Sovětský svaz, kde jsou mezietnické a pohraniční potíže

ve více než dvaceti zemích také ještě mimo východní Evropu, počet konfliktních míst by se zvýšil na plných 30), ve východním Středomoří a na Středním východě (9 konfliktních míst).

Politici také budou muset reagovat na radikalizaci, která se objevuje v tradičních náboženstvích, jako se děje mezi muslimy a hinduisty v Indii a v Pakistánu, mezi muslimy a křesťany v bývalé Jugoslávii a Libanonu, mezi hinduisty a budhisty na Srí Lance. Budou se muset vyslovit k bojům mezi sektami jednoho a téhož vyznání, jako je tomu v oblasti islámského vlivu mezi sunnity a šiity a v oblasti vlivu křesťanského mezi katolíky a protestanty. Budou se chtít nechtět muset připojit k jedné ze znesvářených stran při náboženských persekucích, které byly na Západě už zahájeny v tisku a zavedením zákonů omezujících svobodu víry a svědomí. Je zcela zřejmé, že tradiční náboženství se budou snažit pronásledovat nové podoby náboženství, které se probouzejí všude po světě. Podle „expertů“ a vědátorů, kteří jsou normálně ateisté, objektivně však spojenci vládnoucí sekty v dané oblasti, pronásledování nových náboženských skupin „nepředstavuje omezení svobody myšlení, ale naopak ochranu náboženské svobody, která je nyní ohrožena vymýváním mozků, které provádějí právě nové kulty, které navíc útočí na tradiční kulturní hodnoty, na kulturu a vůbec na způsob života“. Tak se politikové, jimž je náboženské téma cizí, začnou v tomto honu na čarodějnice přiklánět k té či oné straně, protože jim mezi jiným půjde o masovou popularitu, kterou si tyto nové víry s revolučním pozadím začnou postupně získávat. Nebudou už moci jako v XIX. století říci, že „náboženství je opium lidu“, nemohou už mluvit o dřímotné izolaci lidských mas a jednotlivců, když muslimské masy vyhlásí islámské republiky, když buddhismus v Japonsku (po krachu šintoistického náboženství na konci druhé světové války) uvádí do pohybu komei-to i s jeho snahou získat moc, když katolická církev po pádu sociálkřesťanství a ideologie třetího světa v Latinské Americe a v Africe začíná zakládat nové politické směry. Tak či onak, novodobí ateističtí filosofové budou muset používat jinou terminologii a výraz „opium lidu“ nahradit nejspíš výrazem „anfetamin národů“.

Mocenské skupiny se budou muset vyslovit k problému mládeže, která se stále více stává nejpočetnější „rizikovou skupinou“, protože jsou jí přisuzovány nebezpečné sklony k drogám, k násilnostem a ztrátě komunikace. Mocenské skupiny, které nadále setrvávají v ignoraci hluboce zakořeněných příčin těchto problémů, nejsou prostě vůbec schopny dát ně náležitou odpověď ani nabídkou účasti v konvenční politice, tradičních církvích ani nabídkou různých potěšení úpadkové civilizace ovládané penězi. Zatím jejich lídři jen podporují psychickou destrukci celé jedné generace a vytváření nových ohavných ekonomických elit, které bohatnou z trýznění a psychického odcizení milionů lidí. Řada lidí je nyní překvapena a ptá se, odkud se bere růst násilí u mladých lidí, jako kdyby systematické násilí, využívající pokroku ve vědě a technologii pro účinnější manipulaci nezdokonalovaly právě předchozí a současné generace, které jsou u moci! Někteří lidé zdůrazňují „autismus“, který se u mladých lidí projevuje, a chtějí jej uvést do souvislosti s prodlužováním života v dospělosti a mnohem delší dobou, jakou si dnes vyžaduje příprava mladých lidí na vstup do života. To vysvětlení je sice opodstatněné, zároveň však pro pochopení procesů odehrávajících se v širším měřítku nepostačující. My pozorujeme, že generační dialektika, motor historie, se prostě nečekaně zastavila a tím se mezi oběma světy otevřela nebezpečná propast. Zde je zajímavé připomenout, že jistý myslitel už před dvaceti lety varoval před tendencemi, z nichž se dnes staly reálné a zásadní problémy. Mandarini se svými experty a *opinion makers* se chytali za hlavu a předháněli se v nařčeních dotyčného myslitele, že vyvolává válku mezi generacemi.

Výrazné odhodlání mladých lidí, které naznačovalo, že se tu objevilo cosi nového, co zároveň tvůrčím způsobem navazuje na historický proces, bylo tehdy rozptýleno k požadavkům, které ovládaly šedesátá léta, a na mnoha místech světa zahráno ke guerillovému boji, který nikam nevedl. Pokud se dnes po mladých generacích vyžaduje, aby svou zoufalost tíšily v hudebním rámusu a na fotbalových stadionech a svůj protest aby omezily na trička a plakáty s nevinými nápisy, pak se tím prostě jen vytvářejí další problémy. Dusno, které takto pro mladé lidi vzniká, pak vytváří iracionální podmínky ke katarzi, jako stvořené k tomu, aby jich využili fašisté, autoritáři a násilníci všeho druhu. K dialogu prostě nemůže dojít, budeme-li zasívat nedůvěru v mladé lidi a podezřívát každé dítě, že je potencionální zločinec. Nikdo ani nenabízí novým generacím přístup do prostředků masové komunikace, nikdo není ochoten zavést na toto téma veřejnou diskusi, nejedná-li se ovšem o „vzornou mládež“, která jen opakuje rádobu politická moudra a témata v doprovodu rockové hudby, nebo se i odváží dále, po vzoru skautů, kteří umývají tučňáky zasažené naftou, aniž by se přitom nějak brali v potaz velkokapitál coby původce ekologické katastrofy! Velice se obávám, že jakákoliv ryze mládežnická organizace (ať už pracovní, studentská, umělecká či náboženská) se ocitne okamžitě v podezření, že chce páchat to nejhorší, nebude-li mít za patrona a sponzora nějaký odborový svaz, stranu, nadaci či církev. Přes všechnu tu manipulaci mladými lidmi jsou tu ještě stále tací, kteří se nadále ptají, proč mládež nadšeně nepřijímá skvělé návrhy předkládané současnými mocenskými strukturami, navíc když plně se zaměstnávat studiem, prací a sportováním bude jistě k prospěchu těchto budoucích slušných a spořádaných občanů. Kdyby to tak bylo, nikdo by se nemusel obávat „ztráty zodpovědnosti“ u těchto vytižených mladých lidí.

V co se promění dnešní neúčast, to uvidíme, až dále naroste nezaměstnanost, až recese přeroste v recesi chronickou a zanedbávání a marginalizace mladých se ještě zhorší. Z různých důvodů (válka, drahota, nezaměstnanost, morální únava...) došlo k destrukuralizaci generační dialektiky samé a nastalo dlouhé, dvě desetky let trvající mlčení, klid, který přerušil srdcervoucí křik s marnými, bezcílnými akty zoufalství.

Z toho, co tu bylo řečeno, dost jasně vyplývá, že proces rozpadu světa nikdo nedokáže někam rozumně nasměrovat. Zatímco je tento rozpad tragickou záležitostí, zároveň však i osvětluje zrod nové civilizace, civilizace světové. Je-li

tomu tak, pak se však rozpadá i určitý typ kolektivní mentality a objevuje se nová forma uvědomění si světa. Chtěl bych zde uvést několik vět ze svého prvního dopisu: „...vzniká však nová, nové době odpovídající citlivost, která chápe svět v jeho globálnosti a uvědomuje si, že potíže jedněch nakonec dorazí k ostatním, i když jsou bůhvíjak vzdáleni. Komunikace, vzájemná výměna statků a rychlé přesouvání celých lidských kontinentů z místa na místo jsou důkazem narůstající globalizace, sjednocování světa. Globální přístup umožňuje vznik nových kritérií činnosti a ty naznačují, že ten, kdo chce lepší svět, dosáhne svého jen tehdy, bude-li svou činnost konat v prostředí, na které má určitý vliv. Na rozdíl od dřívějška, kdy se s pomocí planých frází usilovalo o uznání zvenčí, začíná být dnes znova oceňována prostá a upřímná práce, nezaměřená k prosazení vlastní osoby, ale k proměně sebe samého i prostředí, v němž člověk žije, pracuje a navazuje vztahy s ostatními. Ti, kdo mají opravdu rádi lidi, se rádi ujmou této role, u které je nečeká hlučný úspěch a kterou nedokáže pochopit oportunist, který vyrostl v někdejší krajině vůdců a mas a naučil se používat ostatních k tomu, aby se po jejich zádech vyšplhal k společenským vrcholům. Jestliže si lidé uvědomí, že schizofrenní individualismus se ocitl ve slepé uličce a budou otevřeně všem kolem sebe říkat, co si myslí a co dělají, bez směšných obav, že jim ostatní neporozumí, jestliže se sblíží s ostatními, jestliže nebudou mít zájem o anonymní dav, ale o každého člověka zvlášť, jestliže budou podněcovat výměnu názorů, spolupráci, jestliže jasně vyjádří nezbytnost znovu zcelit společenskou tkáň, kterou jini potrhali, jestliže pocítí, že i ten „nejbezvýznamnější“ člověk je vyšší kvality než kterýkoliv „bezduchý“, co využít doby, aby se vyšvihl nahoru ...Jestliže se toto všechno stane, bude to proto, že uvnitř tohoto někoho začne znovu promlouvat Osud, který vedl vývoj lidstva správným směrem. Osud mnohokrát překroucený a mnohokrát zapomenutý, vždy však znovu objevený v záhybech historie. Neobjevuje se jen nová citlivost a nový způsob jednání, ale i nová morálka a nová taktika vůči životu.“

Statisíce lidí po celém světě se dnes hlásí k myšlenkám vysloveným v Humanistickém dokumentu. Existují humanističtí komunisté, humanističtí socialisté, humanističtí liberálové, humanističtí ekologové a mnoho jiných, kteří, aniž by se zřekli svého praporu, učinili krok k budoucnosti. Jsou tu ti, co bojují za mír, za lidská práva a proti diskriminaci. Jsou mezi nimi samozřejmě ateisté i lidé, kteří bojovali za lidství a jeho transcendenci. Ty všechny spojuje vášnivě zaujetí pro sociální spravedlnost, ideál lidského bratrství, založený na sblížování rozdílů, dar přenést se přes všechny předsudky, koherentní osobnosti, u nichž osobní život není oddělen od boje za nový svět.

3. Cílená konkrétní aktivita

Stále ještě existují političtí bojovníci, kteří v úzkostech čekají, kdo se stane předsedou vlády, prezidentem, senátorem nebo poslancem. Je možné, že dosud zcela nechápou, k jak rozsáhlé destrukturalizaci se blížíme a jak malý význam mají všechny tyto „hierarchické posty“ pro společenskou změnu. V nejednom případě je toto znepokojení v souvislosti s osobními záležitostmi těchto domnělých aktivistů, kteří se takto chtějí postarat o dobrou pozici v politickém hašteření. Především je ale třeba, aby se lidé zaměřili **k pochopení, jak seřadit priority mezi konflikty v místech každodenního života, jak na základě těchto konfliktů organizovat náležité a efektivní akční fronty.** V každé situaci je důležité si ujasnit, jaké mají být charakteristiky základních výborů v oblastech zdraví, výuky, odborů a studentských, či jinak zaměřených; centra přímé komunikace v jednotlivých místech a sítě rad v nejbližším okolí či sousedství. Musí být jasné, jak umožnit účast i těm nejmenším organizacím, v nichž nachází svůj výraz práce, kultura, sport a náboženství. Tady je třeba ovšem vysvětlit, že mluvíme-li o nejbližším okolí, tvořeném kolegy z práce, příbuznými a přáteli, máme na mysli především místa, v nichž se vztahy mezi zmíněnými osobami uskutečňují. **V rámci prostoru je minimální akční jednotkou sousedství, kde je vnímán každý konflikt, i když jeho kořeny jsou velmi vzdáleny.** Centrum přímé komunikace je místo, kde sousedé mohou přímo diskutovat o svých ekonomických či sociálních problémech, o zdravotnictví, školství a kvalitě života obecně.

V zaměření na politiku je nutné zaměřit se mnohem více právě na sousedství oproti městskému celku, okresu či kraji, autonomnímu regionu či zemi. Mnohem dřív, než se vytvořily země a národy, existovaly totiž skupiny lidí, které tím, že se někde natrvalo usadily, zapustily kořeny, založily sousedství. Jak se pak vytvářely právní nadstavby, byly tyto skupiny postupně zbavovány své vlastní autonomie a svých pravomocí. Na těchto obyvatelích, na sousedech, se zakládá legitimita jakéhokoliv řádu, a odtud musí vyjít i zastoupení, jaké je vlastní skutečné demokracii. Městská správa se musí dostat do rukou takových sousedství a teprve pak přestane být cílem politiky zvolení poslanců či zástupců na nejrůznějších úrovních, jako tomu je ve vyšších vrstvách hierarchické politiky ovládané stranickými vůdci. Volby se stanou důsledkem činnosti organizované společenské základny. Koncept sousedství platí jak pro obyvatelstvo rozptýlené, tak pro obyvatelstvo soustředěné ve čtvrtích a v domech. Mezi jednotlivými sousedstvími se bude rozhodovat pomocí struktury, kterou je propojí, o stavu čtvrti, kterou obývají. A jejich rozhodnutí nemohou záviset na nějaké vzdálené superstruktuře, která diktuje příkazy. V okamžiku, kdy jednotlivá sousedství společně uvedou v život humanistický plán akcí ve čtvrti, a až tato městská správa začne organizovat svou vlastní reálnou demokracii, teprve pak „demonstrativní efekt“ dolehne daleko za „hradby města“. Přitom nejde o taktiku postupných úspěchů, kdy by se měl postupně získávat terén, dokud by se nedorazilo do všech koutů země, ale o praktický důkaz toho, že nový systém už někde začal fungovat. U toho všeho, o čem jsme tu mluvili, by se jistě našlo nespočet dalších dílčích problémů, na tomto místě se jim však nemůžeme věnovat.

Přijměte zároveň s tímto mým posledním dopisem i srdečný pozdrav.

Silo, 15. prosince 1993